

Sladování práce a rodiny

Souhrnná výzkumná zpráva z šetření
„Současná česká rodina 2020–2022“

Sladování práce a rodiny

Souhrnná výzkumná zpráva z šetření
„Současná česká rodina 2020–2022“

Jana Paloncyová

Sylva Höhne

Praha, RILSA

2023

Tato publikace vznikla v rámci projektu „*Obohacení datové báze pro tvorbu a evaluaci rodinné politiky*“, který je spolufinancován se státní podporou Technologickou agenturou ČR (č. TL03000338) v rámci Programu Éta.

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons Uvedte původ 4.0 Mezinárodní veřejná licence. (<http://www.creativecommons.org/licenses/by/4.0>)

Vydal Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.
Dělnická 213/12, Praha 7, 170 00
Vyšlo v roce 2023, 1. vydání, počet stran 91
Tisk: RILSA

<https://www.rilsa.cz>

Abstrakt

Předkládaná souhrnná výzkumná zpráva se zaměřuje na oblast sladování práce a rodiny na základě dat šetření „*Současná česká rodina 2020–2022*“, realizovaného od listopadu 2020 do července 2022 v rámci projektu „*Obbohacení datové báze pro tvorbu a evaluaci rodinné politiky*“ (reg. č. TL03000338) spolufinancovaného se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA.

Studie potvrzuje relativně specifické rysy České republiky v této oblasti. Na jedné straně je hlavním determinantem možností a realizovaných strategií sladování práce a rodiny v nejranějším věku dítěte relativně dlouhá rodičovská dovolená. Druhým faktorem je navzdory pozitivním změnám v uplynulém desetiletí stále nedostatečná nabídka místně i cenově dostupných služeb péče o děti mladší tří let. To se významně promítá do míry zaměstnanosti matek dětí v tomto věku. Komplementarita rolí otce a matky v tomto období pak i nadále upevňuje tradiční, tedy nikoli egalitární genderový model. Přesto v postojové rovině je jak u mužů, tak u žen zřetelný příklon k jejich rovnému zapojení na trhu práce, v péči o domácnost i o děti. V české společnosti tak postupně sílí názor, že po druhých narozeninách dítěte by se měl do té doby převážně pečující rodič vracet na trh práce. S tím je kladen důraz na kvalitní služby péče o děti, ale i na flexibilitu. Z výzkumu vyplývá, že pracující matky na rozdíl od otců pociťují v práci nižší míru svobody, ale zároveň i nižší míru stresu. Nedostatek služeb péče pak doplňuje či dokonce kompenzuje výpomoc starší generace. Ta je velmi běžná v rodinách sólo rodičů, a to i v oblasti emocionální či finanční.

Klíčová slova: sladování práce a rodiny; zaměstnanost matek; předškolní péče; dělba rolí; mezigenerační výpomoc.

Abstract

The presented research report focuses on the area of reconciliation of work and family. It is based on data from the "Contemporary Czech Family" 2020–2022 survey, carried out from November 2020 to July 2022 as part of the project "Improvement of data basis for development and evaluation of family policy" (reg. no. TL03000338) co-financed with the state support of the Technology Agency of the Czech Republic within the ÉTA Program.

The study confirms the relatively specific features of the Czech Republic in this area. On the one hand, relatively long parental leave is the main determinant of the possibilities and implemented strategies for reconciling work and family in the youngest age of the child. The second factor is, despite positive changes in the past decade, still insufficient supply of local and financially affordable care services for children under three years of age. This is significantly reflected in the employment rate of mothers of children of this age. The complementarity of the roles of father and mother in this period then continues to strengthen the traditional, i.e. not egalitarian, gender model. Nevertheless, in terms of attitudes, there is a clear tendency for both men and women to be equally involved in the labor market, in looking after the household and children. In the Czech society, the opinion that after

the child's second birthday the predominantly caring parent should return to the labor market until then is gradually gaining strength. With this, the emphasis is placed on quality childcare services, but also on flexibility. The research shows that, unlike fathers, working mothers experience a lower degree of freedom at work, but also a lower degree of stress. The lack of care services is supplemented or even compensated by the help of the older generation. This is very common in single-parent families, even in the emotional or financial sphere.

Keywords: reconciliation of work and family; maternal employment; preschool care; division of roles; intergenerational assistance.

Obsah

Úvod.....	6
1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny.....	15
1.1 Trh práce.....	15
1.2 Opatření rodinné politiky v oblasti sladování práce a rodiny s dětmi předškolního věku	23
1.2.1 Podpora péče rodičů.....	23
1.2.2 Nerodinná péče	27
1.2.3 Strategické materiály v oblasti sladování práce a rodiny v České republice.....	39
2. Sladování práce a rodiny ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“	41
2.1 Základní informace o domácnostech a rodinách ve výzkumu „ <i>Současná česká rodina 2020–2022</i> “	41
2.2 Postoje k zaměstnanosti matek	49
2.3 Využívání služeb péče o předškolní děti.....	55
2.4 Péče o domácnost	60
2.5 Souhrnný pohled na sladování práce a rodiny	70
Shrnutí a doporučení.....	78
Literatura	82

Úvod

Jak samotný název studie napovídá, jejími stěžejními tématy jsou pracovní aktivita na jedné straně, a rodinný život na straně druhé. Participace na trhu práce, tj. výdělečná činnost, je nezbytnou součástí života naprosté většiny populace. Pomineme-li nezaopatřené děti, mohou být za výjimky považovány osoby se zdravotním znevýhodněním, jež jim pracovní aktivitu znemožňuje, a senioři, kteří se z různých důvodů rozhodli zcela odejít z pracovního trhu (hodnotové, zdravotní důvody apod.). Sladování práce a rodiny se dlouhodobě skládá především v souvislosti s různými rolmi ženy ve společnosti, a to zejména v souvislosti s jejich postupně stále vyšší účastí na trhu práce v uplynulých desetiletích. V posledních letech se však v rámci genderových diskusí a politik upírá pozornost i k mužům, a to zvláště s ohledem na větší důraz kladený na jejich otcovskou roli.

Změny participace žen na trhu práce jsou dávány do paralely s ekonomickým vývojem společnosti (např. Altuzarra et al., 2019). V tradičních společnostech založených na zemědělské produkci byla účast žen nutností a charakter i místo práce umožňovaly skloubit práci a péči. Plodnost tak byla nejen kvůli omezeným možnostem antikoncepce a hodnotovým vzorcům, ovlivněným i náboženstvím, vysoká. Spolu s přechodem k industriální společnosti se účast žen vzhledem k profilaci nových profesí a prostorovému oddělení místa práce a rodiny snižovala. Další vývoj, i v souvislosti s vyšší poptávkou po pracovní síle v období druhé světové války, přispěl k opětovnému zvyšování zaměstnanosti žen. **K němu došlo ve vyspělých evropských zemích zejména v 60. letech, a to ruku v ruce s rozvojem služeb, ale i s vyšší dostupností zboží, jež usnadňovalo, či dokonce nahradilo některé domácí práce** (např. pračka). Postupně se rovněž rozvíjely sektory, pro něž je typická právě práce žen – služby péče, zdravotnictví, školství. **Stát se stal na jedné straně významným zaměstnavatelem a poskytovatelem typických ženských pracovních míst ve veřejném sektoru.** Na druhé straně byla posílena jeho role jako poskytovatele institucí, které usnadňují kombinaci péče o děti s prací, například zajištěním veřejné péče o děti (Del Boca et al., 2009). Spolu s rozvojem služeb se zvyšovala i účast žen na vzdělání. K daným změnám by však nedošlo, pokud by se nezměnily kulturní a hodnotové vzorce a sociální normy. Mezi ně patří kromě důrazu kladeného na genderovou rovnost např. normy spojené se vstupem do manželství a narozením dětí, ale i s rozvodem a jejich společenské i individuální přijetí. Rozšíření účinné antikoncepce dalo ženám možnost realizovat mateřské a rodinné plány podle svých preferencí (Goldin, Katz, 2002). Změna těchto společenských norem je považována za jednu z důležitých hnacích sil takzvaného druhého demografického přechodu, který měl mimo jiné za následek pokles porodnosti a posun narození dítěte do vyššího věku (Billari et al., 2006; van de Kaa, 2002).

Vztah zaměstnanosti žen a plodnosti je dlouhodobě předmětem zájmu odborníků (např. Cramer, 1980; Behrman & Gonalons-Pons, 2020; Engelhart & Prskawetz, 2004; Simba & Gunes, 2021). Výzkumy se však opírají o různá data a vstupní informace, z dosavadních výsledků není zřejmá jednoznačná shoda na tom, zda zaměstnanost žen snižuje pravděpodobnost, že porodí dítě, případně i více dětí, a naopak zda samotná přítomnost dítěte v rodině snižuje přímo participaci matky

na trhu práce. **Starší studie poukazovaly na negativní korelaci mezi úhrnnou plodností a mírou ekonomické aktivity žen v 80. letech** (Kirk, 1996; Lesthaeghe, 2010), **poté se ale trend obrátil v korelaci pozitivní** (Engelhart & Prskawetz, 2004; Anderson & Kohler, 2015; Goldscheider et al., 2015). Země s nízkou mírou účasti žen na pracovním trhu začaly vykazovat nejnižší úroveň plodnosti (Rindfuss et al., 2003), **v zemích severní Evropy, anglicky hovořících zemích a ve Francii se naopak plodnost drží při významném zapojení žen na pracovním trhu na vysoké úrovni** (Luci-Greulich & Thévenon, 2014; Siegel 2017). V zemích s vyšší úrovní zaměstnanosti žen i plodnosti je jako jedna z dalších základních podmínek skloňována **vyšší úroveň genderové rovnosti, a to jak ve veřejné, tak v intimní sféře** (Esping-Andersen & Billari, 2015). S tím souvisí i další rozvoj služeb péče zejména o předškolní děti, jejichž finanční a prostorová dostupnost i kvalita snižují náklady ušlých příležitostí v oblasti práce spojených s mateřstvím (Anderson & Kohler, 2015). **Ruku v ruce s tím jde i podpora aktivního otcovství** (Goldscheider et al., 2015), např. formou otcovské či rodičovské dovolené. S rostoucí digitalizací, ale i po zkušenostech s pandemií covidu-19 se zvyšuje i přístup k flexibilním formám práce, jako je částečný úvazek, pružná pracovní doba, práce z domova.

Vyšší participace žen na trhu práce může v ideálním případě vést ke snížení gender pay gap. Na druhé straně pokud nejsou splněny podmínky pro sladování práce a rodiny, vede k segregaci trhu práce, kdy si ženy vybírají obory a zaměstnání, jež jim to umožní. **Pro feminizovaná odvětví, jež jsou zejména charakteristická pro státní sféru, je typická nižší prestiž a nižší finanční ohodnocení.** Zaměstnavatelé v tomto kontextu mohou diskriminovat nejen matky, ale i ženy dosud bezdětné, neboť navzdory kvalifikačním předpokladům je třeba brát v úvahu více času i financí pro udržení či obnovu kvalifikace po narození dítěte a během období jeho raného dětství. Vstřícný postoj zaměstnavatele a udržení kontaktu se zaměstnancem pečujícím o děti po narození však může zvyšovat jeho loajalitu k instituci.

Kromě výše vzdělání, jež je důležitým faktorem pro uplatnění na trhu práce, je zmiňován i sociální kapitál a sociální prostředí. Pokud se ženám dostává během studia a na počátku kariéry emoční, případně i finanční podpory z jejího okolí, dodává jim to větší pocit sebejistoty a sebevědomí. Vysokoškolsky vzdělané ženy, kterým se toho nedostává, mohou nabývat dojmu neslučitelnosti práce a mateřství. Méně vzdělané ženy z podobně nepodporujícího sociálního prostředí mohou vnímat své postavení na trhu práce jako neuspokojivé a hledat naopak osobní uplatnění v mateřství (Brand & Dwight, 2011). Finanční a sociální zdroje navíc umožňují využívat případně služby v domácnosti (úklid apod.) a služby péče o děti. Zaměstnanost žen je rovněž pozitivně korelovaná s užíváním antikoncepce (Behrman & Gonalons-Pons, 2020).

Rodičovské plány a realizovaná plodnost jsou i z druhé strany ovlivňovány zhoršenou celospolečenskou socioekonomickou situací a nejistotou na trhu práce (Hanappi et al., 2017). V krizových ekonomických obdobích, kdy je nižší šance najít v případě ztráty zaměstnání v dohledné době jiné, jsou rodičovské plány oddáleny o to více (Novelli et al., 2021). To platí zejména u osob s vyšším vzděláním, osoby s nižším vzděláním v této situaci na (další) rodičovství častěji zcela rezignují (Hanappi et al., 2017). Platí to podobně i v českém prostředí. Podle Slabé (2020) ovlivňují individuální

nejistoty realizaci mateřství za předpokladu, že je populace vystavena ekonomické nejistotě i v makroekonomickém měřítku.

Rozhodnutí stát se rodičem je však v převážné míře ovlivněno normami a hodnotovou orientací jedince, potažmo páru (Palonciová, 2022). S rodičovstvím je spojován pocit štěstí, rodina je vnímána jako zázemí přinášející spokojenost, klid a bezpečí a jako prostředí blízkých vztahů (Kuchařová et al., 2020). Opomenout nelze ani vliv sociálních norem a společenský tlak stát se rodičem (Pakosta, 2009; Hašková & Zamykalová, 2006; Palonciová et al., 2021).

Postavení na trhu práce a další profesní dráhu žen významně ovlivňuje jim přisuzovaná role pečujícího o děti a blízké, kterou také většinou skutečně zastávají. Tento stereotyp vychází z předpokladu, že je žena od přírody předurčena k mateřství. Tato myšlenka byla podpořena i studii pediatrů a psychiatrů, zvláště Johna Bowlbyho, kteří v 50. a 60. letech došli k závěrům, že matka je pro vývoj dítěte v zásadě nenahraditelná. Samotný Bowlby v tzv. teorii citové vazby však na rozdíl od jeho pokračovatelů připouštěl, že potřebu dítěte žít ve vřelém, intimním a nepřerušovaném vztahu může uspokojit i jiná osoba než pouze matka. Důraz však byl kladen na kvalitu a stabilitu tohoto vztahu (Možný, 1999; Pinel-Jacqemin & Zaouche-Gaudron, 2009).

S vývojem dítěte a jeho potřeby intimních intenzivních vztahů vyvstává otázka, do jakého věku je výhradní péče matky či jiné hlavní pečující osoby nezbytná a kdy je již pro dítě vhodné, aby alespoň část dne trávilo mimo rodinu a matka mohla být aktivní na trhu práce. Na tuto otázku neexistuje mezi odborníky jednoznačná odpověď (např. Florin, 2004), neboť výzkum v této oblasti je velice náročný. Vyžaduje ideálně dlouhodobé sledování dětí v různých typech péče při kontrole intervenujících faktorů, jako je např. pohlaví dítěte, typ rodiny, sociální vrstva, věk rodičů, počet sourozenců, osobnostní charakteristiky dítěte, fyzický stav dítěte, počet dětí na pečující osobu, frekvence a délka docházky do zařízení péče o děti.

V 80. letech 20. století se do odborného diskursu, zejména ve Spojených státech amerických, o vhodnosti nerodinné péče významně promítly práce J. Belsky, který poukazoval na to, že intenzivní nerodinná péče zejména v prvním roce života může vést k oslabení citové vazby mezi matkou a dítětem, k pocitu nejistoty, a zvýšit tak pravděpodobnost agresivního chování dítěte před vstupem a v prvních letech základní školy. Kritici mu vytýkali, že do výzkumu nezahrnul např. kvalitativní aspekty daného typu nerodinné péče i péče v rodinách, ze kterých děti pocházely. Nicméně řada dalších amerických studií, např. realizovaných NICHHD Early Child Care Research Network, které vzaly v potaz i další intervenující faktory, předchozí závěry více méně potvrdila: počet hodin strávených v nerodinné péči má výrazný negativní dopad na kvalitu péče matky, což následně zvyšuje riziko oslabení vazby a problémového chování u dětí (Belsky, 2004). **Podle výzkumů tohoto institutu může být vývoj dítěte ovlivněn nejen rozsahem nerodinné péče (věk počátku, počet hodin týdně apod.), ale také její kvalitou (velikost skupiny, kvalifikace pečujících osob, respektování individuálních potřeb apod.).** Čím častěji dochází ke změně typu nerodinné péče, tím více je oslabena vnímavost matky a následně ohrožena citová vazba dítěte na matku (Macé & Florin,

2007). Citová vazba je dále oslabena, pokud bylo dítě svěřeno do nerodinné péče v období sedmého až dvanáctého měsíce života. Z tohoto důvodu někteří odborníci (Belsky, 2004; Macé & Florin, 2007) doporučují odložit počátek nerodinné péče až poté, co je citová vazba na matku upevněna, tedy nejdříve po prvních narozeninách. **Počátek nerodinné péče by měl být v každém případě pozvolný a měla by být respektována adaptační fáze**, kdy je dítě doprovázeno rodičem. Tento postup citovou vazbu nejen ochrání, u dětí, kde byla vazba slabá, ji může dokonce upevnit.

V českém prostředí byl nejvýznamnějším zastáncem relativně dlouhého období rodičovské péče Zdeněk Matějček. „... první tři roky jsou rozhodující – ne proto, že by se potom ‚okna zraní zavřela‘, ale proto, že čemu se dítě v této vývojové fázi naučí, stává se základnou pro veškeré učení a pro všechny zkušenosti příští. Naštěstí rodiče mohou být ujištěni, že normální fyzické a sociální prostředí, v němž vychovávají své děti, je právě to, na něž jsou jejich děti nejlépe adaptovány.“ (Matějček, 2002a, s. 349). V některých případech je však možné uvažovat i o prospěšnosti nerodinné péče: „Jestliže se matka s malým dítětem doma cítí vyobcována k plotně a plínkám, je-li nešťastná, nudí se, má strach o svou kariéru, je lépe, dá-li dítě na část dne do jeslí – a sama se vnitřně ozdraví.“ (Matějček, 2002b, s. 139). Na druhou stranu Matějček říká, že do tří let je dítě dítětem rodiny, od čtyř let, kdy vstupuje do dětského společenství, je dítětem mateřské školy: „Jesle by si děti samy nevymyslely – je to zařízení z přání a potřeby dospělých, kdežto školku už si samy dovedou udělat (i když jen v základní podobě a jenom na chvíli), neboť je to zařízení vývojově účelné.“ (Matějček, 2002b, s. 138). Podobně nahlíží na kolektivní zařízení i francouzský psycholog Mauvais, který zastává názor, že docházka dětí do kolektivních zařízení je výsledkem sociální a ekonomické potřeby rodičů pracovat (Mauvais, 2003).

Do českého diskursu o péči o nejmenší děti v poslední době významně zasáhla kniha *Péče o nejmenší, boření mýtů* (Hašková et al., 2012). Autoři na základě podrobných analýz velice věcně polemizují s obecně rozšířeným názorem, že děti mladší tří let nepatří do kolektivních zařízení (typu jeslí). Autoři se přiklánějí k tomu, že hranice tří let, která je v české společnosti obecně považována za věk, kdy je dítě způsobilé k docházce do kolektivního zařízení, je stanovena uměle a vychází spíše z historického vývoje institucí péče o předškolní děti než z přirozenosti biologického vývoje. Autoři doporučují, aby se česká rodinná politika více opírala o moderní vědecké poznatky současné rodiny a jejích potřeb. **V tomto smyslu je potřeba podpořit kvalitní zařízení péče o děti, a to i o mladší tři let, která by měla být založena na humanistickém modelu, nikoli na medicinském přístupu, a měla by rozvíjet děti po všech stránkách, tj. sociální, psychické, pedagogické i fyzické.**

Jakkoli se jednotlivé studie různí v názorech na to, jaká péče je pro děti mladší tří let prospěšná, jejich společným jmenovatelem je požadavek na kvalitu péče jako podmínku pro příznivý kognitivní, sociální a emocionální vývoj dítěte a pro zachování jisté citové vazby mezi dítětem a matkou/rodiči. **Důraz je kladen na respektování individuálních potřeb dětí, stálost pečujících osob, jejich vzdělání a profesní zkušenosti, počet dětí na jednu pečující osobu apod.** Příznivý vývoj dítěte je samozřejmě podmíněn osobnostními vlastnostmi samotného dítěte, ale i rodinným zázemím a rozsahem využívání nerodinné péče (Florin, 2004). Děti s jistou citovou vazbou zvládají odloučení od matky

lépe než děti s vazbou ambivalentní nebo nejistou (Mauvais, 2003). Rizika péče o nejmenší děti v kolektivních zařízeních spočívají zejména v narušení rodinných rituálů, které dítěti dodávají pocit jistoty a kontinuity. V praxi se jedná např. o střídání pečujících osob, jiné načasování aktivit (hry, spánek, jídlo apod.), příliš velký dozor nebo naopak příliš velká volnost (Mauvais, 2003).

Výzkumy také ukazují, že zařízení péče o děti mohou být velmi prospěšná i dětem z problémových a rizikových rodin (narušené vztahy, nefunkční partnerství, rodiče trpící psychickými problémy, chudoba, málo podnětné prostředí), neboť **kvalitní zařízení může do jisté míry kompenzovat negativní dopady rodinného prostředí, může také snižovat nerovnosti a umožňovat dětem z chudších a sociálně znevýhodněných rodin vyrovnat se dětem z bohatších rodin** (Hašková et al., 2012; Florin, 2004). Zaměstnání matky snižuje riziko chudoby a materiální deprivace rodiny a děti ze sociálně slabých rodin mohou díky nerodinné kolektivní péči profitovat ze širší škály pozitivních stimulů (díky např. vybavení zařízení).

V České republice byla v posledních 30 letech přetnuta poměrně rozšířená tradice docházky dětí mladších tří let do dříve jeselských zařízení. Podobně jako v jiných evropských zemích vznikaly první jesle na území České republiky v polovině 19. století. Jejich funkcí byla zejména péče o děti z chudších společenských vrstev, jejichž rodiče pracovali mimo domov. V první polovině 20. století se však stále jednalo o málo rozšířenou instituci. Po 2. světové válce došlo v kontextu centrálně plánované ekonomiky a ekonomické situace, kdy byly v rodinách mnohdy nutné dva příjmy, k rozšíření kapacit jeslí, včetně týdenních jeslí a zařízení s nepřetržitým provozem. Postupem času byl původní ryze medicínský přístup doplňován o psychologický a pedagogický pohled kladoucí důraz na respektování vývojové psychologie i individuální potřeby dětí. Na základě školského zákona z roku 1960 se jesle staly součástí vzdělávacího systému. V 70. a na začátku 80. let se však rétorika opět změnila v důsledku dezinterpretací výzkumů Matějčka a Langmeiera, kteří se však zaměřovali na důsledky péče v týdenních zařízeních, a také v souvislosti s vysokou nemocností dětí v jeslích a tím i absencí matek v zaměstnání. Místo reformy těchto zařízení, např. snížení počtu dětí v kolektivu na jednu pečovatelku, se postupně přecházelo k podpoře celodenní péče matek skrze prodlužování mateřské a později rodičovské dovolené. **Po roce 1989 pozbyly jesle statusu vzdělávací instituce a přešly plně do gesce ministerstva zdravotnictví, financování pak bylo přeneseno na města a obce. V kontextu společenské transformace a podpory celodenní rodinné péče o nejmenší děti zájem o jesle slábl a nerodinná péče o takto malé děti byla postupně přenechána tržnímu principu** (Kampichler et al., 2022). V současném světě jsou instituce nerodinné péče čím dál tím více vnímány jako pro děti nezbytné, podnětné prostředí, jež neslouží pouze pro potřeby „hlídání dětí“ pracujících rodičů. **Je to prostor, kde se interakcemi a dalšími podněty vytvářejí hodnoty, zkušenosti, vzorce chování, místo, které spoluvytvářejí děti a zúčastnění dospělí, což může být pro děti kreativní, tvořivé a obohacující** (tamtéž).

Oblast sladování práce a rodiny má, jak již bylo částečně naznačeno, i třetí významnou dimenzi, a tou je dělba povinností spojených s chodem domácnosti. **Z historického pohledu byly v tradiční společnosti role muže a ženy jasně vymezené, převládal zde model muže-živitele a ženy-**

pečovatelky. Toto rozdělení bylo považováno za vysoce funkční, neboť tyto role byly ve své podstatě komplementární. Dle T. Parsonse byly ženy především přirozeně intimněji spojeny s ranou péčí o děti. V manželském páru se role nemají prolínat, neboť by docházelo k nezdravé konkurenci, což by vedlo ke konfliktům a ke snížení solidarity a soudržnosti v rodině (Parsons, 1955). Podobně byly chápány role muže a ženy ekonomem Gary S. Beckerem, který mimo jiné označil rostoucí participaci žen na pracovním trhu za hlavní příčinu snižující se porodnosti (Becker, 1981). Tradiční důraz na roli muže jako pracovníka a živitele mu však upírá jeho schopnosti v soukromém životě, včetně jeho schopností v emocionální oblasti, a naopak důraz kladený na roli ženy jako pečující osoby devaluje její postavení ve veřejné sféře (Chodorow, 1999).

Ke změně vnímání rolí ženy ve společnosti začalo postupně docházet od 60. let 20. století. Nastupující početné generace mladých lidí byly prvními poválečnými generacemi vyrůstajícími v hmotném dostatku, které nebyly zatíženy traumatem války. **Spolu s obecně rostoucí životní úrovní a rozšiřující se nabídkou spotřebního zboží, služeb, cestování apod. a s rozvojem moderní antikoncepce se tyto dospívající děti postavily proti zaběhnutým konvencím, a to nejen rodinným. Základní buňkou společnosti už nebyla rodina, ale stal se jí jednotlivec** (Sullerot, 1998). Rozvíjející se feministické hnutí v západních zemích kladlo velký důraz na ekonomickou nezávislost žen, spjatou s jejich zaměstnáním a pracovním příjmem. Na druhé straně feministické hnutí považovalo práci v domácnosti za důležitou a srovnatelně náročnou s prací v zaměstnání.

Přestože se, jak bylo uvedeno výše, **participace žen na trhu práce v posledních desetiletích významně zvýšila a v řadě zemí se to promítlo pozitivně do úrovně plodnosti, dělba povinností spojených s chodem domácnosti za tímto trendem zaostává.** Přitom některé teorie anticipují vytvoření nové rodinné rovnováhy založené na konvergenci rolí muže a ženy, jež může dokonce ke zvýšení plodnosti přispět (Esping-Andersen & Billari, 2015; Goldscheider et al., 2015). Dělba rolí v domácnosti je zejména předmětem vyjednávání a ten, kdo má více zdrojů, často zejména finančních, má v tomto směru výhodu. Rozdělení povinností je tak pro toho v horší vyjednávací pozici často nedobrovolné.

Dělba rolí se mění mnohdy s narozením dítěte, a to zejména přetrvává-li ve společnosti gender pay gap, kdy mají muži vyšší výdělků než ženy. Rozhodnutí směřující k tradičnější dělbě domácích povinností je za této situace racionální volbou. Podle některých studií je tento vzorec silnější mezi partnery, kde před narozením dítěte nebyly v jejich příjmech výrazné rozdíly (Syrda, 2023), v jiných je tomu naopak (Dunatchik, 2023). Zhou a Kahn (2019) identifikovaly ve Velké Británii pět typů párů podle toho, jakým způsobem pojmají dělbu domácích povinností. První je označován za „model muže živitele“ (zastoupený z 28 % – žena nepracuje, nebo jen částečně, ale přebírá výrazně větší zodpovědnost za domácí práce), druhý „modifikovaný model muže živitele“ (zastoupený z 23 % – žena pracuje na částečný úvazek a je stále více než muž zodpovědná za chod domácnosti), třetí „model dvou živitelů“ (zastoupený z 39 % – oba pracují na plný úvazek, přesto i zde má žena mnohdy vyšší podíl na domácích pracích), poslední dva – „model ženy živitelky“ a „nejistý model“ jsou nejméně časté (3, resp. 7 % – pracuje jen žena či žádný z partnerů). **Vývoj v čase naznačuje,**

že dříve pozitivní efekt „modelu muže živitele“ na narození dítěte postupně klesá. Posílení „modelu dvou živitelů“ by tedy nemělo být brzdou v realizaci rodičovských plánů a udržení, případně zvýšení úrovně plodnosti, naopak toto zjištění vybízí k ještě větší podpoře genderové rovnosti ve všech oblastech. Navíc se ukazuje, **že ekonomické postavení žen nabývá na důležitosti zejména v období ekonomické nestability a „model dvou živitelů“ přináší v tomto ohledu více jistoty pro zabezpečení rodiny než „model muže živitele“** (tamtéž).

Jak bylo uvedeno, i přes obecně se zvyšující genderovou rovnost **přetrvává vzorec, kdy žena má domácích povinností více než muž.** Vyvolává to otázku, do jaké míry se s tím zejména ženy ztotožňují, zda je to podle nich takto v pořádku, či je to jen výsledek vyjednávání či racionální úvahy. Z dosavadních výzkumů se zdá, že ženy jsou s daným stavem obecně méně spokojené než muži (např. Koster et al., 2022; Křečková et al., 2023). Jiné studie poukazují na to, že spokojenost s dělbou domácích prací je nutné dávat do širších souvislostí s jinými oblastmi, jako je pracovní aktivita a péče o děti. Pokud je nerovné rozdělení domácích povinností kompenzováno větším zapojením do placené práce či vyšším příjmem muže, může být ženami vnímáno jako spravedlivé (Coltrane, 2000; Koster et al., 2022). Spokojenost žen s dělbou domácích činností ovlivňuje zejména čas, který je třeba jim věnovat, ale rovněž ocenění okolí, zejména partnera, které se jim za to dostává, případně příležitostná participace partnera na některých rutinních činnostech (vaření, nákup apod.) (Lachance-Grzela, 2012; Antonelli, 2018; Chaloupková, 2005; Koster et al., 2022).

Jedním z výsledků druhého demografického přechodu je pluralita rodinných forem. Jedná se zejména o postupné rozšíření nesezdaného soužití jako alternativy manželství. V České republice se tradičněji, tj. uzavřením sňatku a narozením dětí v manželství, chovají lidé s nejvyšším vzděláním (Kuchařová et al., 2020; Paloncyová et al., v tisku). Klímová Chaloupková (2018) se v českém kontextu zabývala otázkou, jak je právě, i vzhledem k odlišným socioekonomickým charakteristikám, rozdělena domácí práce v nesezdaných soužitích v porovnání s manželstvími a jak je toto dělení vnímáno. **Z hlediska rozdělení domácí práce a spokojenosti s ním lze česká partnerství rozdělit do čtyř skupin.** Převažují ta s tradiční dělbou práce, která považují tento model za spravedlivý (dvě pětiny). V další zhruba třetině partnerství je dělba rovněž tradiční, ale je vnímána jako nespravedlivá vůči ženě. V pětině partnerství je zastáván egalitární model, jenž je hodnocený jako spravedlivý. V ostatních, marginálně zastoupených partnerstvích pak dělá většinu domácích prací muž. **Jak mezi manželskými, tak mezi nesezdanými páry převažují ty, kde většinu domácí práce vykonává obvykle žena a partner jí „pomáhá“**, mezi manželskými páry je však v porovnání s těmi nesezdanými více těch, které se kloní spíše k tradiční dělbě, mezi nesezdanými zase více těch, které volí zapojení obou partnerů. Nesezdaní muži hodnotí tradiční dělbu spíše negativně, nesezdané ženy mají větší šanci být s tradiční dělbou spokojené než nespokojené. Vztah mezi reálným rozdělením domácí práce a jeho hodnocením je v České republice slabší než v zemích s vyšší genderovou rovností (tamtéž).

V letech 2020 až 2022 čelil celý svět pandemii covidu-19. Opatření vlády, jež měla za cíl zastavit šíření této nemoci, se významně dotkla života rodin, a to i v oblasti slaďování práce a rodiny (Höhne

et al., 2022; Křečková et al., 2023). Řada rodičů pracovala z domova a zároveň pečovala o děti, případně jim v době distančního vyučování pomáhala více než kdy jindy se školními povinnostmi. **Napříč různými studii se s nepatrnými nuancemi line závěr, že během pandemie se zvýšilo zatížení žen**, neboť to byly ony, kdo stále měl, nebo i posílil odpovědnost za chod domácnosti, ale i za péči o děti a jejich podporu při plnění školních povinností (např. Kulic et al., 2021; Sevilla & Smith, 2020; Hašková et al., 2022; Štastná, 2023). Podle italského výzkumu většina dalších domácích prací a péče o děti souvisejících s covidem-19 připadala na ženy, ale péče byla mezi rodiče rozdělena rovnoměrněji než činnosti v domácnosti (Del Boca et al., 2020). S výjimkou žen, které pokračovaly v práci na svém obvyklém pracovišti, trávily všechny dotázané ženy během pandemie více času domácími povinnostmi než před ní. Pouze v rodinách, kde matky nezměnily místo pracovního výkonu, se otcové angažovali více než před pandemií. Pokud rodiče chodili oba dál na svá pracoviště, s menší pravděpodobností trávili se svými dětmi více času než dříve (tamtéž). Šlo pravděpodobně o povolání, jež byla při pandemii klíčová (zdravotníci, prodavači apod.), a pracovní vytížení, i vzhledem k onemocnění kolegů či karanténám, pravděpodobně vzrostlo.

Některé studie poukazují na to, že muži své zapojení v domácích činnostech zvýšili, zejména pokud jde o péči o děti. Genderové rozdíly však přetrvávaly, neboť zapojení matek také narostlo, a bylo tak stále vyšší (Craig & Churchill, 2020; Fodor et al., 2021). V Maďarsku tak tomu bylo zejména u žen ze střední třídy a vysoce vzdělaných žen bydlících ve městech. Pandemie tak v Maďarsku zvýšila genderovou nerovnost nejvíce mezi těmi s nejvyšším vzděláním (Fodor et al., 2021). Matky byly z daných důvodů v hodnocení sladování práce a rodiny méně spokojené (Craig & Churchill, 2020).

Podobně v neprospěch vytížení žen hovoří i dosavadní české výzkumy. Kvalitativní výzkum Haškové et al. (2022) ukázal, že během pandemie covidu-19 nedošlo v české společnosti k zásadnější změně vnímání role mužů a žen v domácnosti. **Během lockdownů větší reálná přítomnost otců v rodinách nevedla nutně ke zvýšení jejich participace na péči o děti a domácích činnostech.** S prodlužující se délkou trvání pandemie se tradiční genderové vzorce spíše posilovaly, vystoupení z tradičních rolí bylo spíše příznačné na počátku, kdy rodiny reagovaly na nebývalou situaci. Páry, které ale praktikovaly tradiční dělbu, v ní pokračovaly i v době lockdownu. Žena tak měla stále hlavní odpovědnost za péči o děti a domácí práce, muž se do některých činností sice zapojil, ale bylo to vnímáno spíše jako výpomoc, která je hodna ocenění. To vedlo ke značnému přetížení žen, zejména těch během pandemie stále pracujících. Rodiče a zejména matky přijímali bez většího zpochybnění zodpovědnost za péči o děti včetně školní výuky, tak jak na ně byla přesunuta ze strany státu a dalších institucí. **Opatření během pandemie tak ještě více podtrhla dominantní kulturu genderové dělby práce v české společnosti** (tamtéž).

K podobným závěrům dochází i Štastná (2023) na základě kvantitativních dat. Na péči o děti se jen v části českých rodin s dětmi podíleli během lockdownů oba partneři. Model dominantní péče matky, případně jiné osoby mimo rodičovský pár, přetrvával. Péči o děti v domácnosti přebírala z páru pouze žena nejen tam, kde byly děti malé a kde žena v tu dobu nepracovala, ale také v rodinách, kde pracovali oba partneři. **Především během první uzávěry však měly vysokoškolsky vzdělané ženy**

oproti těm se středním vzděláním s maturitou šanci stát se výlučnou pečovatelkou výrazně nižší. Výraznou roli v dominantním zajištění péče o děti ženou hrály v dalších vlnách pandemie možnosti flexibilní pracovní doby. Ženy, které jich mohly využívat, měly více než dvojnásobnou šanci, že budou o děti pečovat výhradně ony, oproti ženám pracujícím na pozicích s pevně stanoveným začátkem a koncem pracovní doby (tamtéž). Pandemie v českém prostředí tedy spíše posílila dosavadní vzorce dělby práce a péče v rodinách, navíc opatření, jež by měla vést k snadnějšímu sladování práce a rodiny v tomto období, vedla spíše k jeho zhoršení, a to zejména v případě žen, jejichž tzv. dvojitá zátěž se prohloubila. To může znesnadňovat další vývoj ve smyslu posílení egalitárního přístupu.

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

1.1 Trh práce

Situace na trhu práce je předmětem řady publikací, pravidelných i ad hoc zaměřených šetření (např. MPSV, 2021; ČSÚ, 2023; Kuchařová et al., 2020; Höhne & Palonciová, v tisku). Analýzy současného trhu práce ukazují, **že pandemické období ani energetická krize na něj obecně zatím neměly zásadní vliv**. Snížená poptávka po práci byla v roce 2022 i na začátku roku 2023 v energeticky náročných oborech, naopak odvětví služeb pokračovala v postpandemickém růstu, kde docházelo k rozšiřování pracovních míst. Zaměstnanost se zvyšovala v tradičně ženských sektorech (vzdělávání, zdravotní a sociální péče) a v oborech spojených s informačními a komunikačními činnostmi. Celkový počet odpracovaných hodin v ekonomice se v 1. čtvrtletí 2023 meziročně zvýšil o 1,6 %, a to díky ukončení pandemie, na druhou stranu byl tento růst bržděný rozšiřováním částečných úvazků, které využívaly ženy prchající před válkou na Ukrajině, vliv mělo i zavedení daňových zvýhodnění kratší pracovní doby (v roce 2021 pracovalo na kratší dobu v průměru 354 tisíc osob, v 1. čtvrtletí 2023 to bylo 417 tisíc). **Přesto zůstává míra využívání částečných úvazků nízká (8 %) a je stále typičtější pro ženy (13 %) než muže (4 %)**. Obecná míra nezaměstnanosti po většinu roku 2022 stagnovala na nízké úrovni, v roce 2023 mírně rostla, v dubnu tak bylo bez práce 2,3 % ekonomicky aktivních mužů a 3,5 % žen ve věku 15 až 64 let (meziroční navýšení míry o 0,3 p. b.). **Positivně lze vnímat meziroční pokles počtu žen nezaměstnaných déle než rok, a to zejména díky poklesu ve věku 30 až 44 let, tedy v období mateřství** (ČSÚ, 2023).

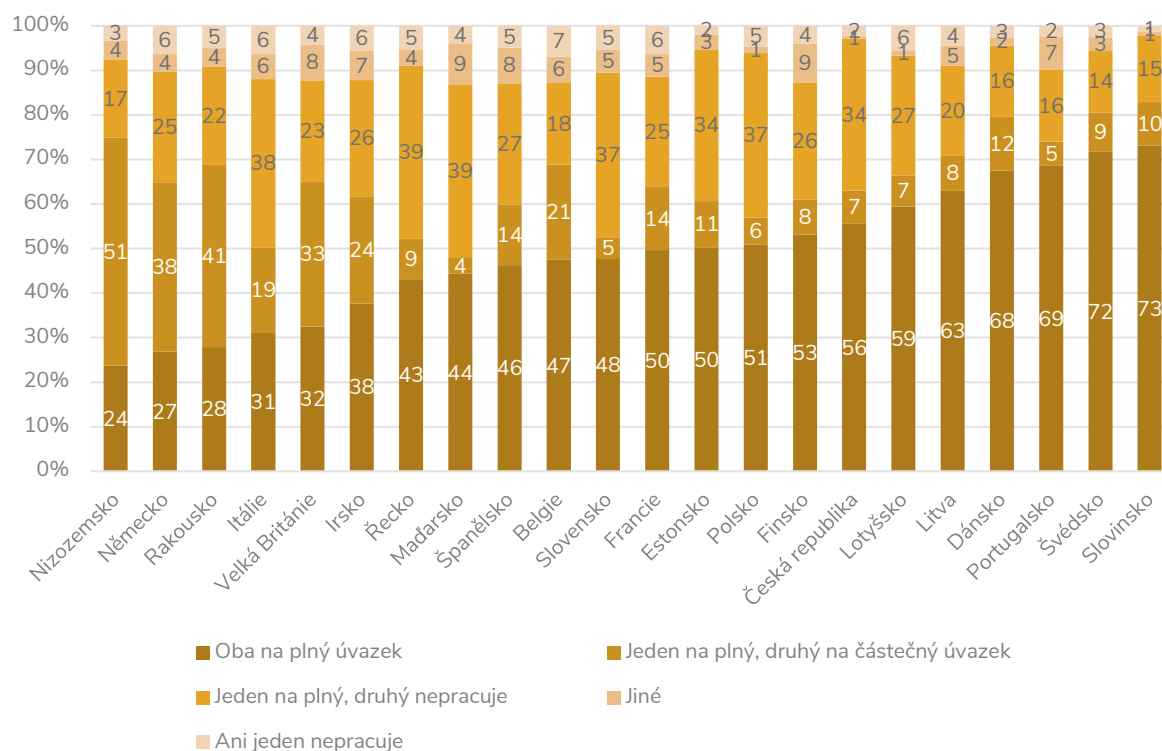
Pro Českou republiku je příznačné, že navzdory liberálním postojům o rovnoprávnosti žen a mužů ve všech oblastech života je stále v rodinách praktikován spíše tradiční model, kdy žena je hlavní pečovatelkou o děti i jiné závislé členy (např. Křečková et al., 2023). Z tohoto důvodu má pracovní dráha žen v porovnání s muži i s řadou jiných zemí specifický průběh. U mužů i u žen je míra zaměstnanosti nejnižší ve věku do 25 let, a to v souvislosti s prodlužujícím se studiem. U mužů je po 25. roce věku patrný strmý nárůst, který se ještě po mírném zvýšení promítá do vysoké míry zaměstnanosti (2021: 93 až 96 %) až do věku 55 let, kdy daná míra postupně klesá s odchodem do starobního důchodu (Palonciová et al., v tisku). **U žen míra zaměstnanosti setrvává na nižší úrovni, a to zejména u mladších 35 let, poté postupně roste až k maximu ve věkové skupině 45 až 49 let** (2021: 92 %). V daném profilu míry zaměstnanosti se promítá, v porovnání s jinými evropskými zeměmi, velmi výrazně mateřství (tamtéž; Grossmann & München, 2023).

Tato studie se bude spíše než popisu trhu práce v obecnější rovině věnovat postavení rodičů. Česká statistika toto běžně neumožňuje, údaje lze nalézt v databázi OECD, která navíc nabízí mezinárodní srovnání.

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

Zaměříme-li se nejprve na úplné rodiny s dětmi mladšími 15 let, pak **Česká republika patří k těm zemím, kde jsou nejčastěji oba rodiče zaměstnaní na plný úvazek** (graf č. 1.1). Tato skupina rodičů je nejpočetnější ve skandinávských zemích, v Litvě a v Lotyšsku a rovněž ve Slovinsku. V zemích, kde je tento model zastoupen alespoň z poloviny, je pak druhou nejčastější ta situace, kdy jeden z rodičů je zaměstnán na plný úvazek, druhý nepracuje. Mezi českými úplnými rodinami to byl v roce 2018 případ každé třetí. Důvodem je již zmíněná ekonomická neaktivita žen v raném věku dítěte. V anglosaských rodinách a v Itálii je markantní vyšší podíl rodin, kde jeden z rodičů pracuje na plný úvazek a druhý na částečný. Spolu se skupinou rodin, v nichž jeden z rodičů nepracuje vůbec, je to nejběžnější model.

Graf č. 1.1 Úplné rodiny s dětmi mladšími 15 let podle míry pracovního zapojení rodičů v evropském srovnání (2018, v %)

Pozn.: Seřazeno vzestupně podle podílu obou rodičů pracujících na plný úvazek.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

Z hlediska sladování práce a rodiny je stěžejní, kolik času, nehledě na velikost úvazku, rodiče v zaměstnání skutečně tráví. Na první pohled je zřejmé, že ve vybraných evropských státech je v porovnání se ženami výrazně nižší podíl otců, kteří týdně odpracují méně než 30 hodin, a to

i v nejmladším věku dítěte. Jedná se pouze o jednotky procent, kdežto v případě matek se jejich podíl pohybuje od 4 % v Litvě, kde je adekvátně tomu jeden z nejvyšších podílů pracujících matek dítěte mladšího tří let, které práci věnují 40 až 44 hodin týdně, po 61 % v Nizozemsku (tabulka č. 1.1 a č. 1.2). Zde je po Dánsku nejnižší podíl matek pracujících více než 40 hodin týdně, dánské ženy však pracují na rozdíl od nizozemských nejčastěji 30 až 39 hodin. **V Lucembursku, Portugalsku, Švédsku, Estonsku, Řecku, Maďarsku, Slovinsku, Litvě a Lotyšsku, ale i v České republice odpracuje více než polovina výdělečně činných matek dětí mladších tří let minimálně standardních 40 hodin týdně.** Muži jsou v obdobné situaci téměř ve všech sledovaných zemích, výjimkou je Dánsko, Francie a Belgie, kde i muži tráví v práci nejčastěji od 30 do 39 hodin týdně. S věkem dítěte se pracovní vytížení otců z hlediska času mění jen minimálně, a pokud ano, pak směrem k vyššímu počtu hodin týdně. U pracujících žen dochází k proměnám v pracovním zapojení výrazněji (tabulka č. 1.2). **Zejména tam, kde je již podíl matek dětí mladších tří let zaměstnaných na 40 a více hodin týdně vyšší, se jejich zastoupení v řadě zemí včetně České republiky s rostoucím věkem dítěte ještě dále zvyšuje.**

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

Tabulka č. 1.1 Podíl pracujících mužů v úplných rodinách podle věku nejmladšího dítěte a počtu hodin, které týdně stráví v zaměstnání v evropském srovnání (v %)

	Nejmladší dítě ve věku do 3 let						Nejmladší dítě ve věku 6 až 14 let				
	Počet hodin v zaměstnání týdně						Počet hodin v zaměstnání týdně				
	1 až 29	30 až 39	40 až 44	45 a více	bez údaje		1 až 29	30 až 39	40 až 44	45 a více	bez údaje
Dánsko	3	84	6	8	0	Dánsko	3	75	8	13	0
Francie	5	51	20	23	1	Francie	4	47	17	31	1
Belgie	5	46	27	21	1	Spojené království	6	26	28	38	2
Spojené království	6	26	31	36	1	Belgie	4	40	29	27	1
Irsko	6	30	38	25	1	Irsko	5	31	32	30	1
Finsko	4	36	40	16	4	Finsko	2	35	39	18	6
Rakousko	4	28	42	26	0	Rakousko	3	27	40	29	0
Nizozemsko	6	37	50	8	0	Nizozemsko	6	35	49	11	0
Německo	5	24	55	16	0	Německo	4	23	51	21	0
Řecko	5	4	55	36	0	Řecko	5	4	53	38	0
Itálie	6	17	56	21	1	Itálie	5	17	53	24	1
Portugalsko	2	8	59	25	5	Portugalsko	2	11	54	27	5
Španělsko	3	15	61	16	5	Španělsko	2	14	59	19	5
Slovenská republika	3	14	64	19	1	Slovenská republika	2	15	62	20	0
Česká republika	1	12	66	22	0	Česká republika	1	11	64	25	0
Švédsko	3	13	74	10	1	Polsko	2	2	73	24	0
Polsko	1	2	74	23	0	Švédsko	1	14	74	9	2
Litva	3	4	82	9	2	Slovinsko	2	1	81	16	0
Estonsko	4	3	83	10	1	Estonsko	4	2	83	11	1
Slovinsko	3	2	83	13	0	Maďarsko	1	1	84	7	7
Maďarsko	1	0	85	7	7	Litva	3	4	84	9	1
Lotyšsko	1	0	91	8	0	Lotyšsko	2	2	87	8	1

Pozn.: Seřazeno vzestupně dle podílu otců pracujících týdně 40 až 44 hodin.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

Tabulka č. 1.2 Podíl pracujících žen v úplných rodinách podle věku nejmladšího dítěte a počtu hodin, které týdně stráví v zaměstnání v evropském srovnání (v %)

	Nejmladší dítě ve věku do 3 let						Nejmladší dítě ve věku 6 až 14 let				
	Počet hodin v zaměstnání týdně						Počet hodin v zaměstnání týdně				
	1 až 29	30 až 39	40 až 44	45 a více	bez údaje		1 až 29	30 až 39	40 až 44	45 a více	bez údaje
Dánsko	11	84	3	2	0	Dánsko	11	79	5	4	0
Nizozemsko	61	32	6	1	0	Nizozemsko	65	27	7	2	0
Spojené království	44	32	12	11	1	Belgie	30	48	11	11	1
Belgie	26	54	12	7	0	Spojené království	41	32	14	12	1
Francie	21	54	14	11	1	Francie	19	53	14	12	2
Finsko	16	60	16	3	4	Německo	55	27	15	3	0
Irsko	27	46	19	6	1	Rakousko	51	29	15	5	0
Německo	46	30	21	3	0	Irsko	36	41	16	7	1
Rakousko	53	22	21	4	0	Finsko	7	62	21	7	4
Itálie	33	31	31	5	0	Itálie	37	29	26	7	0
Slovenská republika	15	20	33	1	31	Španělsko	22	33	37	6	3
Španělsko	23	35	36	4	2	Lucembursko	25	18	43	3	12
Lucembursko	21	15	50	4	11	Švédsko	6	36	50	6	1
Portugalsko	8	22	54	14	2	Portugalsko	6	23	54	15	3
Švédsko	13	30	54	2	0	Řecko	16	10	55	19	0
Česká republika	30	10	56	3	1	Slovenská republika	6	26	61	6	0
Estonsko	27	14	57	0	1	Česká republika	5	18	70	7	0
Řecko	17	12	57	14	0	Estonsko	11	11	72	5	0
Maďarsko	20	5	71	2	3	Polsko	8	6	78	8	0
Slovinsko	14	6	76	4	0	Litva	7	8	79	6	1
Litva	4	6	79	4	7	Slovinsko	4	4	85	7	0
Lotyšsko	11	5	81	0	4	Maďarsko	3	3	88	3	3
Polsko	8	7	81	4	0	Lotyšsko	5	5	89	2	0

Pozn.: Seřazeno vzestupně dle podílu matek pracujících týdně 40 až 44 hodin.

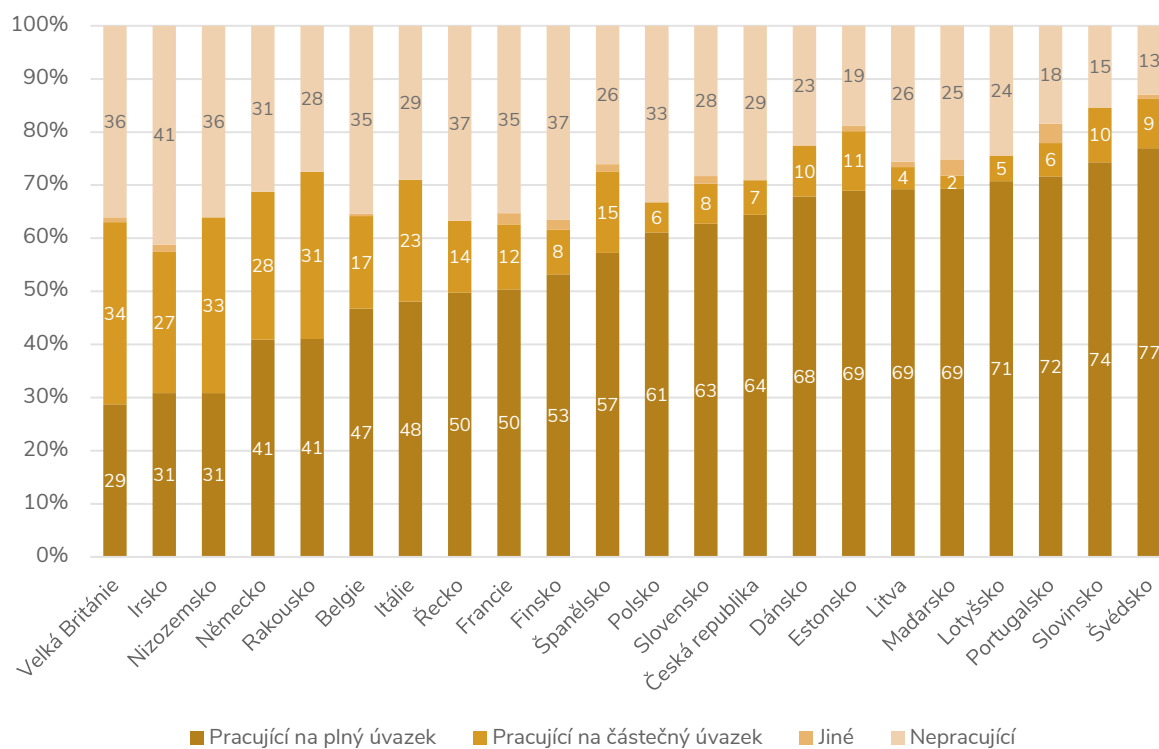
Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

V českém prostředí obecně málo využívané částečné úvazky se promítají i do pracovního statusu sólo rodičů s dětmi mladšími 15 let (graf č. 1.2). Téměř dvě třetiny těchto rodičů pracují na plný úvazek, každý třetí ale nepracuje vůbec. Kontrastem je Velká Británie i německy hovořící země,

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

v nichž jsou sólo rodiče zaměstnaní na plný úvazek zastoupeni v podobné míře jako ti pracující na částečný úvazek i nepracující vůbec. Výše mzdy i dávky pro sólo rodiče jim pravděpodobně dokážou do značné míry kompenzovat ušlé zisky z výdělečné činnosti v situaci, kdy jsou na výchovu a péči o děti sami (tabulka č. 1.3).

Graf č. 1.2 Sólo rodiče s dětmi mladšími 15 let podle míry pracovního zapojení rodiče v evropském srovnání (2018, v %)

Pozn.: Seřazeno vzestupně dle podílu sólo rodičů pracujících na plný úvazek.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

Tabulka č. 1.3 Existence speciální dávky pro sólo rodiče v evropském srovnání (2018)

Země	Speciální dávka pro sólo rodiče	Příjem testován
Belgie	ano	ano
Česká republika	ne	x
Dánsko	ano	ne
Estonsko	ano	ne
Finsko	ano	ne
Francie	ano	ne
Nizozemsko	ano	ano
Irsko	ano	ano
Itálie	ne	x
Lotyšsko	ne	x
Maďarsko	ne	x
Německo	ano	ne
Norsko	ano	ne
Polsko	ano	ano
Portugalsko	ano	ano
Rakousko	ano	ne
Řecko	ne	x
Slovenská republika	ne	x
Slovinsko	ano	ano
Španělsko	ne	x
Švédsko	ne	x
Velká Británie	ne	x

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

Výše uvedená velikost pracovního úvazku se promítá do počtu hodin, které výdělečně činný sólo rodič odpracuje za týden (tabulka č. 1.4). **Zejména v zemích bývalého východního bloku stráví naprostá většina sólo rodičů v zaměstnání 40 až 44 hodin.** V zemích západní Evropy je naopak častější odpracovat 30 až 39 hodin, výjimkou není i nižší počet hodin, např. ve Velké Británii, v Nizozemsku či Irsku.

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

Tabulka č. 1.4 Podíl pracujících sólo rodičů s dětmi mladšími 15 let podle počtu hodin, které týdně stráví v zaměstnání v evropském srovnání (v %)

	Počet hodin v zaměstnání týdně				
	1 až 29	30 až 39	40 až 44	45 a více	bez údaje
Dánsko	10	81	5	4	1
Velká Británie	49	29	10	10	1
Francie	17	53	13	15	2
Nizozemsko	46	39	14	2	0
Belgie	22	52	15	11	0
Irsko	45	32	16	6	1
Rakousko	40	34	18	7	0
Finsko	11	55	21	10	3
Německo	36	36	23	5	0
Itálie	30	28	32	10	0
Španělsko	22	27	42	6	3
Švédsko	12	27	53	7	1
Portugalsko	7	20	53	16	4
Řecko	13	12	54	21	0
Slovenská republika	10	22	58	9	2
Česká republika	8	17	69	6	0
Estonsko	10	8	74	7	1
Polsko	10	5	76	9	0
Litva	5	7	80	6	2
Slovinsko	7	3	81	8	0
Maďarsko	4	3	86	3	4
Lotyšsko	3	3	88	6	0

Pozn.: Seřazeno vzestupně dle podílu sólo rodičů pracujících týdně 40 až 44 hodin.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

1.2 Opatření rodinné politiky v oblasti sladování práce a rodiny s dětmi předškolního věku

1.2.1 Podpora péče rodičů

Základními instituty, které umožňují péči o nejmenší děti ve společnostech, kde je běžné, že oba rodiče jsou aktivní na trhu práce, jsou mateřská, otcovská a rodičovská dovolená.¹ Tato opatření mají v evropském prostoru, Českou republiku nevyjímaje, dlouhou historii (např. Palonciová et al., 2013a). Jejich pojetí se však v jednotlivých zemích liší. V České republice může žena, která čeká dítě, nastoupit na mateřskou dovolenou šest až osm týdnů před termínem porodu. **Mateřská dovolená trvá celkem 28 týdnů**, resp. 37 týdnů v případě narození dvou a více dětí najednou. Zaměstnavatel je po tuto dobu povinen omluvit nepřítomnost zaměstnance. Pokud se rodič rozhodne po skončení mateřské dovolené nastoupit zpátky do práce, má zaměstnavatel povinnost zařadit ho na jeho původní práci a pracoviště. Není-li to možné proto, že původní práce odpadla nebo pracoviště bylo zrušeno, je zaměstnavatel povinen zařadit ho podle pracovní smlouvy. V době mateřské dovolené čerpá matka, která se před narozením dítěte účastnila nemocenského pojištění coby zaměstnankyně nebo osoba samostatně výdělečně činná (OSVČ), peněžitou pomoc v mateřství. Jedná se o dávku nemocenského pojištění. Její výše je rovna 70 % redukováného denního vyměřovacího základu za kalendářní den. Od sedmého týdne po porodu dítěte smí mateřskou dovolenou od matky dítěte převzít či se s matkou vystřídat a zároveň čerpat uvedenou dávku otec dítěte nebo manžel matky. Četnost střídání omezena není, muž však musí pečovat o dítě nejméně 7 kalendářních dnů po sobě jdoucích. Peněžitou pomoc v mateřství je možno pobírat nejdéle do 1 roku věku dítěte². **V evropském prostoru je na mateřskou dovolenou téměř ve všech státech zákonný nárok a po dobu tohoto volna před a po porodu je matce vyplácena dávka. Česká republika patří spolu se zeměmi bývalého východního bloku ke státům, kde je mateřská dovolená nejdelší.** Podobně jako u nás je ve většině zemí v délce mateřské dovolené zohledněno narození vícero dětí, v některých zemích je pak možné převést část mateřské dovolené na otce (tabulka č. 1.5; Palonciová et al., v tisku).

V roce 2018 byla v České republice, s cílem zvýšit míru zapojení otců v péči o novorozené děti a posílit tak vztahy v rodině, zavedena **dávka otcovské poporodní péče** (tzv. otcovská). Za otce dítěte je pro účely této dávky považován ten, kdo je v matrice (knize narození) zapsán jako otec. Tuto dávku může otec čerpat v období šesti týdnů ode dne narození dítěte. Podpůrčí doba (tj. doba výplaty dávky) činí u otcovské od 1. prosince 2022 nejvýše 14 kalendářních dnů bez možnosti přerušení

¹ V řadě případů jsou tyto instituty s dílčími odlišnostmi aplikovány i na případy převzetí dítěte do náhradní rodinné péče. V tomto textu se však jimi nezabýváme.

² https://www.mpsv.cz/web/cz/nemocenske-pojisteni#davkovy_system_nemocenskeho_pojisteni

(dříve sedm kalendářních dnů) a začíná dnem nástupu na otcovskou³. Pro volno v zaměstnání využívají otcové od 1. prosince 2022 novou překážku v práci, a to otcovskou dovolenou (§ 195a zákoníku práce, dříve čerpali rodičovskou dovolenou). **Délka dvou týdnů volna pro otce je v evropských zemích minimální standard. Je téměř pravidlem, že náhrada mzdy je po toto období minimálně 66 % předchozího výdělku** (tabulka č. 1.5; Palonciová et al., v tisku).

Na mateřskou a otcovskou dovolenou navazuje ve většině zemí tzv. **rodičovská dovolená**. V České republice na ni má v současné době (2023) nárok zaměstnanec až do třetích narozenin dítěte. Rodičovskou dovolenou lze čerpat v kratší délce, přerušovaně a mohou ji čerpat oba rodiče. Pokud je dítě mladší čtyř let, může jeden z rodičů pobírat **rodičovský příspěvek**. Příjmy rodiče nejsou u této dávky sledovány, rodič tak může i při pobírání rodičovského příspěvku zlepšovat ekonomickou situaci rodiny výdělečnou činností. Po dobu, kdy je výdělečně činný, nebo po dobu studia však musí zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou. Rodičovský příspěvek tedy není navázán na čerpání rodičovské dovolené. Rodič může volit jeho měsíční výši až do vyčerpání celkové sumy (300 tisíc Kč v roce 2023). Pro volbu měsíční výše rodičovského příspěvku je rozhodující výše denního vyměřovacího základu pro stanovení peněžité pomoci v mateřství nebo nemocenského v souvislosti s porodem nebo převzetím dítěte. Jestliže lze alespoň jednomu z rodičů v rodině stanovit k datu narození nejmladšího dítěte v rodině 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu v částce převyšující 13 000 Kč, může rodič volit měsíční výši čerpání rodičovského příspěvku až do této výše. Pokud ani jednomu z rodičů nelze stanovit denní vyměřovací základ, nebo při podání žádosti rodič nedoložil výši denního vyměřovacího základu, nebo je-li 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu nižší než 13 000 Kč, rodič může volit výši rodičovského příspěvku až do částky 13 000 Kč měsíčně. V případě pobírání rodičovského příspěvku na dvě a více společně narozené děti se zvyšuje max. výše měsíčního čerpání rodičovského příspěvku na 1,5násobek stanovených částek, tj. na 1,5násobek 70 % 30násobku denního vyměřovacího základu, resp. 1,5násobek částky 13 000 Kč, tj. 19 500 Kč měsíčně. Volbu výše rodičovského příspěvku je možno měnit jedenkrát za tři měsíce⁴.

Svojí délkou rodičovské dovolené patří Česká republika na přední místo mezi evropskými zeměmi, a to zejména tím, že je možné ji čerpat až do třetích narozenin. V tomto ohledu však není ojedinělá. **V řadě zemí, např. ve Francii, je možné, aby rodič pečoval o dítě v podobné míře, tj. aby byl podle pracovního práva na rodičovské dovolené, tato doba však není pokryta v celém svém trvání příslušnou dávkou, jako je tomu v České republice.**

Čím je zvolena delší doba čerpání rodičovského příspěvku, tím se jeho výše měřena relativní náhradou mzdy snižuje. Vzhledem k flexibilitě čerpání rodičovského příspěvku i dávek, které mohou rodiče během péče v raném věku dítěte pobírat, je mezinárodní srovnání poměrně obtížné a je

³ https://www.mpsv.cz/web/cz/nemocenske-pojisteni#davkovy_system_nemocenskeho_pojisteni

⁴ <https://www.uradprace.cz/web/cz/rodicovsky-prispevek>

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

namísto spíše analýza konkrétních podmínek jednotlivých zemí, což není předmětem této studie. Je však zajímavé upozornit např. na to, že v Nizozemsku, Španělsku, Švýcarsku či Velké Británii rodičovská dovolená uzákoněna není vůbec (tabulka č. 1.5).

Tabulka č. 1.5 **Mateřská, otcovská a rodičovská dovolená v evropském srovnání**

Země	Mateřská dovolená		Otcovská dovolená			Rodičovská dovolená	
	Délka v týdnech	Náhrada mzdy v %	Délka v týdnech	Dovolena určená jen otci	Náhrada mzdy v %	Délka v týdnech (pro matky, nebo striktně neurčeno)	Náhrada mzdy v %
Portugalsko	6,0	100,0	5,0	17,3	56,3	24,1	59,6
Švédsko	12,9	77,6	1,4	12,9	75,7	42,9	57,2
Německo	14,0	100,0	-	8,7	66,3	44,0	65,0
Švýcarsko	14,0	53,9	2,0	-	53,9	-	-
Estonsko	14,3	100,0	4,3	-	100,0	67,9	100,0
Belgie	15,0	64,7	3,0	17,3	27,7	17,3	20,3
Slovinsko	15,0	100,0	4,3	-	100,0	37,1	100,0
Rakousko	16,0	100,0	4,3	8,7	40,8	44,0	71,2
Francie	16,0	91,4	5,0	26,0	26,1	26,0	13,5
Lotyšsko	16,0	80,0	1,4	-	80,0	78,0	46,3
Nizozemsko	16,0	100,0	6,0	-	79,9	-	-
Španělsko	16,0	100,0	16,0	-	100,0	-	-
Finsko	17,5	74,6	3,0	6,0	62,8	143,5	18,7
Dánsko	18,0	50,7	2,0	-	50,7	32,0	50,7
Litva	18,0	77,6	4,0	-	77,6	44,0	77,6
Norsko	18,0	100,0	0,0	15,0	100,0	68,0	34,0
Rumunsko	18,0	85,0	1,0	4,3	87,8	90,7	85,0
Lucembursko	20,0	100,0	2,0	26,0	69,5	26,0	67,1
Polsko	20,0	100,0	2,0	-	100,0	32,0	67,5
průměr EU	21,1	x	2,9	5,6	x	43,5	x
Itálie	21,7	80,0	2,0	-	100,0	26,0	30,0
Maďarsko	24,0	100,0	1,0	-	100,0	136,0	40,8
Island	26,0	71,3	-	20,0	71,3	6,0	71,3
Irsko	26,0	25,7	2,0	5,0	25,7	5,0	25,7

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

pokračování tabulky

Země	Mateřská dovolená		Otcovská dovolená			Rodičovská dovolená	
	Délka v týdnech	Náhrada mzdy v %	Délka v týdnech	Dovolená určená jen otci	Náhrada mzdy v %	Délka v týdnech (pro matky, nebo striktně neurčeno)	Náhrada mzdy v %
Česká republika	28,0	63,7	2,0	0,0	63,7	40,6	88,2
Chorvatsko	30,0	100,0	-	8,7	62,0	26,0	62,0
Slovenská republika	34,0	75,0	-	28,0	75,0	130,0	32,7
Velká Británie	39,0	29,5	2,0	-	18,5	-	-
Řecko	43,0	65,1	2,8	8,7	56,4	8,7	42,2
Bulharsko	58,6	90,0	2,1	-	90,0	51,9	44,5

Pozn.: Předpoklady pro mezinárodní porovnání: jde o narození jediného dítěte a prvního dítěte v domácnosti; před narozením jsou oba rodiče zaměstnání se 100 % průměrného hrubého výdělku; oba rodiče splňují kritéria způsobilosti pro nárok na dovolenou a příspěvky; matka a dítě jsou zdravé bez komplikací souvisejících s porodem; tam, kde existuje možnost volby, rodiče nejprve využijí placenou dovolenou, než si vezmou jakoukoli neplacenou dovolenou; pokud existuje více než jedna možnost ohledně délky a výše plateb (jako v Rakousku, Kanadě, České republice, Litvě a Norsku), rodiče volí možnost s nejvyšší dostupnou týdenní sazbou pro průměrně vydělávajícího člověka; následně se rodiče snaží maximalizovat délku dostupné placené dovolené: zaprvé maximalizují kombinovanou placenou dovolenou; za druhé, matky maximalizují využití placené dovolené oproti otcům, jinými slovy se předpokládá, že matky využívají dostupnou dělitelnou část rodičovské dovolené; rodiče využijí své nároky v jednom souvislém bloku, a to jak jednotlivě, tak v kombinaci, přičemž jako první využívá svůj nárok matka a jako druhý otec; pokud je účast otce/partnera odměněna prodloužením nebo bonusovými týdny dovolené, počet týdnů, po které si otec/partner potřebuje vzít dovolenou, aby získal nárok na bonus, se považuje za „vyhrazený“ pro otce/partnera; možnosti, které vyžadují povolení zaměstnavatele, nejsou zahrnuty; délka dovolené je vyjádřena v týdnech; matky maximalizují svou předporodní mateřskou dovolenou. Země jsou srovnány dle délky mateřské dovolené.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>)

Mezi dávky umožňující sladování práce a rodiny patří **tzv. ošetřovné a dlouhodobé ošetřovné**. První z nich se vztahuje na situace, kdy je dítě mladší 10 let nemocné. Patří sem i situace, kdy někdo jiný⁵ než zmíněné dítě, kdo pro svůj zdravotní stav z důvodu nemoci nebo úrazu, případně z důvodu zdravotních komplikací ženy po porodu, musí být nezbytně ošetřován jinou fyzickou osobou. Zahrnuty jsou i situace, kdy je dítě mladší 10 let zdravé, ale školské nebo dětské zařízení je uzavřeno (z důvodu havárie, epidemie, jiné nepředvídané události), dítěti byla nařízena karanténa nebo osoba,

⁵ Podmínkou nároku na ošetřovné je, že jiná fyzická osoba žije se zaměstnancem v domácnosti; to neplatí v případě ošetřování nebo péče o příbuzného v linii přímé a sourozence zaměstnance nebo ošetřování manžela (manželky) zaměstnance, registrovaného partnera (registrované partnerky) zaměstnance, rodičů manžela (manželky) nebo registrovaného partnera (registrované partnerky) zaměstnance.

kteřá jinak o dítě pečuje, sama onemocněla. Ošetřovné je vypláceno nejdéle devět kalendářních dnů. U osamělého rodiče-zaměstnance, který má v trvalé péči aspoň jedno dítě ve věku do 16 let, které neukončilo povinnou školní docházku, činí podpůrní doba nejdéle 16 kalendářních dnů. Výše ošetřovného činí 60 % denního vyměřovacího základu⁶.

Dlouhodobé ošetřovné je podmíněno závažným zhoršením zdravotního stavu, který vyžadoval alespoň čtyřdenní hospitalizaci v nemocnici a po jejím ukončení (do tří dnů) lékař potvrdí potřebu celodenní péče nejméně dalších 30 dnů. Ošetřovaná osoba musí dát písemný souhlas k ošetřování konkrétní osobě (manžel/ka, druh/družka, registrovaný partner/ka, příbuzný v linii přímé s ošetřovanou osobou nebo sourozenec, tchyně, tchán, snacha, zeť, neteř, synovec, teta nebo strýc). Ošetřující osoba nesmí po dobu ošetřování vykonávat žádnou vředlečnou činnost, ani nepojištěnou. V průběhu 90 dnů, po kterou je dávka vyplácena, se mohou ošetřující osoby libovolně střídat v ošetřování osoby vyžadující dlouhodobou péči po celých dnech. Nárok na další dlouhodobé ošetřovné vznikne ošetřující osobě nejdříve po uplynutí 12 měsíců od skončení předchozí dlouhodobé péče. Výše dlouhodobého ošetřovného činí 60 % denního vyměřovacího základu⁷.

1.2.2 Nerodinná péče

Podpora sladování práce a rodiny je nedílnou součástí, ne-li hlavním pilířem moderních rodinných politik. Přístup ke kvalitní nerodinné péči přispívá ke zdravému vývoji a úspěchu ve vzdělávání dětí (Florin, 2004; Mace & Florin, 2007; Mauvais, 2003; Kampichler et al., 2022; OECD, 2022). To pomáhá snižovat sociální nerovnosti a zmenšuje kompetenční propast mezi dětmi z různého socioekonomického zázemí. Rodiče, zejména matky, mají díky službám nerodinné péče možnost začlenit se na trh práce. Česká republika v tomto ohledu v posledních letech příliš nezaostává a sladování práce a rodiny je důležitou součástí zejména koncepčních materiálů zabývajících se rodinnou politikou. K významnému pokroku v pojetí rodinné politiky došlo v roce 2017, kdy byla od roku 2004 vypracována první ucelená Koncepce rodinné politiky. Ta byla vytvořena v době, kdy byla otázka zajištění služeb péče o předškolní děti velmi aktuální. V té době musel stát reagovat jednak na nedostatečnou kapacitu mateřských škol, které jsou určeny zpravidla pro děti od tří let věku, ale i na vyjmutí jeslí pro děti mladší se seznamu zdravotnických zařízení v roce 2013. Počet jeslí se výrazně snížil, a to z 1 043 zařízení s kapacitou 40 tisíc míst v roce 1991 na 44 zařízení v roce 2012. Důvodem byly snižující se počty narozených dětí, ale mnohdy také ne příliš dobrá osobní zkušenost rodičů s jejich vlastní docházkou do jeslí (nemocnost, ne příliš osobní péče v kolektivu dětí apod.) i nová opatření sociální a rodinné politiky.

⁶ https://www.mpsv.cz/web/cz/nemocenske-pojisteni#davkovy_system_nemocenskeho_pojisteni

⁷ https://www.mpsv.cz/web/cz/nemocenske-pojisteni#davkovy_system_nemocenskeho_pojisteni

Opatření rodinné politiky směřovala v prvních 20 letech po revoluci k větší familializaci péče (Hašková, 2011; Hašková & Uhde, 2009; Sirovátka & Tomešová Bartáková, 2011). Ta se projevila zejména zavedením rodičovského příspěvku v roce 1990 a jeho následnými úpravami. Nárok na něj měl rodič, který zůstal v domácnosti, aby mohl pečovat o dítě mladší tří let, nebo sedmi let, pokud šlo o dítě dlouhodobě nemocné. Dávka byla propojena s institutem pracovního práva – rodičovskou dovolenou, která v roce 1991 navázala na původní další mateřskou dovolenou. Pojetí rodičovské dovolené bylo založeno na zrovnoprávnění postavení mužů a žen, zároveň však znamenalo pokračování v trendu posilování domácí, rodinné péče o nejmenší děti. Zařazením do systému státní sociální podpory (1995) došlo k prodloužení nároku na pobírání rodičovského příspěvku na čtyři roky, délka rodičovské dovolené však zůstala beze změny. Nesoulad, který tímto vznikl v délce nároku na rodičovskou dovolenou (do tří let věku dítěte) a na rodičovský příspěvek, trvá doposud (červenec 2023)⁸. Od roku 1995 byla výše rodičovského příspěvku odvozoována od 1,1násobku životního minima rodiče a následně byla uvolňována pravidla pro souběžný výkon zaměstnání pečujícím rodičem a také pravidel pro využívání institucionální denní péče. Např. od roku 1998 mohlo dítě navštěvovat mateřskou školu maximálně tři dny v měsíci, od roku 2001 pět dnů. Od roku 2006 se doba pobývání v zařízení denní péče o děti zvýšila pro děti starší tří let na čtyři hodiny denně (pro mladší se podmínka neměnila). Od roku 2004 neplatí žádná omezení ve výdělečné činnosti rodiče pobírajícího rodičovský příspěvek, pokud zajistí v době výkonu zaměstnání péči o dítě zletilou osobou. **Návštěva předškolního zařízení je od roku 2012 sledována již pouze u dětí mladších dvou let, přičemž limit 46 hodin měsíčně byl novelou zákona od roku 2020 zdvojnásoben**⁹. To při každodenní pětihodinové docházce pokryje téměř celý měsíc. Zásadní změnou, důležitou i pro rozhodování rodičů o délce přerušování pracovní kariéry, bylo v roce 2008 zavedení možnosti volby výše, a tedy i délky pobírání rodičovského příspěvku. Rodič si mohl nejprve zvolit čerpání rodičovského příspěvku do dvou, tří nebo čtyř let věku dítěte. Od roku 2018 je brán v potaz předchozí příjem rodiče, a je tak možné (při vysoce nadprůměrných příjmech) vyčerpat celkovou částku rodičovského příspěvku do jednoho roku dítěte.

Spolu s postupným uvolňováním podmínek čerpání rodičovského příspěvku bylo zřejmé, že musí dojít k návazným opatřením zejména v oblasti služeb péče o děti mladší tří let. Po právním zániku jeslí bylo třeba nejen tato zařízení, ale i další, která se řídila obecnými předpisy (např. služby hlídání dětí při mateřských centrech) či fungovaly na komerční bázi v režimu živnostenského zákona (vázaná živnost „Péče o děti do 3 let věku v denním režimu“ a volné živnosti „Mimoškolní výchova a činnost, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti“ a „Poskytování služeb pro rodinu

⁸ Podle vládního návrhu zákona, kterým se mění zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, zákon č. 73/2011 Sb., o Úřadu práce České republiky a o změně souvisejících zákonů, a zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, by se měl rodičovský příspěvek od ledna 2024 zvýšit o 50 000 Kč na celkových 350 000 Kč. Zároveň jej však bude možné čerpat maximálně do třetích narozenin dítěte.

⁹ V připravované novele zákona č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, je navrženo úplné zrušení omezení docházky dítěte do předškolního zařízení. Účinnost se navrhuje od 1. ledna 2024.

a domácnost“; více např. Paloncyová et al., 2013b), legislativně ukotvit, aby byla zajištěna zejména kvalita těchto služeb. **V roce 2014 tak byl přijat zákon č. 247/2014 Sb., o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině¹⁰.** Jejich služby byly určeny pro děti ve věku od jednoho roku do zahájení povinné školní docházky. Díky projektu „Podpora implementace služby péče o děti od šesti měsíců do čtyř let v tzv. mikrojeslích a pilotní ověření služby“ vznikaly navíc v období 2016 až 2020 zařízení pro děti již od šesti měsíců do čtyř let, a to v kolektivu čtyř dětí. Tato zařízení byla v rámci novely zákona o poskytování služby péče o dítě v dětské skupině s účinností od 1. října 2021 začleněna mezi dětské skupiny.

Služba péče o dítě v dětské skupině je podle platného znění (duben 2023) uvedeného zákona definována jako nevýdělečná činnost zaměřená na pravidelnou péči o dítě od šesti měsíců věku do zahájení povinné školní docházky, která je poskytována mimo domácnost dítěte ve skupině dětí. Zákon stanovuje technické požadavky na stavby a hygienické požadavky na prostory a provoz, definuje podmínky poskytování příspěvku na provoz dětské skupiny a mechanismy kontroly poskytování služeb péče o děti. Zákon určuje povahu poskytovatele, ale klade velký důraz na kvalitu poskytované péče. Vymezuje také kvalifikaci pečující osoby (např. bezúhonnost, zdravotní způsobilost pečující osoby, vzdělání i další vzdělávání pečující osoby, standardy kvality péče, počet dětí a nejnižší počet pečujících osob v dětské skupině, stravování, vnitřní pravidla a plán výchovy a péče). Dále také nastavuje pravidla pro úhradu nákladů rodiči za službu péče o dítě v dětské skupině či evidenci dětí v dětské skupině. Kromě podmínek poskytování služby péče o dítě v dětské skupině musí poskytovatel splnit i další náležitosti, aby bylo zařízení uděleno oprávnění MPSV a bylo zapsáno do evidence (např. doklad o vlastnickém nebo jiném právu k objektu nebo prostorám, stanovisko krajské hygienické stanice o splnění hygienických požadavků na stravování, prostory a provoz, splnění požadavků požární ochrany, pojištění odpovědnosti za újmu, doklad o bezúhonnosti, rámcový popis majetkového zajištění a financování poskytování služby – viz § 16 příslušného zákona). Zapsání v evidenci je základní podmínkou pro nárok na příspěvek na provoz. Ten byl nově zaveden od 1. října 2021 poté, co bylo ukončeno financování služby péče v dětské skupině z Evropského sociálního fondu. Princip financování vychází z normativů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy pro jedno dítě v soukromé mateřské škole a školní jídelně – výdejně. Příspěvek na provoz je podmíněn vazbou rodiče dítěte na trh práce. Rodič dítěte tak musí být zaměstnán, studovat v denní formě studia, být evidován jako uchazeč o zaměstnání, nebo být OSVČ, která má povinnost platit zálohy na pojistné na důchodové pojištění a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (více viz Paloncyová & Höhne, 2023).

V současné době jsou z evidence poskytovatelů služeb péče o dítě v dětských skupinách dostupné pouze informace o počtu zařízení a jejich kapacitě a místě působnosti. Jiné podrobnější, respektive průběžné informace o činnosti dětských skupin nejsou k dispozici a jsou zatím

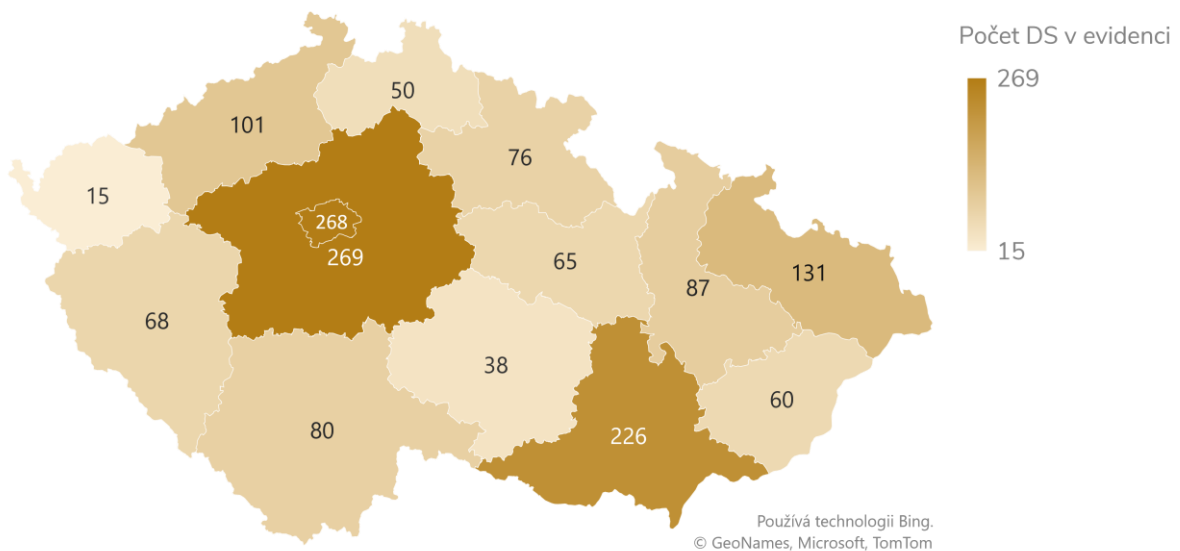
¹⁰ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2014-247>

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

získávají ad hoc dotazníkovými šetřeními (např. Asociace provozovatelů dětských skupin a mikrojeslí, 2020; MPSV, 2020; Palonciová & Höhne, 2023).

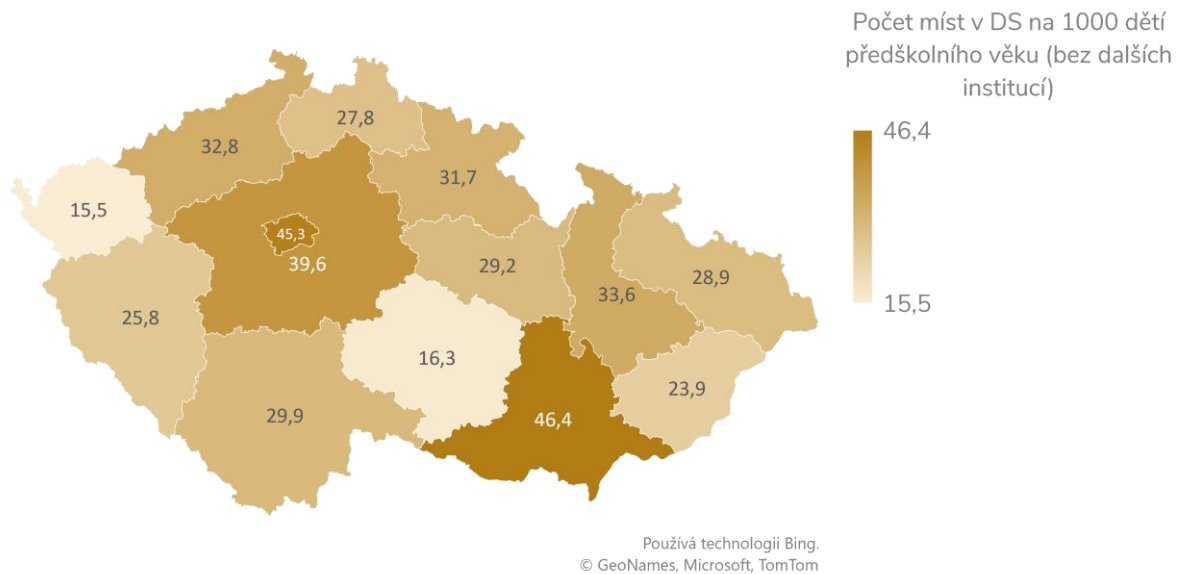
K 24. červenci 2023 bylo evidováno u MPSV 1 485 dětských skupin s kapacitou 20 590 míst. Jak ukazuje obrázek č. 1.1, **nejvíce dětských skupin je v Hl. m. Praze, ve Středočeském a Jihomoravském kraji. Naopak nejméně početné jsou v Karlovarském kraji a na Vysočině.** Vztáhneme-li jejich kapacitu k počtu dětí v předškolním věku podle sčítání lidu, domů a bytů v roce 2021, největší relativní nabídka je v Hl. m. Praze, v Jihomoravském a Středočeském kraji (obrázek č. 1.2).

Obrázek č. 1.1 Počty dětských skupin v evidenci MPSV, červenec 2023

Zdroj: Evidence dětských skupin MPSV

Obrázek č. 1.2 Počet míst v dětských skupinách v evidenci na 1 000 dětí předškolního věku (bez ohledu na jiné instituce péče a vzdělávání), červenec 2023

Zdroj: Evidence dětských skupin MPSV

Podle posledního průzkumu zaměřeného na dětské skupiny (Palonciová & Höhne, 2023) **převažují mezi poskytovateli této služby spolky, dále jsou nejvíce zastoupeny územně samosprávné celky a zaměstnavatelé. Děti jsou podle zkušenosti 63 % respondentů zapisovány do dětské skupiny mezi druhými a třetími narozeninami, podle poloviny pak ukončují docházku nejčastěji mezi třetími a čtvrtými narozeninami** (tabulka č. 1.6). Na druhou stranu přibližně třetina poskytovatelů uvádí, že je běžné, že do dětské skupiny dochází i děti starší. Dětské skupiny jsou tak nejenom zařízením pro děti mladší tří let, ale pro řadu z nich jsou i alternativou mateřské školy. Důvodem může být např. docházka staršího a mladšího sourozence, nedostatečná kapacita míst v mateřské škole, lepší prostorová dostupnost, snaha rodičů, aby dítě neměnilo prostředí a muselo se znovu adaptovat, ale i profesionální přístup či vyšší počet pečujících osob. V současné době připadá podle § 7 odst. 6 zákona č. 247/2014 Sb. alespoň jedna pečující osoba na kolektiv nejvýše šesti dětí, dvě pečující osoby na 7 až 12 přítomných dětí, tři pečující osoby na 13 až 24 dětí. Toto nastavení je v porovnání s mateřskými školami, kde se průměrný počet dětí na jednoho učitele pohybuje kolem 12 dětí, přísnější. Není úplně výjimečné, že dětská skupina, zejména v případě, kdy jsou v kolektivu děti dvouleté či mladší, zaměstnává další pečující osoby nad rámec zákona. O služby péče v dětské skupině je ze strany rodin podle výpovědí poskytovatelů velký zájem. **Během roku 2022 musela naprostá většina (82 %) poskytovatelů některé žádosti odmítnout. Za hlavní důvod je možné považovat právě nedostatečnou kapacitu (96 % poskytovatelů ji označilo za jeden z důvodů; tamtéž).**

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

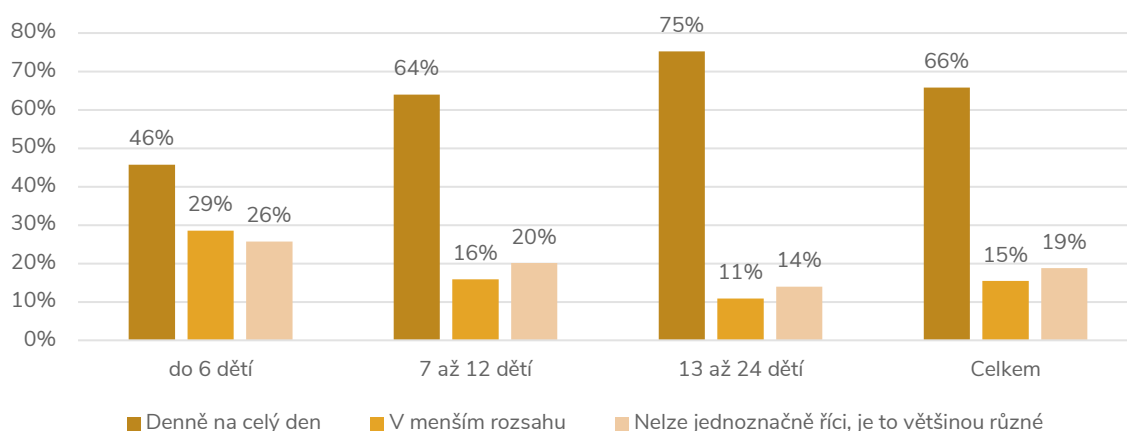
Tabulka č. 1.6 Nejčastější věk dětí při začátku a ukončení docházky do dětské skupiny

Věk nástupu	Absolutní počet	Relativní počet	Kumulativní relativní počet	Věk odchodu	Absolutní počet	Relativní počet	Kumulativní relativní počet
Mezi 1. a 2. narozeninami	75	23,6	23,6	Mezi 2. a 3. narozeninami	10	3,1	3,1
Mezi 2. a 3. narozeninami	200	62,9	86,5	Mezi 3. a 4. narozeninami	161	50,6	53,8
Mezi 3. a 4. narozeninami	31	9,7	96,2	Mezi 4. a 5. narozeninami	43	13,5	67,3
Ve starším věku	1	0,3	96,5	Ve starším věku	58	18,2	85,5
Nevím / je to různé	11	3,5	100,0	Nevím / je to různé	46	14,5	100,0
Celkem	318	100,0		Celkem	318	100,0	

Zdroj: Dětské skupiny 2023, RILSA

Děti docházejí do zařízení nejčastěji denně a na celý den (graf č. 1.3). S velikostí dětské skupiny se podíl celodenní docházky zvyšuje. V nejmenších skupinách jsou častěji než v jiných zapsány děti dvouleté či mladší. To se odráží i v podílu dětí, které využívají zařízení méně intenzivně (některé dny v týdnu, po kratší dobu). Je tak běžné, že je jedno místo v dětské skupině sdíleno více dětmi (tři pětina respondentů s tím mají zkušenost). **Naprostá většina dětských skupin poskytuje své služby i během letních prázdnin**, a to ve více méně stejném rozsahu jako v průběhu školního roku (86 %). Zcela zavřeno mají během léta pouze 3 % dětských skupin.

Graf č. 1.3 Docházka dětí podle velikosti dětské skupiny (v %)

Zdroj: Dětské skupiny 2023

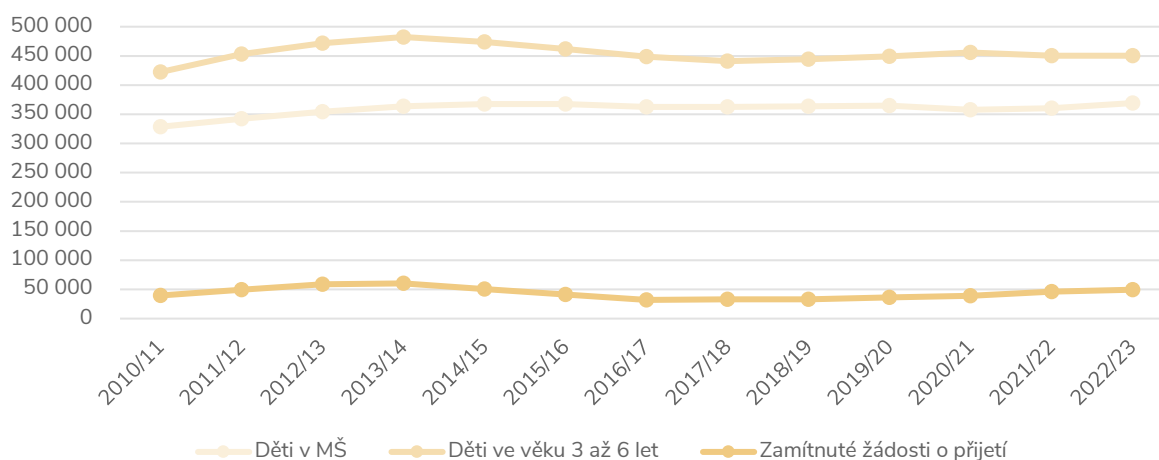
Jak již bylo zmíněno, v současné době je provoz dětských skupin spolufinancován státem. Druhým významným finančním zdrojem jsou poplatky rodičů. U dětí mladších tří let je však jejich výše zákonem zastropována (od ledna 2023 na 4 720 Kč měsíčně bez stravy). **Podle údajů z výše uvedeného výzkumu činí průměrné školné v dětských skupinách pro děti z mladší věkové skupiny 2 940 Kč měsíčně, u dětí starších pak 3 600 Kč** (Palonciová & Höhne, 2023).

Druhým významným pilířem nerodinné péče, a zejména vzdělávání předškolních dětí, jsou **mateřské školy spadající do resortu školství**. V případě, že jsou veřejné, tj. zřizovány obcemi (89 %), krajem (1,7 %) či přímo MŠMT (necelé jedno procento), jedná se o finančně dostupnou službu. V době silnějších populačních vln však v řadě regionů kapacita neodpovídá poptávce. Mateřské školy jsou určeny zpravidla pro děti od dvou do šesti let. V letech 2015 až 2018 byly vedeny široké debaty o možnosti umístit do mateřských škol i děti dvouleté, ambicí bylo i tato místa této skupině právně garantovat. Tento krok však nebyl doposud zrealizován, neboť původní návrh garance přístupu dvouletých dětí k péči a vzdělávání v mateřských školách od roku 2020 byl v roce 2018 zrušen. Zůstala však možnost pro rozhodnutí ředitele/ky mateřské školy a přijetí těchto dětí, má-li zařízení volné kapacity a odpovídající podmínky pro vzdělávání dvouletých. Ze státního rozpočtu však není systematicky podporováno hrazení dalšího, pedagogického či nepedagogického pracovníka (chůvy), jak bylo původně plánováno spolu s garancí místa pro dvouleté (více Palonciová & Höhne, 2023).

Do mateřských škol dochází v posledních letech přibližně 370 tisíc dětí (graf č. 1.4). Zaměříme-li se podrobněji na jejich věk, v případě pětiletých dětí je vzhledem k povinné školní docházce jejich docházka téměř stoprocentní. **Od školního roku 2014/2015 je v mateřských školách každoročně zapsáno více než 80 % tříletých dětí**. To má zřejmou souvislost s velikostí populačních ročníků, které postupně přicházely a naopak vystupovaly z věku docházky do mateřské školy (Palonciová et al., v tisku). I přes růst počtu mateřských škol (z 4 880 ve školním roce 2010/11 na 5 374 v roce 2022/23) jsou stále počty zamítnutých žádostí o přijetí relativně vysoké, na úrovni 50 tisíc (graf č. 1.4). V posledních třech školních letech se přibližně dvě pětiny odmítnutých žádostí týkaly dětí starších tří let, tři pětiny odmítnutých tedy byly žádosti o přijetí dětí mladších (tamtéž).

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

Graf č. 1.4 Počty dětí v mateřských školách

Zdroj: MŠMT (<https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>), ČSÚ (<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-aktualizovano-1852023#12>)

Kromě těchto dvou základních typů zařízení nerodinné péče o děti zákon umožňuje i komerční formy. Jejich provoz se řídí zákonem č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů. Konkrétně musí tato zařízení splňovat požadavky platné pro provoz vázané živnosti „Péče o dítě do tří let v denním režimu“ a volné živnosti „Mimoškolní výchova a činnost, pořádání kurzů, školení, včetně lektorské činnosti“. Živnosti spadají do resortu Ministerstva obchodu a průmyslu, které eviduje jejich počty. Není však zřejmé, zda daný počet živností je aktivní, zda poskytuje kolektivní služby či služby individuální péče. **Vzhledem ke komerční povaze jsou však tyto služby pro rodiče finančně náročnější.** Služby péče o děti nabízejí i neziskové organizace, typicky mateřská centra. Podle výzkumu RILSA nabízela službu hlídání malých dětí téměř polovina center, která se zúčastnila výzkumu (Paloncyová & Höhne, 2023). To umožňuje rodičům zajistit si potřebné záležitosti (např. úřední, zdravotní). Součástí aktivit center jsou i adaptační programy pro děti před nástupem do mateřské nebo základní školy (tamtéž).

V porovnání s jinými evropskými státy však Česká republika stále zaostává v nabídce individuální nerodinné péče, jež je vhodná zejména pro nejmladší děti, děti, jež nezvládají adaptaci v kolektivním zařízení či děti se specifickými potřebami (např. s mentálním, fyzickým, smyslovým postižením, s poruchou autistického spektra, vývojovou dysfázií). Určitým mezikrokem byl již výše zmíněný pilotní projekt MPSV týkající se mikrojeslí. Jednalo se o zařízení poskytující pravidelnou profesionální péči o děti od šesti měsíců do čtyř let věku, a to v kolektivu maximálně čtyř dětí. Služba mohla být poskytována v domácnosti pečující osoby, v praxi se to však dělo výjimečně, většinu mikrojeslí založily spolky¹¹. V současné době jsou tato zařízení vymezena jako typ dětské skupiny v zákoně č. 247/2014 Sb. Služby chův, tj. kdy se kvalifikovaná pečující osoba stará o děti v jejich domácnosti,

¹¹ <https://mikrojesle.mpsv.cz/index.php/statistiky-o-mikrojeslich/>

nejdou statisticky sledovány a jsou pravděpodobně spíše ojedinělé. Profese chůvy je od roku 2012 definována v Národní soustavě povolání. Jednak je to chůva pro děti do zahájení povinné školní docházky, která pečuje o dítě nebo děti v soukromé domácnosti podle pokynů rodičů, kterým je za svou práci zodpovědná. Dále je sem zařazena také chůva pro dětské koutky, jejíž pracovní činností je však krátkodobé zajištění péče o kolektiv dětí různých věkových kategorií. Chůva pro děti do zahájení povinné školní docházky zajišťuje jednorázové i pravidelné hlídání dětí buď ve své domácnosti (což bývá méně časté, neboť domácnost má pak statut „provozovny“ a vztahují se na ni přísné hygienické předpisy), nebo v domácnosti klienta. Zároveň jsou na ni kladeny vyšší kvalifikační nároky než na chůvu pro dětské koutky (Palonciová et al., 2013b; Palonciová, 2017). **Úskalím poskytování služeb chův je zejména jejich vyšší cena, kdy rodina musí nést všechny finanční náklady. Proto se část těchto služeb přesouvá na černý trh, bez odvodů pojistného a daní.** Služby chův zprostředkovávají i agentury, které se např. zaručí za kvalifikaci, o to vyšší jsou však finanční náklady pro rodinu. V současné době (jaro 2023) je diskutována možnost tzv. sousedské dětské skupiny, jež by měla propojit koncept zmíněných mikrojeslí a chův. Služba by za zákonem stanovených podmínek mohla být poskytována jednou chůvou až čtyřem dětem ve věku od půl roku do věku začátku povinné školní docházky. Stát by na službu přispíval podle podobných pravidel, jako jsou financovány dětské skupiny.

Systém služeb nerodinné péče je v České republice navzdory vývoji v posledních letech oproti jiným zemím (např. Německo, Rakousko, Francie) značně uniformní a jen pomalu doznává dalších změn. Chybí zde skutečně svobodná volba rodičů mezi různými typy péče, jež se liší např. počtem dětí v kolektivu, věkem dětí, zaměřením apod., klíčová je mnohdy prostorová i finanční nedostupnost, roli hrají i omezené kapacity stávajících zařízení (Palonciová & Höhne, 2023). Debaty se v současné době vedou o celém systému péče a vzdělávání. Jejich průběh znesnadňuje resortní roztržičnost, kdy je vzdělávání a mateřské školy určeny zpravidla pro děti od tří let do věku přechodu na základní školu v kompetenci ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy¹², dětské skupiny spadají do resortu ministerstva práce a sociálních věcí. S tím je rovněž spojená otázka, zda jsou dětské skupiny určeny pro vzdělávání a výchovu dětí, či je jejich primárním cílem umožnit rodičům pracovat. Přitom **tato situace, kdy jsou služby péče a vzdělávání regulovány ministerstvem školství a služby pro děti mladší jsou řízeny jiným resortem, není mezi zeměmi OECD nijak výjimečná** (OECD, 2022; Eurydice, 2019). Systémy služeb předškolního vzdělávání a péče dostupné dětem a rodičům v zemích OECD se ale značně liší. Existují rozdíly v cílových věkových skupinách, zřizovateli, financování služeb, typu poskytování (např. celodenní versus částečná docházka) či místa

¹² Pro dítě, které do začátku školního roku dovrší pěti let, je povinné již předškolní vzdělávání. Tato povinnost se zavedla od školního roku 2017/2018. Tuto povinnost lze naplnit denní docházkou dítěte do mateřské školy v rozsahu minimálně čtyř hodin denně pět dní v týdnu; individuálním vzděláváním dítěte, které se uskutečňuje bez docházky dítěte do mateřské školy s tím, že rodiče zajistí účast dítěte v mateřské škole ve stanoveném termínu u ověření úrovně osvojování očekávaných výstupů v jednotlivých oblastech; vzděláváním v přípravné třídě základní školy a ve třídě přípravného stupně základní školy speciální na základě doporučení školského poradenského zařízení; vzděláváním v zahraniční škole na území České republiky, ve které ministerstvo povolilo plnění povinné předškolní docházky (zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání).

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

poskytování (v provozovnách nebo v domácnostech). Nabízené programy se mohou také výrazně lišit z hlediska jejich obsahu. Aby bylo možné rozlišit mezi službami předškolního vzdělávání a péče, které jsou primárně zaměřeny na vzdělávání v raném dětství, a těmi, které se zaměřují na poskytování péče o děti, lze služby předškolního vzdělávání a péče rozdělit do dvou hlavních kategorií (OECD, 2022):

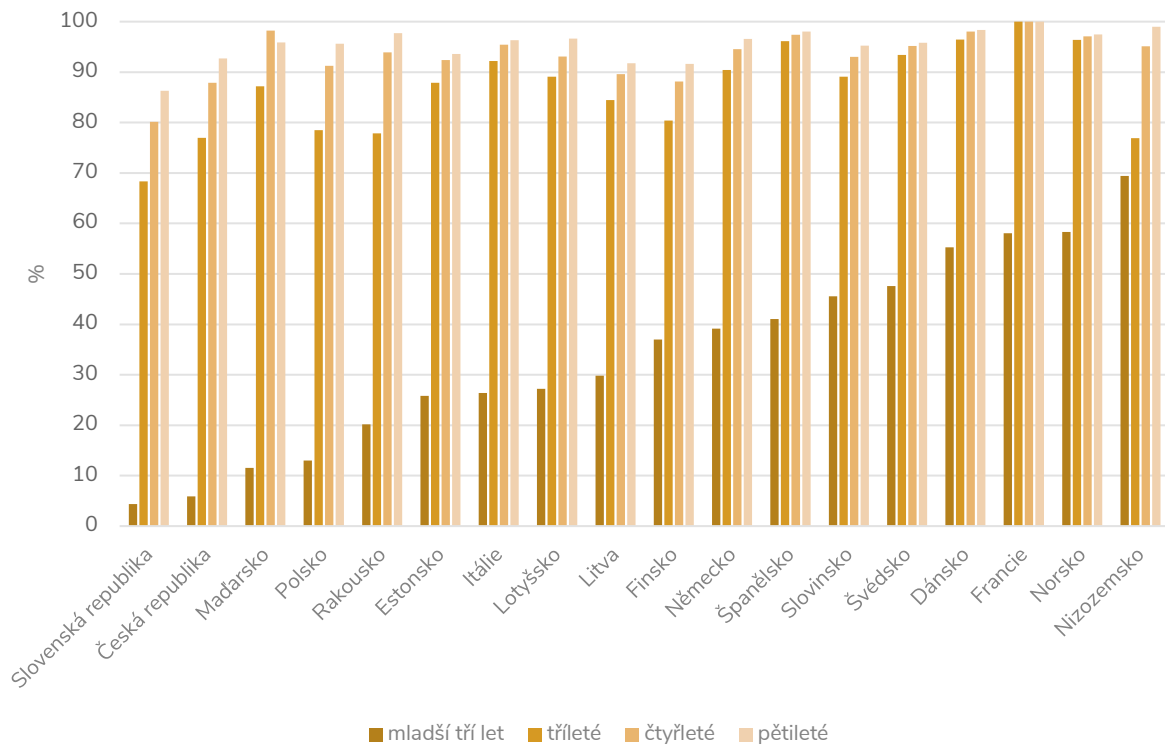
1. Služby předškolního vzdělávání (ECE), které odpovídají klasifikaci ISCED 2011 úroveň 0, které musí: 1) mít přiměřené záměrné vzdělávací programy; 2) být institucionalizovány; 3) poskytovat vzdělávací činnosti nejméně dvě hodiny denně, a to po dobu trvání nejméně 100 dnů v roce; 4) mít legislativní či jiný regulační rámec uznaný příslušnými vnitrostátními orgány; a 5) mít vyškolené a akreditované zaměstnance.
2. Jiné registrované služby předškolního vzdělávání a péče, které jsou nedílnou součástí systému v jednotlivých zemích, ale nesplňují jedno nebo více kritérií, aby mohly být považovány za vzdělávací program podle klasifikace ISCED 2011, např. jesle ve Francii. I když takové programy existují v mnoha zemích, zejména pro děti do tří let, ne všechny země jsou schopny vykázat počet dětí do nich zapsaných.

V souhrnu bývají oba typy označovány jako ECEC (Early Childhood Education and Care).

Rozvoj vzdělávání a péče v raném dětství byl v mnoha evropských zemích motivován cíli stanovenými Evropskou unií v Barceloně 2002. Zásadním bylo dosažení dostupné péče a vzdělávání pro jednu třetinu dětí do tří let a pro nejméně 90 % dětí ve věku od tří let do věku povinné školní docházky do roku 2010. Ne vždy se tyto cíle podařilo naplnit, nicméně v řadě zemí byly podniknuty kroky tímto směrem. Např. v Německu, Norsku, Slovinsku a Španělsku se podíl dětí do tří let zapsaných do ECE zvýšil o více než 20 procentních bodů mezi lety 2005 a 2020, ve Finsku bylo v roce 2020 zapsáno do ECE 37 % dětí mladších tří let v porovnání s 28 % v roce 2015 a 25 % v roce 2005. V některých zemích byl nárůst počtu zapsaných dětí podpořen změnami právních nároků. Např. v Norsku byl v roce 2009 zaveden všeobecný nárok na ECE pro jednoleté děti, podobně v Německu v roce 2013. Významný dopad však měly i změny v politice financování (Eurydice, 2019).

Jak je zřejmé z grafu č. 1.5, **v docházce předškolních dětí do zařízení vzdělávání a péče zaostává Česká republika za většinou evropských zemí.** Podíl dětí mladších tří let docházejících do nějakého typu nerodinné péče je nižší pouze na Slovensku. Nejvyšší podíl je naopak v Nizozemsku, ve skandinávských zemích a ve Francii. Po třetích narozeninách dítěte dochází jak v České republice, tak i v ostatních státech k výraznému nárůstu podílu dětí, které jsou zapsány do nějakého typu nerodinné péče, většinou do mateřské školy. Česká republika je v tomto ohledu srovnatelná s Polskem, Rakouskem, Finskem i Nizozemskem. **Nerodinná péče je pak v nejvyšší míře využívána rodinami s dětmi čtyřletými a pětiletými.**

Graf č 1.5 Podíl dětí docházejících v daném věku do zařízení nerodinné péče v evropském srovnání (2020, v %)

Pozn.: Řazeno vzestupně podle podílu dětí mladších tří let docházejících do zařízení nerodinné péče.

Zdroj: OECD Family Database (<https://www.oecd.org/els/family/database.htm>, dle výsledků SILC); převzato z Palonciová et al., v tisku

V současné době existují v Evropě dva přístupy k zajištění všeobecného přístupu k ECEC. **Některé země poskytují právní nárok na místo předškolního vzdělávání a péče, zatímco jiné země stanovují docházku jako povinnou.** Právní nárok odkazuje na zákonnou povinnost poskytovatelů ECEC zajistit veřejně dotované vzdělávání a péči v raném dětství pro všechny děti od určitého věku žijící ve spádové oblasti, jejichž rodiče bez ohledu na jejich zaměstnání, socioekonomický nebo rodinný stav projeví o tyto služby zájem. Povinné předškolní vzdělávání a péče se vztahuje k povinnosti všech dětí docházet do příslušného zařízení od určitého věku.

Většina evropských zemí se garantovat místo předškolního vzdělávání a péče pro všechny děti určitého věku zavázala (tabulka č. 1.7). Pouze osm států, konkrétně Dánsko, Estonsko, Finsko, Lotyšsko, Německo, Norsko, Slovinsko a Švédsko, jej zaručuje každému dítěti mladšímu dvou let. Povinnost zajistit místa v ECEC připadá zpravidla na místní samosprávu.

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

Tabulka č. 1.7 **Věk, od kterého je zaručeno místo v ECEC, 2018/19** (v letech)

Země	Věk pro garanci místa	Země	Věk pro garanci místa
Belgie	2,5 (německé regiony 3)	Maďarsko	3
Bulharsko	5	Německo	1
Česká republika	3	Norsko	1
Dánsko	0,5	Polsko	3
Estonsko	1,5	Portugalsko	4
Finsko	0,8	Rakousko	5
Francie	3	Řecko	4
Nizozemsko	5	Slovensko	-
Chorvatsko	6	Slovinsko	0,9
Irsko	-	Španělsko	3
Itálie	-	Švédsko	1
Litva	6	Velká Británie	3
Lotyšsko	1,5		

Zdroj: Eurydice, 2019

Tabulka č. 1.8 **Věk, od kterého je povinná docházka do ECEC, 2018/19** (v letech)

Země	Věk povinné docházky	Země	Věk povinné docházky
Belgie	-	Maďarsko	3
Bulharsko	5	Německo	-
Česká republika	5	Norsko	-
Dánsko	-	Polsko	6
Estonsko	-	Portugalsko	-
Finsko	6	Rakousko	5
Francie	-	Řecko	4
Nizozemsko	5	Slovensko	-
Chorvatsko	6	Slovinsko	-
Irsko	-	Španělsko	-
Itálie	-	Švédsko	6
Litva	6	Velká Británie	-
Lotyšsko	5		

Zdroj: Eurydice, 2019

Docházka do zařízení předškolního vzdělávání a péče je povinná pouze v několika zemích (tabulka č. 1.8). Jedná se většinou o odstup jednoho až dvou let od začátku povinné školní docházky na základní školu. Smyslem takového opatření je zaručit plynulý vstup do vzdělávacího systému pro všechny děti, a to zejména bez ohledu na jejich sociální zázemí. Povinná docházka je zpravidla pro rodiče bezplatná.

1.2.3 Strategické materiály v oblasti sladování práce a rodiny v České republice

Po dlouhé prodlevě od roku 2004 byla MPSV v roce 2017 za přispění odborníků z různých oblastí vypracována Koncepce rodinné politiky. I v ní byl poměrně velký prostor věnován oblasti sladování práce a rodiny. **Nedostatečná nabídka kvalitních, finančně a místně dostupných služeb péče a vzdělávání předškolních dětí byla označena za jeden z hlavních problémů.** Pozornost byla věnována i nedostatečné nabídce dostupných služeb pro děti mladšího školního věku, které by reflektovaly jak jejich potřeby pro zdárný vývoj, tak pracovní dobu rodičů a zajištění péče o děti v době prázdnin. Význam dostupnosti předškolních zařízení byl zdůvodněn nejen potřebou rodičů pracovat, aby jednak zajistili rodině příjem, jednak neztratili kontakt se svou profesí, ale i přínosy nerodinné péče pro zdravý vývoj dětí (MPSV, 2017). To se týká zejména dětí ze znevýhodněného prostředí (narušené rodinné vztahy, nefunkční partnerství, rodiče trpící psychickými problémy, chudoba, málo podnětné prostředí). Kvalitní zařízení může snižovat nerovnosti a umožňovat dětem z méně podnětného rodinného zázemí vyrovnat se ostatním (např. Shpancer, 2022; OECD, 2022; Palonciová et al., 2014; Hašková et al., 2012; Florin, 2004).

Oblast nerodinné péče a vzdělávání je rovněž akcentována ve Strategii rodinné politiky na období 2024 až 2030. Kromě již výše zmíněné nedostupnosti je **nově kladen důraz na monitoring služeb pro rodiny.** Zamýšleno je i zavedení nároku na místo v zařízení péče a vzdělávání od 12 či 18 měsíců věku dítěte a přenesení povinnosti této garance i prostřednictvím různých motivačních faktorů na samosprávu. Záměrem je i ukotvení modelu chův dle německého či rakouského vzoru v péči o děti. V neposlední řadě je třeba podpořit informovanost rodičů jak obecně, tak zejména ze sociálně vyloučených lokalit ohledně pozitivních dopadů a možností využití předškolních služeb (MPSV, 2023). Spolu se Strategií je pod vedením MPSV v počáteční fázi i příprava Koncepce předškolní péče a vzdělávání.

Strategické dokumenty České republiky reflektují i mezinárodní vývoj v této oblasti. V roce 2019 přijala Rada EU směrnici o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob (tzv. směrnice Work-Life Balance).¹³ **Jejím cílem je zvýšit účast žen na trhu práce a využívání pracovního volna z rodinných důvodů a pružného uspořádání práce.** Jedním z bodů je zavedení otcovské dovolené, tj. nároku na minimálně 10 pracovních dnů dovolené v období kolem narození

¹³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1158>

1. Společenský kontext v souvislosti se sladováním práce a rodiny

dítěte pro otce nebo druhého rodiče, v oblasti rodičovské dovolené zavedení individuálního práva na čtyři měsíce rodičovské dovolené, z nichž dva měsíce jsou placené a mezi rodiči nepřenosné, a uzákonění pečovatelské dovolené, tj. nároku na pět pracovních dní volna ročně pro pečující osoby. Součástí je i rozšíření práva požadovat pružnou pracovní dobu pro všechny pracující rodiče dětí do 12 let a pečovatele se závislými příbuznými. Členské státy mají povinnost implementovat tuto směrnici do tří let od jejího schválení. **V České republice k plné implementaci zatím (květen 2023) nedošlo.**

2. Sladování práce a rodiny ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

2.1 Základní informace o domácnostech a rodinách ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

Tato souhrnná výzkumná zpráva je výstupem projektu „*Obohacení datové báze pro tvorbu a evaluaci rodinné politiky*“ (reg. č. TL03000338) realizovaného v letech 2020–2023 a spolufinancovaného se státní podporou Technologické agentury ČR v rámci Programu ÉTA. Příjemcem projektu je Masarykova univerzita, spolupříjemci jsou Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., (RILSA), Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy a SC & C spol. s r. o. Projekt je českou součástí mezinárodního výzkumného programu *Generations and Gender Programme* (GGP), což je jedna z evropských výzkumných infrastruktur poskytujících vědcům a tvůrcům politik data o rodinách a životních dráhách jednotlivců. Výzkum probíhal **od listopadu 2020 do července 2022, tedy v období pandemie covidu-19 a následně v období počínající energetické krize, růstu cen zboží a služeb, mimo jiné i v souvislosti s válkou na Ukrajině.**

Dotazníkové šetření „*Současná česká rodina 2020–2022*“ realizované v rámci projektu se věnovalo vybraným oblastem osobního, rodinného a pracovního života respondentů v různé míře podrobnosti (Kreidl et al., 2023a). Další souhrnné výzkumné zprávy vycházející z dat šetření „*Současná česká rodina 2020–2022*“ se věnují ekonomickým podmínkám domácností (Höhne & Palonciová, v tisku), partnerství a rodičovství (Šťastná et al., v tisku). Výzkumu se zúčastnilo 5 583 osob ve věku 18 až 69 let. Dvoutřetinová většina dat byla vzhledem ke ztíženým podmínkám během pandemie pořízena v první polovině roku 2022 (podrobněji viz Kreidl et al., 2023b). Reprezentativní vzorek šetření vykazuje nadreprezentaci žen a vzdělanějších osob ve srovnání s obecnou populací daného věku (blíže viz Kreidl et al., 2023b). Pro analýzu dat je proto v této zprávě používáno vážení dat za využití poststratifikačních vah zkonstruovaných na centrále projektu GGP s korekcí na pohlaví, věk, vzdělání a region (NUTS2).

Dvě pětiny dotázaných žily v rodině (úplné nebo neúplné) s nezaopatřenými dětmi¹⁴ (tabulka č. 2.1). Pouze s partnerem či partnerkou žilo necelých 19 % respondentů, bez jiných osob, tj. sami, bydlelo 12 %. Domácnosti se zaopatřenými dětmi byly zastoupeny z 12 %.

¹⁴ Nezaopatřeným dítětem je dítě do skončení povinné školní docházky a poté dítě studující nebo soustavně se připravující na budoucí povolání, nejdéle však do 26. roku věku.

Tabulka č. 2.1 Typ domácnosti respondenta podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

Typ domácnosti	Absolutně	Relativně
pár s nezaopatřenými dětmi (čistá úplná rodina)	1 802	32,3
pár s nezaopatřenými dětmi (smíšená úplná rodina)	202	3,6
sólo rodič s nezaopatřenými dětmi (čistá neúplná rodina)	248	4,4
sólo rodič s nezaopatřenými dětmi (smíšená neúplná rodina)	43	0,8
pár se zaopatřenými dětmi	519	9,3
pár bez dětí a dalších osob	1 041	18,7
sólo rodič se zaopatřenými dětmi	150	2,7
single žijící sám	678	12,2
single žijící s rodiči a/nebo sourozenci	303	5,4
ostatní domácnosti	585	10,5
celkem	5 572	100,0

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

V následujících analýzách se vzhledem k tématu sladování práce a rodiny zaměříme zejména na rodiny s nezaopatřenými dětmi. **Celkový počet respondentů žijících v takové rodině činil 2 295** (tabulka č. 2.2). Naprostá většina přitom žila v rodině s oběma rodiči, **rodiny sólo rodičů byly zastoupeny pouze z 13 %**¹⁵. V úplných rodinách s nezaopatřenými dětmi byl respondentem v 52 % muž, **v případě rodin sólo rodičů vypovídaly v 83 % ženy**¹⁶. Vyšší zastoupení žen v rodinách sólo rodičů je v souladu s výsledky sčítání a je mimo jiné důsledkem stále běžné praxe, kdy po rozchodu či rozvodu žije dítě, případně děti převážně s matkou (Palonciová et al., v tisku; Höhne & Palonciová, 2021).

V souladu s trendy v rámci druhého demografického přechodu, pozorovanými v zemích vyspělé Evropy zejména v 70. letech, se i v české společnosti po roce 1989 začaly etablovat různé formy partnerského vztahu. Konkurencí pro tradiční manželství je v první řadě soužití nesezdané, které není nijak právně ukotvené, což může být právě pro řadu párů důvodem pro tuto volbu. Problémy však mohou nastat zejména v případě rozchodu, a to jak s ohledem na podíl rodičů na další péči a výchově dětí, tak i v otázce dělení majetku. Soudní ukončení vztahu není v těchto případech nutné, samozřejmě je možné se při sporu i v případě nesezdaných na soud obrátit, aby rozhodl či posvětil dohodu. Podle šetření „*Dítě v rodičovském konfliktu 2021*“¹⁷ se soudily dvě pětiny nesezdaných

¹⁵ Podle výsledků sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021 tvořily sólo rodiče se závislými dětmi 24 % všech rodin s dětmi.

¹⁶ Vzhledem k nízkému absolutnímu počtu sólo otců (48) bude většinou další analýza v souboru sólo rodičů uváděna společně pro obě pohlaví.

¹⁷ Více viz projekt „Dítě v rodičovském konfliktu“ (<https://www.rilsa.cz/projekty/dopady-miry-rodicovskeho-konfliktu-na-dite-a-role-jakou-v-nich-hraje-konkretni-forma-porozvodoveho-usporadani-pece/>)

rodičů, jejichž děti byly v době výzkumu v převážné péči jednoho z rodičů¹⁸, a necelá třetina nesezdaných rodičů, kteří měli péči o děti víceméně rovnoměrně rozloženou. Je však otázka, na kolik je běžné, že se tyto páry na soud neobráťí, ačkoli dohoda není možná či nastavená pravidla, zejména v otázce péče o děti a výživného, nejsou dodržována.

Tabulka č. 2.2 Rodiny s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

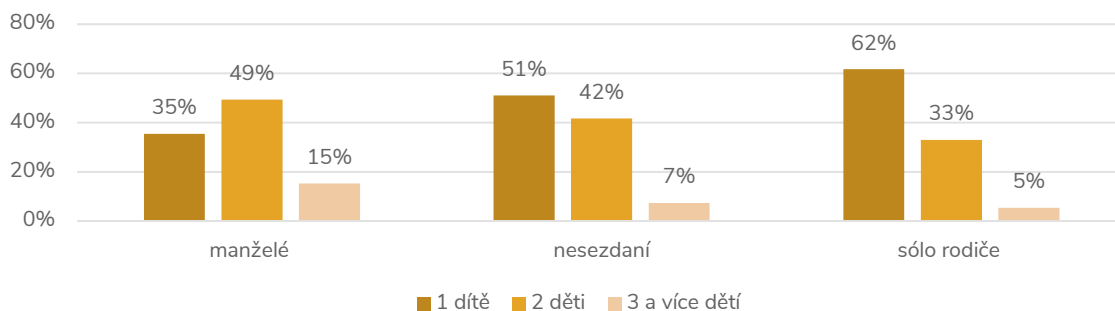
Typ rodiny	Absolutně	Relativně
Úplné rodiny, 1 dítě	789	34,4
Úplné rodiny, 2 děti	948	41,3
Úplné rodiny, 3 a více dětí	266	11,6
Neúplné rodiny, 1 dítě	180	7,8
Neúplné rodiny, 2 děti	96	4,2
Neúplné rodiny, 3 a více dětí	16	0,7
Celkem	2 295	100,0

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ byly **tři čtvrtiny úplných rodin s nezaopatřenými dětmi založeny na manželství**. Podobně jako vyplývá z výsledků posledního sčítání lidu, domů a bytů z roku 2021 (Palonciová et al., v tisku), je i v šetřených nesezdaných soužitích v porovnání s manželstvími vyšší podíl těch s jedním nezaopatřeným dítětem. Vůbec nejčastěji jsou zastoupeni jedináci v rodinách sólo rodičů (graf č. 2.1). To je, jak bude dále rozvedeno, způsobeno i tím, že v neúplných rodinách jsou nezaopatřené děti v průměru staršího věku a jejich případní starší sourozenci jsou již zaopatřeni.

¹⁸ Dítě trávilo u jednoho z rodičů minimálně 22 nocí v měsíci.

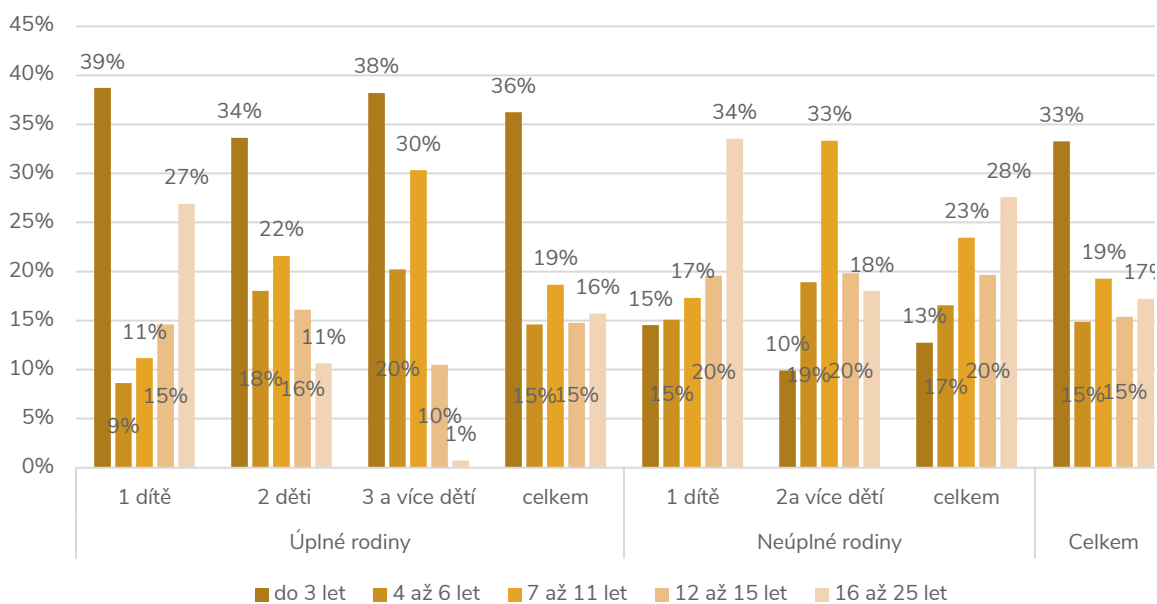
Graf č. 2.1 Počet nezaopatřených dětí podle typu rodiny podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy (bez párů stejného pohlaví).

Ve třetině rodin zachycených ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ je (nejmladší) dítě mladší tří let, další více než třetina (nejmladších) dětí v rodinách byla ve věku povinné školní docházky, tj. 7 až 15 let (graf č. 2.2). Podobně jako bylo zjištěno při posledním sčítání (Palonciová et al., v tisku), i zde platí, že v neúplných rodinách jsou nejmladší děti starší než v úplných, např. pouze ve 13 % neúplných bylo nejmladší dítě mladší tří let proti 36 % v úplných.

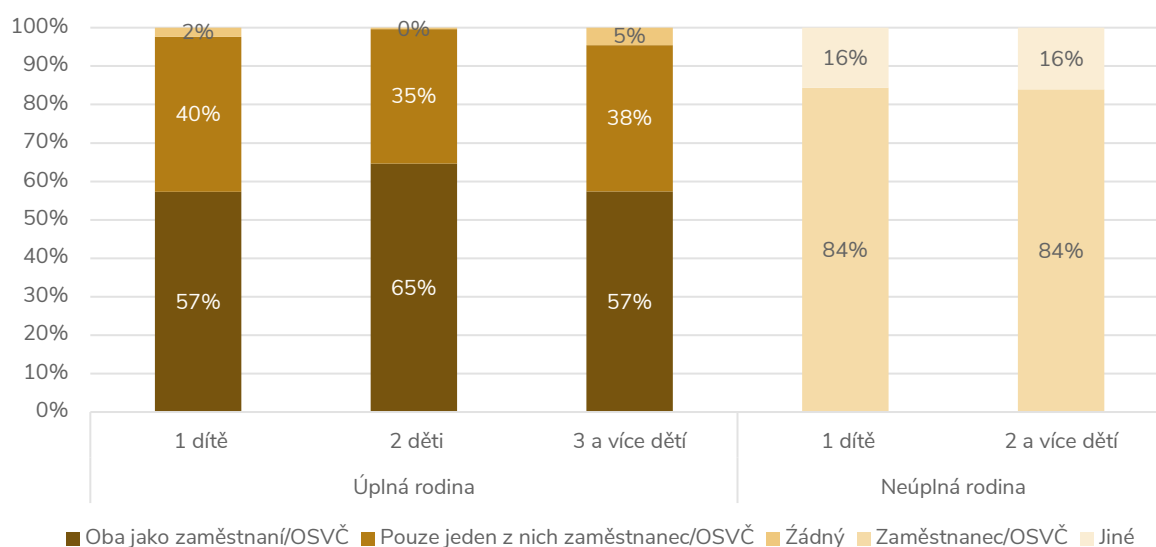
Graf č. 2.2 Věk (nejmladšího dítěte) v rodinách podle typu rodiny a počtu dětí podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy (bez párů stejného pohlaví).

Ve zhruba třech pětinach úplných rodin s nezaopatřenými dětmi byli v době výzkumu oba rodiče zaměstnaní nebo osobami samostatně výdělečně činnými (graf č. 2.3). V ostatních případech pracoval pouze jeden z rodičů. Sóló rodiče, jako jediní živitelé rodin (pomineme-li případné obdržené výživné), pracovali mnohem častěji (84 %), a to bez ohledu na počet dětí. Jak již bylo zmíněno v kapitole 1.1, míra zapojení na trhu práce úzce souvisí s věkem (nejmladšího) dítěte v rodině. Nejinak tomu je i podle dat z výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“, kdy **v rodinách s jedináčkem mladším tří let i v rodinách se dvěma dětmi, kde druhorozené bylo v daném věku, byly rodiny pouze s jedním pracujícím rodičem zastoupeny v 86 %**. U vícedětných úplných rodin s nejmladším dítětem v nejranějším věku bylo mírně častější, že již v tomto období pracovali oba rodiče (18 %). Na druhou stranu ve starším předškolním věku ve čtvrtině těchto rodin stále jeden z rodičů nepracoval, v rodinách s méně dětmi tomu bylo ve věkové skupině nejmladšího dítěte čtyři až šest let zhruba u desetiny.

Graf č. 2.3 Socioekonomické postavení rodičů v rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy (bez párů stejného pohlaví).

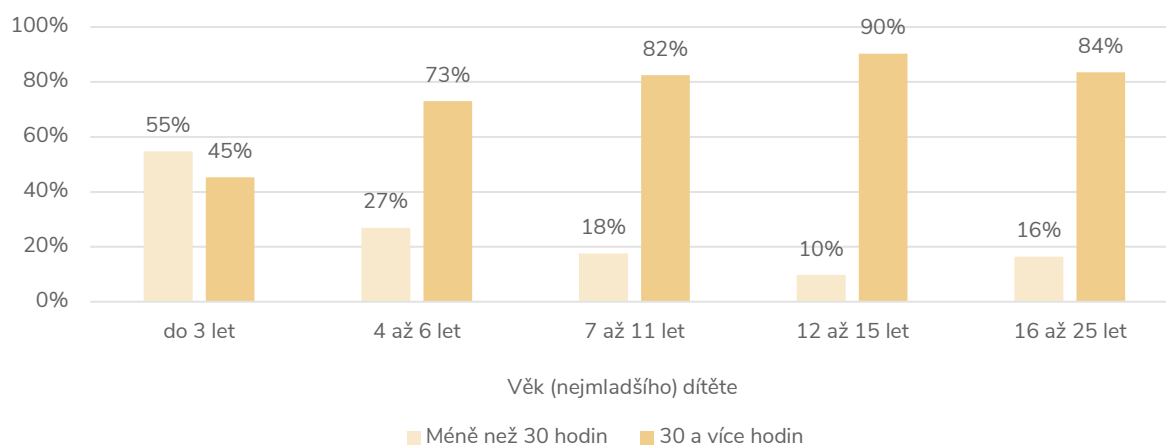
I v tomto výzkumu se ukazuje, že nesezdaní partneři se kromě počtu dětí liší od manželských párů v socioekonomickém postavení. Pouze v 37 % těchto svazků měl alespoň jeden z partnerů vysokoškolské vzdělání, v případě manželství se to týkalo 54 %. V každém druhém nesezdaném soužití byl aktivní na trhu práce pouze jeden z nich, v případě manželství to bylo každé třetí. To je však ovlivněno věkem (nejmladšího) dítěte, které je u nesezdaných častěji mladší tří let (53 % versus 31 %).

Ekonomické postavení však nutně nemusí souviset s výdělečnou činností – např. žena na mateřské dovolené je řazena mezi ekonomicky aktivní. **V posledním týdnu před dotazováním byli v 69 % úplných rodin oba rodiče výdělečně činní, sólo rodiče měli pracovní příjem v 86 %.** V úplných rodinách s (nejmladším) dítětem do tří let měli pracovní příjem oba partneři v 32 %, v ostatních tomu tak bylo v 90 %. **Sólo rodiče dětí předškolního věku neměli pracovní příjem v 30 %, se staršími dětmi nemělo příjem pouze 6 %.**

I zde se potvrzuje, že rodiny s nezaopatřenými dětmi více využívají částečný úvazek. Pokud tomu tak je, je to spíše žena, kdo ho dobrovolně či nedobrovolně volí. **Ve třech z deseti úplných rodin pracoval alespoň jeden z rodičů méně než 30 hodin týdně, ve dvou třetinách z nich to byla právě a pouze matka. Mezi samoživiteli takto pracoval každý pátý.**

Velikost úvazku pracujících matek měřená počtem odpracovaných hodin týdně má úzkou spojitost s věkem (nejmladšího) dítěte (graf č. 2.4). **V jeho nejranějším věku tráví práci polovina pracujících matek méně než 30 hodin týdně (z nich téměř tři čtvrtiny méně než 20 hodin), ve věku docházky dítěte do mateřské školy tento podíl klesá na čtvrtinu.** Částečný úvazek ve smyslu nižšího počtu odpracovaných hodin však v daném výzkumu měly často i matky dětí ve věku povinné školní docházky (18 % a 10 % podle stupně základní školy). Mírné navýšení podílu matek pracujících na kratší dobu je možné pozorovat i u těch, jejichž (nejmladší) dítě je již v adolescentním či dospělém věku (16 %). Odráží se zde pravděpodobně zvýšená potřeba pomoci jiným členům rodiny, např. stárnoucími rodičům. V rodinách s (nejmladším) dítětem ve věku po ukončení povinné školní docházky poskytla v uplynulých 12 měsících pomoc s osobní péčí, péčí o domácnost aj. téměř každá pátá pracující matka. U předškolních dětí a mladšího školního věku to byla pouze každá devátá. Je však nutné říci, že matky s (nejmladším) dítětem starším 15 let, které pracovaly 30 či více hodin, tuto pomoc poskytovaly v podobné míře jako ty s nižším pracovním vyčerpáním. Obecně nelze říci, že by nepracující matky nezaopatřených dětí poskytovaly pomoc a péči někomu mimo jejich domácnost ve vyšší míře než pracující matky, jak by bylo možné předpokládat. Je tomu přesně naopak, a to i při kontrole věku (nejmladšího) dítěte. Nepracující matky zřejmě plně pečují na jedné straně o svoji nukleární rodinu, na druhou stranu je možné, že nikdo další v jejich okolí jejich výpomoc zatím nepotřebuje, nebo ji ani poskytnout nemohou, např. z důvodu větší vzdálenosti.

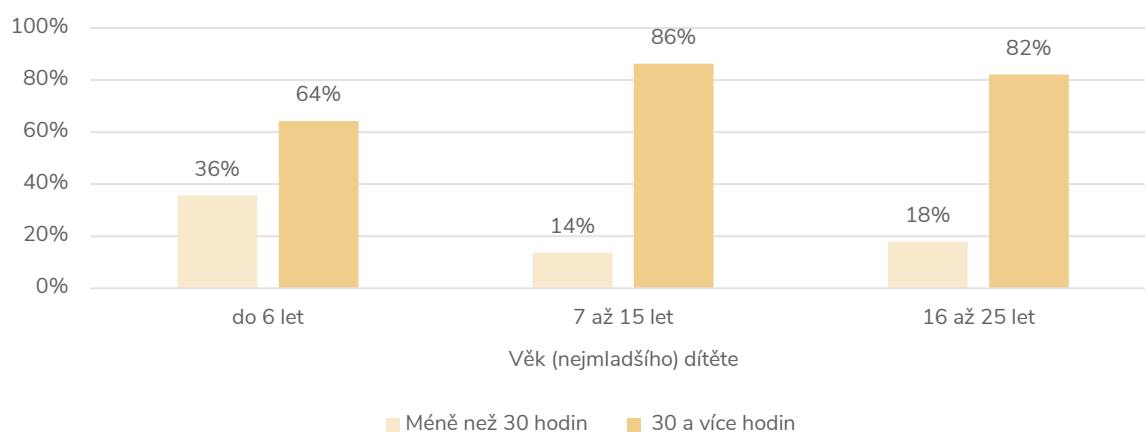
Graf č. 2.4 Počet odpracovaných hodin týdně pracujícími matkami v úplných rodinách s nezaopatřenými dětmi podle věku (nejmladšího) dítěte podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Mezi pracujícími sólo rodiči je podobně jako u matek z úplných rodin zkrácený úvazek nejčastěji v období předškolního věku (nejmladšího) dítěte, kdy méně než 30 hodin odpracuje 36 % pracujících matek (graf č. 2.5).

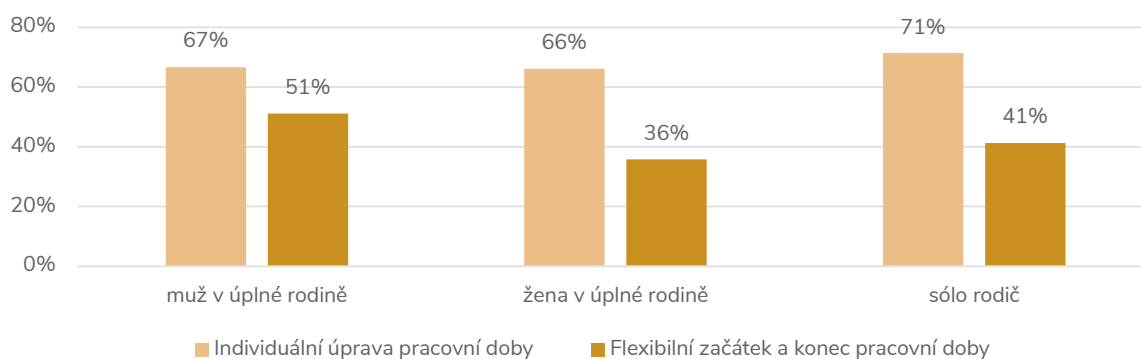
Graf č. 2.5 Počet odpracovaných hodin týdně pracujícími sólo rodiči nezaopatřených dětí podle věku (nejmladšího) dítěte podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Uspadnit sladování pracovního a osobního života mohou i další úpravy pracovních podmínek. Podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ má značná část rodičů možnost individuálně si přizpůsobit pracovní dobu, např. kvůli péči o děti (graf č. 2.6). Lze za tím spatřovat různé formy, od např. práce z domova pravidelně, nebo v případě nemoci dítěte apod., výše uvedený částečný úvazek či stlačený týden. Mezi flexibilní formy patří i pružná pracovní doba, kdy si **zaměstnanci mohou zvolit/měnit, zpravidla v rámci nastaveného rozmezí, začátek a konec pracovní doby. Tuto možnost má podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ polovina otců. V případě matek i sólo rodičů je to však podstatně méně** (graf č. 2.6).

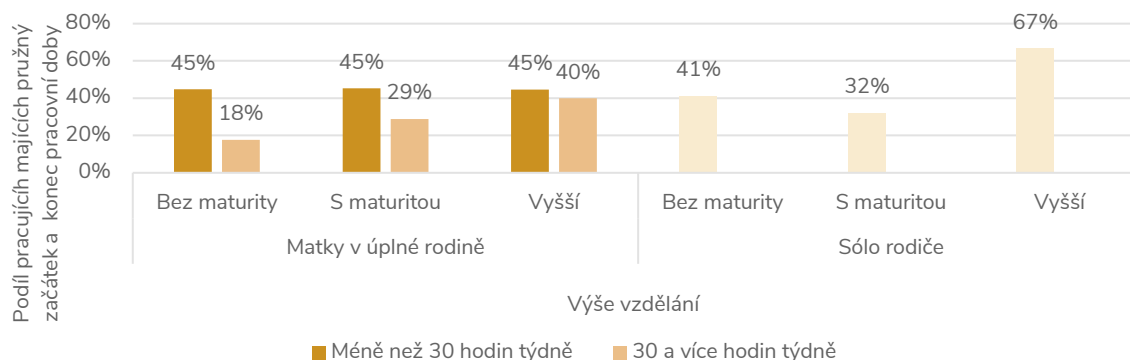
Graf č. 2.6 Možnost úpravy pracovní doby podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Zaměříme-li se podrobněji na ženy jako hlavní pečující v rodinách a na sólo rodiče, je zde zjevná souvislost mezi možností upravit si začátek a konec pracovní doby a vyšší vzdělání (graf č. 2.7). Čím vyšší vzdělání, tím častěji mohly matky z těchto výhod těžit. Je však zajímavé, že toto v případě matek v úplných rodinách platí pouze tehdy, tráví-li prací 30 či více hodin týdně. U těch, které pracují méně, nehraje vzdělání roli a tuto možnost má téměř každá druhá. Kratší úvazek tedy obecně častěji umožňuje uspořádat aktivity během dne flexibilně, dle potřeb. U sólo rodičů mají možnost upravit si pracovní dobu výrazně častěji vysokoškoláci než ti s nižším vzděláním.

Graf č. 2.7 Možnost úpravy pracovní doby matek v úplné rodině a sólo rodičů podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy. U sólo rodičů není vzhledem k jejich počtu rozlišena týdenní pracovní doba.

V době ekonomické krize spojené s vysokou inflací je finanční situace domácností a rodin ohrožená (Höhne & Palonciová, v tisku). Z dřívějších výzkumů vyplývá, že rodiny spoléhají v první řadě samy na sebe, případně na své nejbližší okolí (širší rodinu, přátele) a až poté se obracejí o pomoc na stát či neziskové organizace (Kuchařová et al., 2022; Höhne et al., 2022; Křečková et al., 2023). Tento poznatek potvrzují i výsledky výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“. V nezanedbatelném podílu rodin mají rodiče příjmy z druhého či dalšího zaměstnání nebo podnikání. V úplných rodinách tomu tak bylo v 27 % (ve 4 % měli další příjmy oba rodiče, ve 13 % jen muž, v 10 % jen žena). Mezi sólo rodiči mělo přivýdělek 17 %. Je možné předpokládat, že rodiny s více dětmi budou tuto strategii pro zajištění materiálních potřeb volit častěji než rodiny s jedním nebo dvěma dětmi. Tato souvislost se v datech neprokázala, ani věk (nejmladšího) dítěte nehrál roli. Další práci mají častěji rodiče s vyšším vzděláním, tj. jejich kvalifikace a pracovní flexibilita jim toto pravděpodobně lépe než ostatním umožňují. Na jedné straně tak mohou ještě více uplatnit své znalosti, na druhou stranu mají vyšší životní standard či nároky, např. na vzdělání dětí.

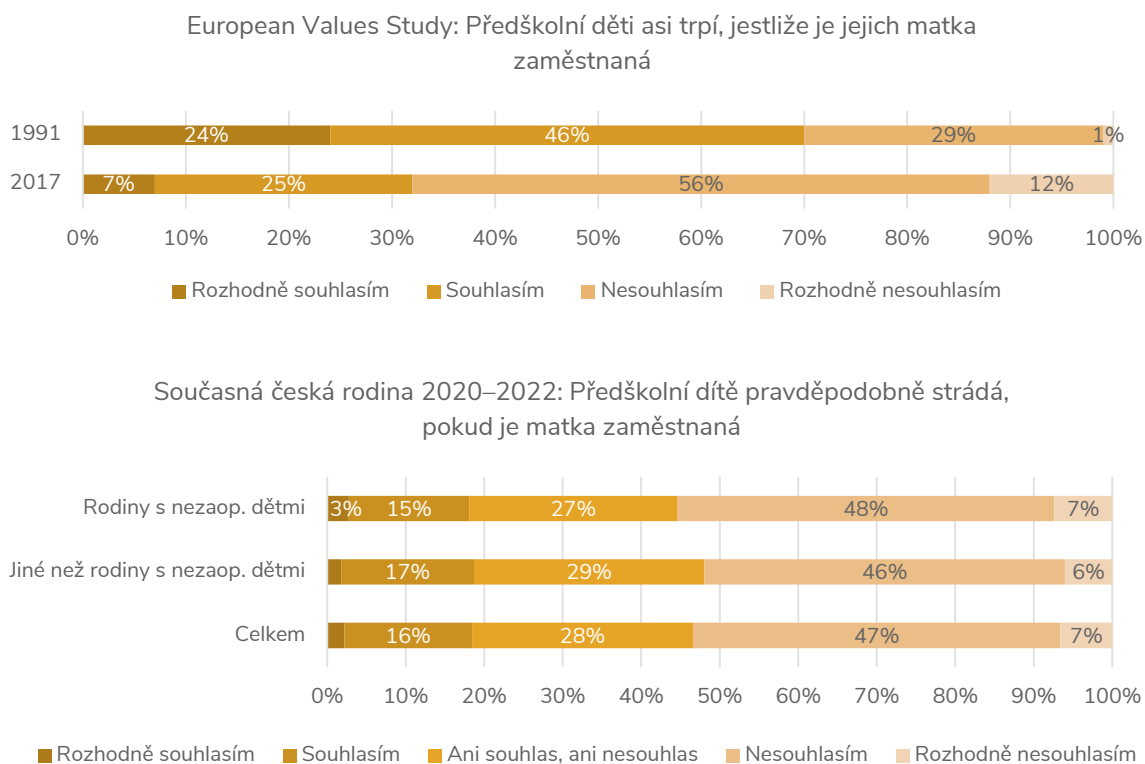
2.2 Postoje k zaměstnanosti matek

Již od 90. let minulého století se ve výzkumech veřejného mínění v návaznosti na celospolečenské změny opakují otázky týkající se nezbytnosti celodenní péče matky o dítě mladší tří let. To souvisí s již výše uvedenými změnami rodinné politiky směrem k posílení role rodiny v tomto vývojovém období, ale reflektuje to i potřebu či přání žen být aktivní na trhu práce, ať je již důvod jakýkoli (finance, seberealizace). Vše je navíc umocněno stále vyšším podílem žen s vysokoškolským vzděláním.¹⁹

¹⁹ Podle SLDB 2021 mělo vysokoškolské vzdělání 18,2 % žen a 16,9 % mužů starších 15 let.

Podle mezinárodního výzkumu hodnot v roce 1991 téměř každý čtvrtý občan České republiky starší 18 let vyjádřil silný souhlas s tím, že předškolní děti trpí, je-li jejich matka zaměstnaná (graf č. 2.8). V roce 2017 již podíl zastánců tohoto názoru klesl na 7 %, naopak výrazně narostl podíl těch, kteří s tímto názorem nesouhlasili (z 30 % na 68 %). Ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ byla otázka položena velmi podobně, s tím rozdílem, že respondent mohl vyjádřit i neutrální postoj. **Bez ohledu na typ domácnosti, kterou respondent v době dotazování zastupoval, spojovalo zaměstnání matky předškolního dítěte s jeho možným strádáním 18 % dotázaných, více než polovina (54 %) v tom naopak problém nespatořovala.** Bylo by možné předpokládat, že ti, kteří nežili v době výzkumu v domácnosti s nezaopatřenými dětmi, budou mít od těch, kteří tuto zkušenost v současnosti či nedávné minulosti měli, odlišný, pravděpodobně vyhraněnější postoj. To se však v našich datech neprokázalo.

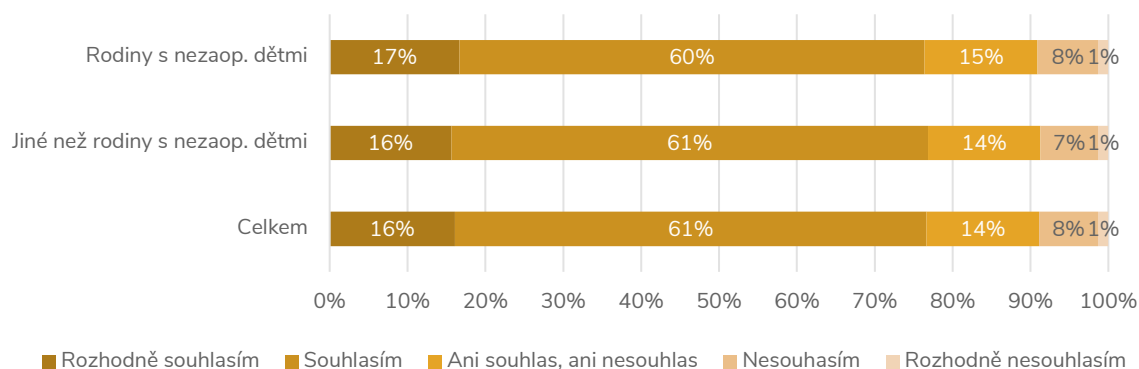
Graf č. 2.8 Postoj k zaměstnání matky v předškolním věku dítěte (v %)

Zdroj: Rabušic & Chromková Manea, 2018 – dospělá populace; Současná česká rodina 2020–2022 (vážený soubor respondentů ve věku 18 až 69 let)

Podobně se zástupci domácností s nezaopatřenými dětmi a bez nich neodlišovali v míře souhlasu s tím, že pracující matka může mít stejně kvalitní vztah se svým dítětem jako ta, která nepracuje (graf č. 2.9).

Graf č. 2.9 Postoj ke vztahu pracující matky a předškolního dítěte podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

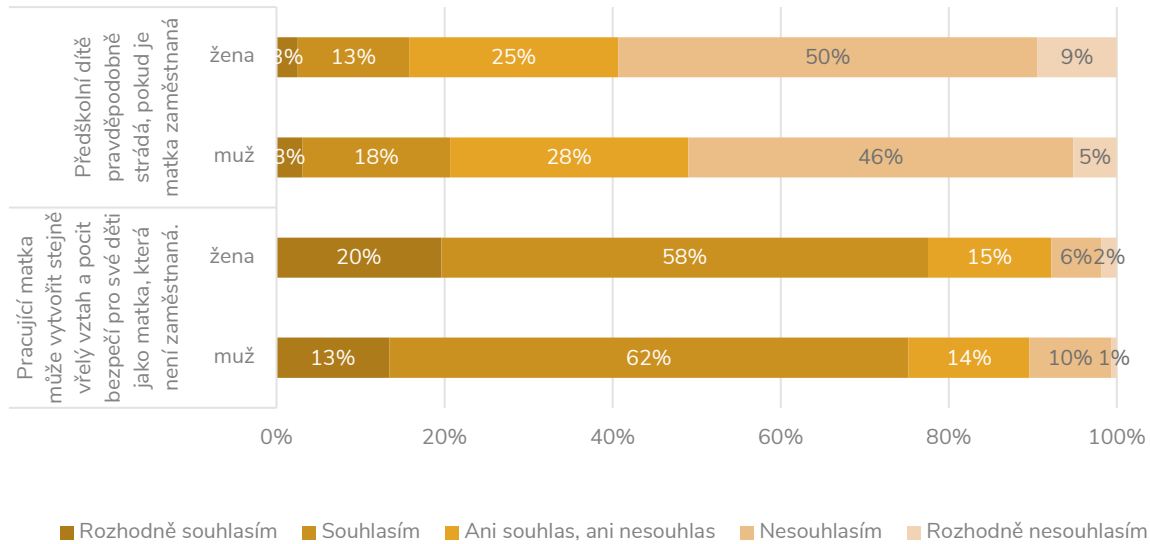

Pozn.: Souhlas s výrokem „Pracující matka může vytvořit stejně vřelý vztah a pocit bezpečí pro své děti jako matka, která není zaměstnaná.“

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy, celý soubor respondentů ve věku 18 až 69 let.

V rodinách s nezaopatřenými dětmi jsou muži méně často než ženy příznivci zapojení matky předškolního dítěte na trhu práce s ohledem na případný negativní vývoj dítěte. Nejinak je tomu v případě druhého méně vyhroceného výroku, který cílí na blízkost a harmonii vztahu mezi dítětem a pracující matkou, kdy muži vyjadřují sice souhlas, ale často nikoli tak rozhodný jako ženy (graf č. 2.10). Na druhou stranu se ženy shodují s muži na tom, že jsou to právě ony, kdo lépe zvládá péči o malé děti. Tento názor zastávalo ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ 81 % otců a 77 % matek z rodin s nezaopatřenými dětmi.

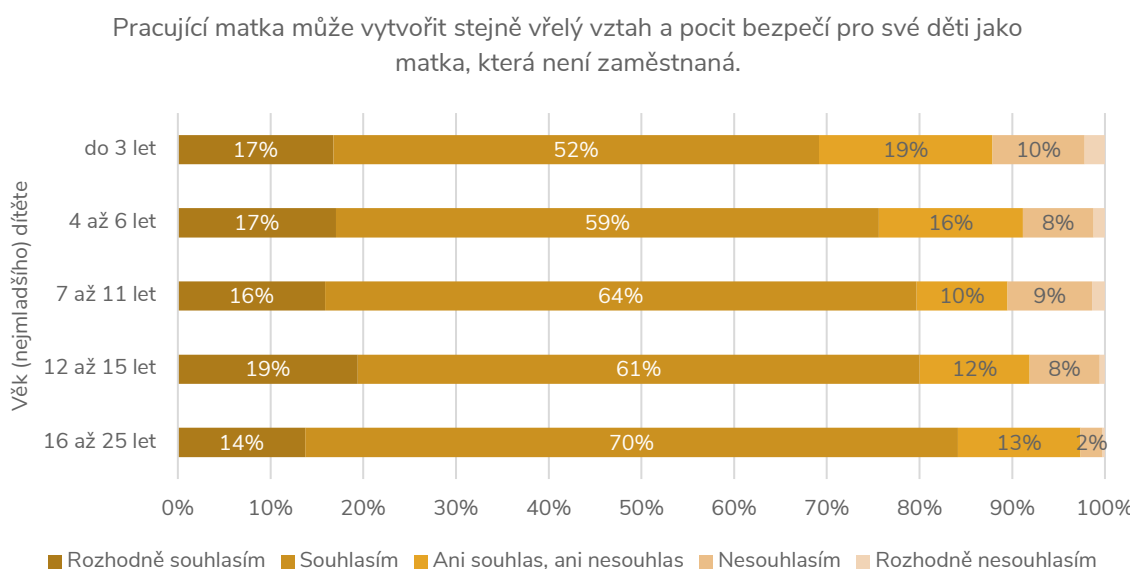
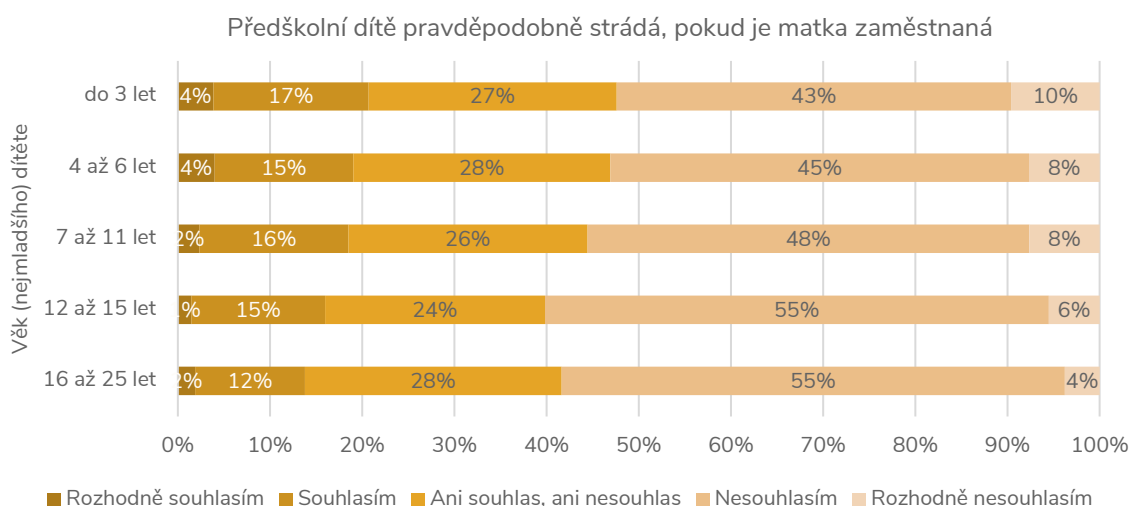
Graf č. 2.10 Postoj ke vztahu pracující matky a předškolního dítěte podle pohlaví respondenta v rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Tradičnější jsou v tomto ohledu ti, kteří žili v době výzkumu v domácnosti s nezaopatřeným dítětem v předškolním věku. V porovnání s ostatními rodinami, v nichž děti již zahájily školní docházku, se častěji domnívají, že dítě pracující matky strádá či jejich vazba nemusí být tak pevná (graf č. 2.11). To naznačuje, že nemalá část rodičů je přesvědčena, že péče rodiče je v raném věku dítěte pro něj ta nejlepší. **Opatření rodinné politiky musí umožnit rodičům svobodnou volbu v tom, jakým způsobem se rozhodnou zajistit či kombinovat péči o své děti.**

Graf č. 2.11 Postoj ke vztahu pracující matky a předškolního dítěte podle věku (nejmladšího) dítěte v rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

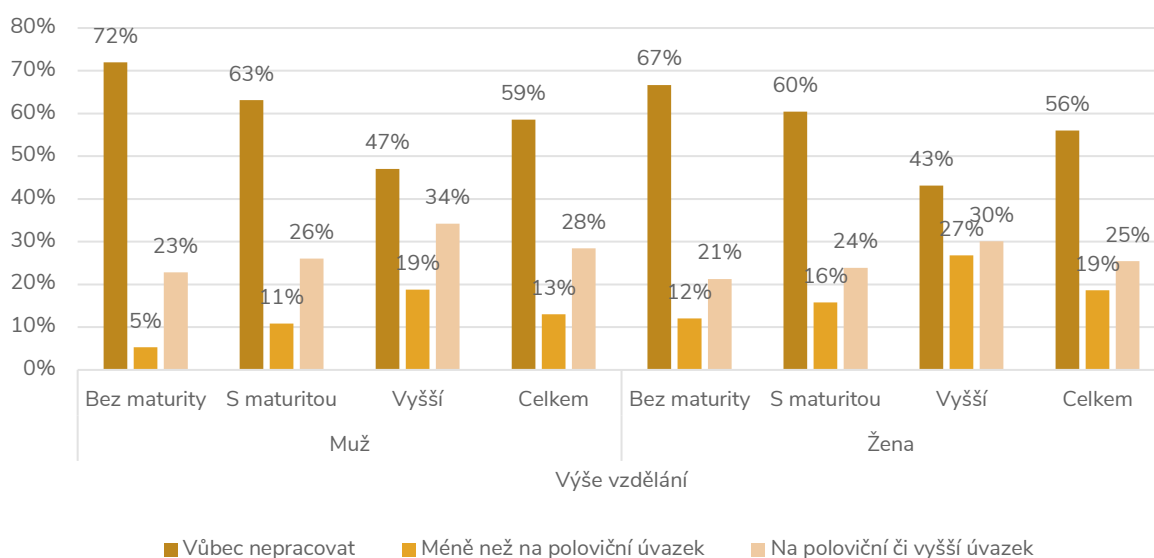

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Ptáme-li se konkrétněji, tj. jak moc by měli být rodiče dvouletého dítěte zapojeni na trhu práce, **více než polovina (56 %) rodičů s nezaopatřenými dětmi se domnívá, že by matka dvouletého dítěte, žijící s jeho otcem, neměla vůbec pracovat.** Otcí by měli v podobné situaci stát mimo pracovní trh pouze podle 3 % dotázaných, podle 89 % by měli trávit v práci alespoň 30 hodin týdně. Matkám je

sice na jedné straně připisována i role dalšího živatele rodiny (ve 44 %), ale i v tomto výzkumu je zřejmé, že v daném věku dítěte by měla matka pracovat spíše na částečný úvazek. **Pouze 8 % se domnívalo, že by měla trávit výdělečnou činností 30 či více hodin týdně.** Většímu zapojení matek dvouletých dětí jsou jak v případě dotázaných mužů, tak žen více nakloněni ti s vyšším vzděláním (graf č. 2.12). Pracovní zapojení matek malých dětí lze tedy spíše spojovat s udržením kvalifikace a kontaktu s profesí než s potřebou dalšího příjmu.

Graf č. 2.12 Ideální míra pracovního zapojení matek dvouletého dítěte z úplné rodiny podle pohlaví a výše vzdělání respondenta v rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Jak bylo podrobně popsáno v kapitole 1.2, podle zákoníku práce má zaměstnanec nárok na rodičovskou dovolenou až do třetích narozenin dítěte. Poté by měl mít možnost vrátit se na pracovní pozici dle pracovní smlouvy. Výzkum „Současná česká rodina 2020–2022“ zachytil 328 rodičů z úplných a neúplných rodin s nezaopatřenými dětmi, kteří byli na mateřské, otcovské nebo rodičovské dovolené²⁰, z toho pouze dva muže. Naprostá většina rodičů na mateřské či rodičovské dovolené byla před narozením (nejmladšího) dítěte zaměstnána (86 %) nebo podnikala (2 %)²¹. Více

²⁰ V dotazníku byly spojeny kategorie „čerpání rodičovské dovolené“ a „čerpání rodičovského příspěvku“, byť, jak bylo uvedeno v podkapitole 1.2, nejsou tato opatření provázána.

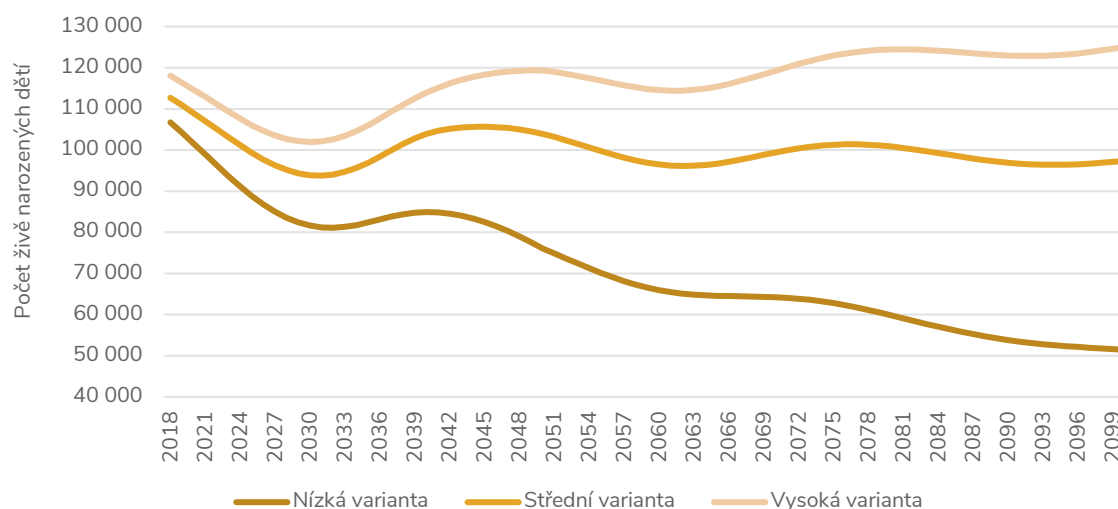
²¹ Dotazování byli pouze ti, kteří byli v době výzkumu bez pracovního příjmu.

než dvě třetiny těchto rodičů byly přesvědčeny, že mají možnost vrátit se po skončení období péče do původního zaměstnání. Ostatní, tj. téměř každý třetí, se domnívali, že tuto možnost nemají nebo mít nebudou. I zde jako v dalších aspektech z oblasti sledování práce a rodiny hraje roli výše vzdělání. Pouze každý třetí rodič bez maturitního vzdělání pečující v době výzkumu celodenně o dítě předpokládal, že se vrátí na své pracovní místo k původnímu zaměstnavateli. Ti, co měli maturitní vzdělání, byli tohoto názoru ve dvou třetinách, podíl těch s vysokoškolským vzděláním vzrostl až na 83 %. Nehledě na to, zda má možnost vrátit se do svého zaměstnání či ne, by po skončení období péče chtěly určitě pracovat tři čtvrtiny rodičů, dalších 13 % se přiklonilo ke slabšímu souhlasu, ostatní si zatím z různých, ve výzkumu však nezjišťovaných důvodů nebyli jisti, nebo pracovat nechtěli.

2.3 Využívání služeb péče o předškolní děti

Za rozhodující faktor pro míru umístování dětí mladších tří let do zařízení péče o děti je kromě preferencí rodičů především dostatečná kapacita kvalitních zařízení a jejich finanční i prostorová dostupnost. Kapacita zařízení musí odrážet nejen vývoj porodnosti, tj. počet narozených dětí, jak v uplynulých letech, tak jejich předpokládané počty v letech příštích, ale i poptávku rodičů po daných službách. **Podle poslední projekce ČSÚ a její střední varianty bude počet ročně živě narozených dětí klesat do roku 2031, poté bude oscilovat kolem 100 tisíc** (graf č. 2.13). Snahou rodinné politiky by mělo být udržet co nejméně rozkolísaný počet ročně narozených dětí, neboť jakékoli výkyvy, jež jsou reakcí na často přechodná opatření, působí pak multiplikačním efektem problémy při zajištění nejen předškolní péče, ale i povinného a dalšího vzdělávání a tato vlna se pak replikuje i v další generaci.

Graf č. 2.13 Předpokládaný vývoj ročního počtu živě narozených dětí

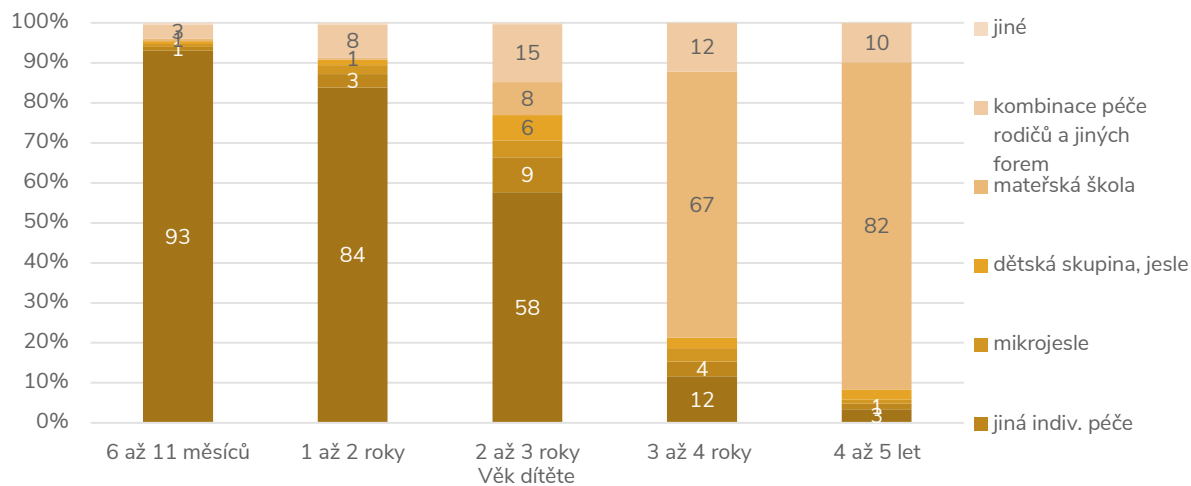

Zdroj: ČSÚ, 2018

Absolutní počty narozených dětí lze považovat za indikátor pro plánování maximální kapacity předškolních zařízení. Ne všechny děti však do takových zařízení nastoupí, nebo nastupují v různém věku podle preferencí a potřeb rodičů. Zjišťování poptávky rodin týkající se ideálního způsobu zajištění péče o děti předškolního věku by mělo být nedílnou součástí nastavení opatření rodinné politiky, a to jak na centrální, tak na lokální úrovni. Na celorepublikové úrovni byla nabídka či poptávka po službách péče o děti v předškolním věku v posledních letech předmětem několika výzkumů a šetření, nejedná se však o systematický monitoring (např. Barvíková et al., 2018; Kuchařová & Pečlová, 2016; Zyanová & Janhubová, 2020).

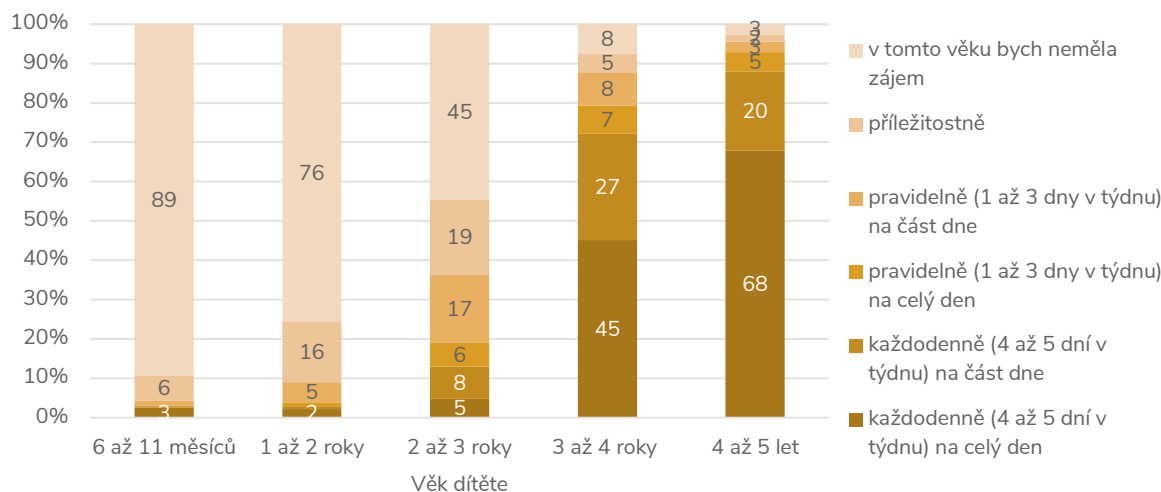
Podle Barvíkové et al. (2018) české matky dětí v předškolním věku preferují v naprosté většině osobní, tj. rodičovskou péči v době, kdy je dítě mladší dvou let (graf č. 2.14). **Mezi druhými a třetími narozeninami je zřejmá snaha postupné adaptace dítěte na péči nerodinnou, aby se do té doby převážně pečující rodič (většinou matka) mohl vrátit na trh práce.** Od tří let je zjevná tendence využívat stávající systém mateřských škol. Je však třeba upozornit, že i po třetích narozeninách by značná část matek volila kratší než celodenní docházku (graf č. 2.15).

Graf č. 2.14 **Názor matek na nejlepší způsob zajištění péče o děti daného věku podle výzkumu „Mikrojesle 2018“ (v %)**

Zdroj: Mikrojesle 2018, RILSA, převzato z Barvíkové et al., 2018

Graf č. 2.15 Nejvhodnější rozsah péče o děti v kolektivním zařízení podle výzkumu „Mikrojesle 2018“ (v %)

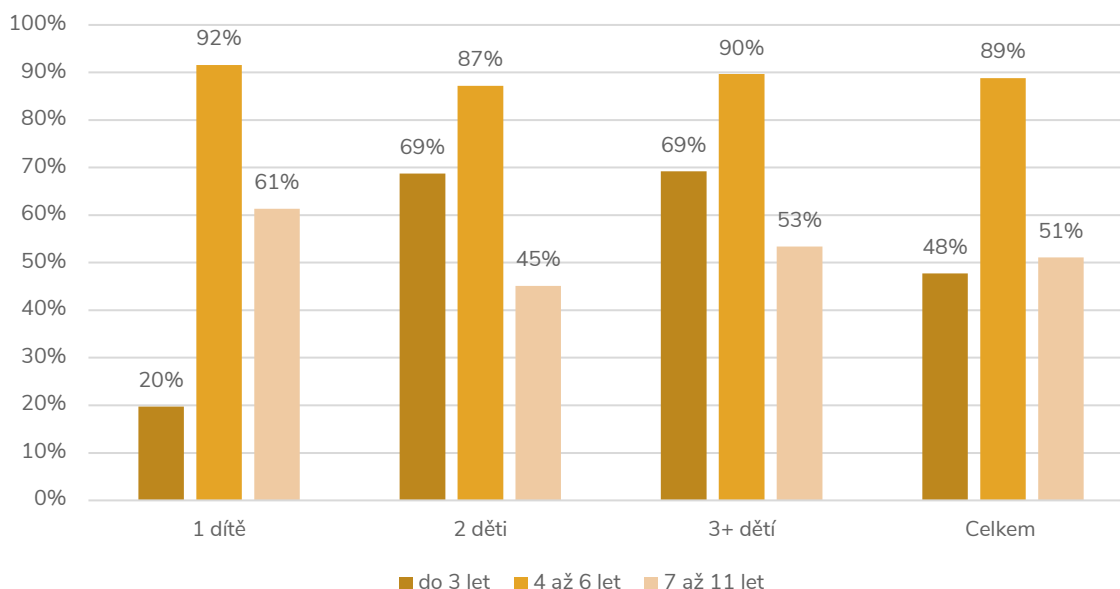
Zdroj: Mikrojesle 2018, RILSA, převzato z Barvíkové et al., 2018

Nedostatkem nerodinné péče v České republice, který by však mohl být v následujících letech díky aktivitám MPSV a MŠMT²² potlačen, je chybějící systematický monitoring nabídky daných služeb (viz kapitola 1.2.2 Nerodinná péče). Prozatím je možné jako zdroj, s určitými limity, použít k odhadu docházky dětí do zařízení nerodinné péče či využívání individuálních služeb chův apod. výběrová šetření, jako je právě „Současná česká rodina 2020–2022“. V době výzkumu využívala nějakou službu péče téměř polovina rodin s nezaopatřenými dětmi. Z hlediska věku (nejmladšího) dítěte byl daný podíl nejvyšší ve starším předškolním věku (89 %). Někakou službu péče o děti využívala přibližně polovina rodin s (nejmladším) dítětem mladším tří let a na I. stupni základní školy. Limitem těchto dat však je, že není zřejmé, jaké z dětí v případě vícedětných rodin danou službu využívá. Lze jednoznačně říci, že zkušenost s nerodinnou péčí měla pětina rodin s jedináčkem, který je v raném předškolním věku (do tří let). Služba nerodinné péče byla v době výzkumu aktuální pro 92 % rodin s jedním dítětem, jež bylo ve starším předškolním věku (od čtyř do šesti let), a tři pětiny s dítětem na I. stupni základní školy. Ve vícedětných rodinách se podíl těch, jejichž dítě či děti docházejí do nějakého typu zařízení nerodinné péče či využívají individuální služby, v nejmladším věku dítěte výrazně zvyšuje, nelze však jednoznačně říci, které z dětí dané služby skutečně využívá.²³

²² Projekt financovaný z TSI realizovaný ve spolupráci s EK a UNICEF zaměřený na monitoring a evaluaci v oblasti předškolní péče a podporu samospráv ve vztahu k zřízení či využití dětské skupiny. Dále také opatření navrhovaná ve Strategii rodinné politiky 2024–2030 a připravovaná Koncepce předškolní péče a vzdělávání.

²³ 71 % dvoudětných rodin s nejmladším dítětem ve věku do tří let má starší dítě z vyšších věkových skupin.

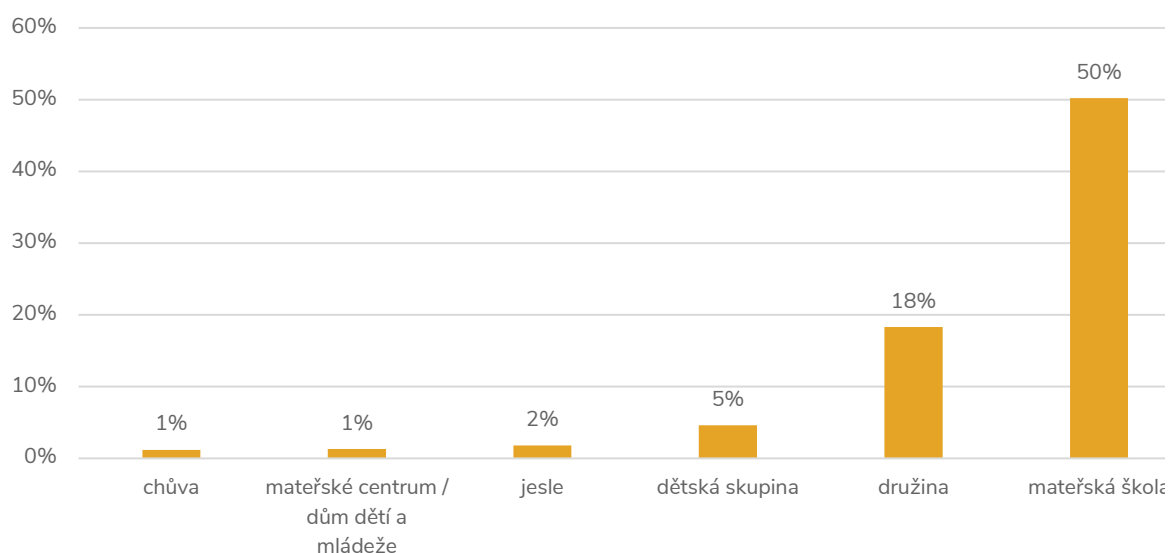
Graf č. 2.16 Využívání služeb nerodinné péče o děti podle počtu nezaopatřených dětí a věku (nejmladšího) dítěte v rodině podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Zaměříme-li se na rodiny, kde byly všechny děti v předškolním věku, a to pouze mladší tří let, pak 70 % z nich nevyužívalo žádnou službu nerodinné péče. Pětina rodin zapsala dítě do mateřské školy, pouze necelá 4 % měla zkušenost s dětskou skupinou, ostatní služby byly využívány jen sporadicky. V rodinách, kde nežilo žádné dítě v nejranějším věku, ale alespoň jedno bylo ve starším předškolním věku, bylo ve 12 % rodin dítě/děti zatím v péči rodiny. Naopak se potvrzuje preference či možnost zapsání do mateřské školy, do které docházely děti ze 77 % daných rodin, pouze 4 % byla zapsána v dětské skupině. **V rodinách, které měly děti mladší tří let i děti ve starším předškolním věku, byla nerodinná péče relativně běžná (89 %).** Nejčastěji se jednalo o mateřskou školu (83 %) a dětskou skupinu (8 %). V souhrnném pohledu polovina rodin s alespoň jedním dítětem mladším šesti let měla zkušenost s mateřskou školou, dalším rozšířeným typem péče je družina či školní klub při základní škole, dětskou skupinu využívalo 5 % zmíněných rodin, ostatní služby byly spíše ojedinělé (graf č. 2.17).

Graf č. 2.17 Typ nerodinné péče v rodinách, kde je alespoň jedno dítě ve věku do 6 let podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Pozn.: Respondent mohl vybrat více typů služeb.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

V současné době se diskutuje o nastavení financování zejména dětských skupin (viz kapitola 1.2.2 Nerodinná péče). Výzkum „Současná česká rodina 2020–2022“ se tématem nerodinné péče sice zabýval, ale vzhledem k šíři dotazníku nebylo možné postihnout vše v detailu, jak již bylo diskutováno výše. To se týká i otázky výdajů za služby nerodinné péče, kdy respondenti uváděli celkovou částku (týdně, měsíčně či ročně), kterou na tyto služby vynakládají. Pokud se to týkalo více dětí (což nelze jednoznačně říci), byla zaznamenána celková částka. Vzhledem k tomu, že jedno dítě mohlo čerpat i více služeb (např. chodilo do mateřské školy a příležitostně byla najata chůva), nelze ani vyčíslit cenu jednotlivého typu služeb. Nicméně i celkové výdaje, které mají rodiny s danými službami, jsou informačně významné.

Dle informací, které respondenti poskytli, jsou průměrné měsíční náklady na docházku dětí do nějaké služby péče v rodinách s jedním dítětem mladším tří let 2,5 tisíce korun (tabulka č. 2.3). S vyšším věkem dítěte se průměrné výdaje snižují o přibližně devět set korun. Nejvyšší jsou příslušné částky v rodinách se dvěma dětmi ve starším předškolním věku, kde již nějakou službu využívají pravděpodobně obě děti. Podobně je tomu v případě poplatků za mateřské školy, které mohou být jak veřejné, tak soukromé.

Tabulka č. 2.3 Průměrná měsíční výše poplatku rodičů za služby péče podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v Kč)

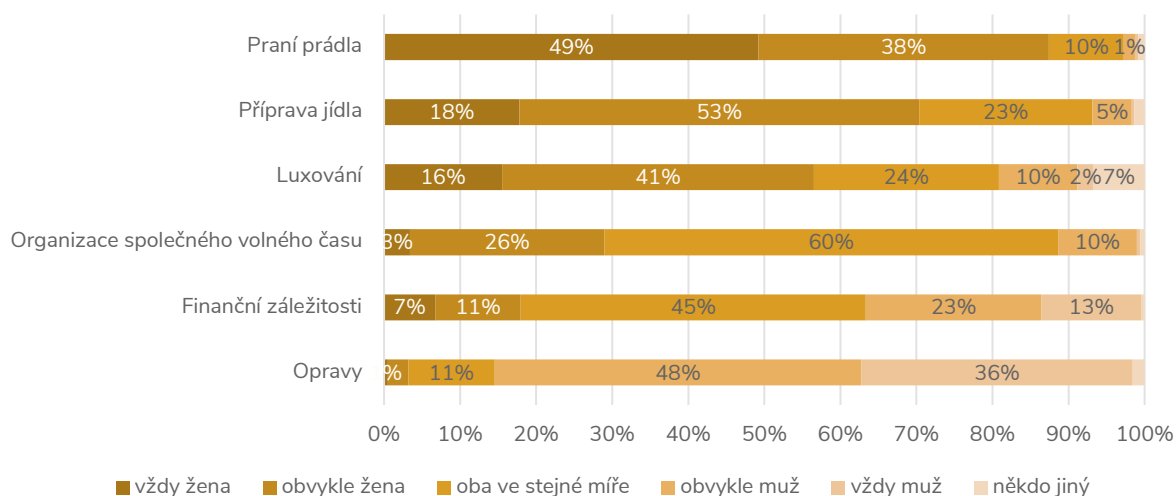
	Všechny služby péče (N = 513)	Mateřská škola (N = 430)
Pouze jedno dítě do 3 let	2 488	1 946
Pouze jedno dítě od 4 do 6 let	1 595	1 636
Jedno dítě do 3 let, jedno dítě od 4 a do 6 let	2 039	1 961
Dvě děti do 3 let	2 664	2 564
Dvě děti ve věku od 4 do 6 let	4 363	3 910

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

2.4 Péče o domácnost

Druhou hlavní oblastí vedle pracovního uplatnění, nikoli však druhořadou co do významu, jak se ukazuje v různých šetřeních životních postojů a hodnot (např. Kuchařová et al., 2020; Palonciová et al., v tisku; Rabušic & Chromková Manea, 2018), je rodinný život. Ten je spojován s emocionálními potřebami, se vzájemnou oporou a s pomocí členů rodiny, s radostmi plynoucími z rodičovství, ale i s povinnostmi v podobě péče o domácnost a o děti. V rodinách sólo rodičů leží vše na bedrech jich samotných, v úplné rodině se o tyto povinnosti a úkoly mohou podělit oba partneři.

Graf č. 2.18 Dělbá péče o domácnost v úplných rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

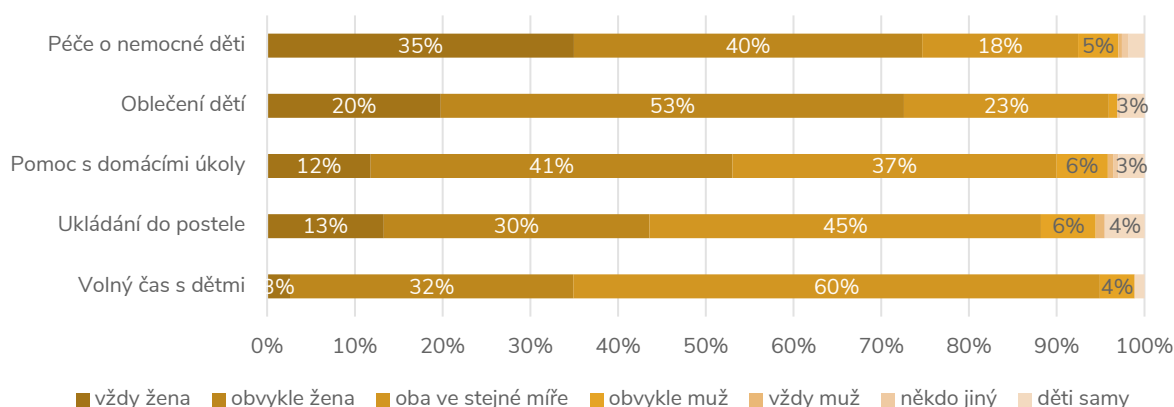

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Jak bylo uvedeno v Úvodu, v České republice v tomto ohledu přetrvává vícenásobné zatížení žen, které jsou na jedné straně aktivní na trhu práce ve srovnatelné míře jako muži, s výjimkou období intenzivní péče o nejmenší děti, na druhé straně zastávají i většinu domácích povinností. Nejinak je tomu i podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“. **Mezi práce, které téměř ve všech rodinách leží vždy nebo obvykle na ženě, patří praní prádla, příprava jídla,** ale i ve více než polovině rodin je to většinou žena, kdo luxuje (graf č. 2.18). Muži naopak zodpovídají za drobné opravy, **oba partneři pak shodně participují na organizaci volného času a mnohdy i na správě financí.**

S výchovou dětí jsou spojeny radosti i další povinnosti. **Pokud jsou děti nemocné, je to opět většinou žena, kdo s nimi zůstává doma** (graf č. 2.19). Ta dohlíží i na to, zda jsou řádně oblečené, v případě menších dětí je obléká. Pokud již chodí děti do školy, je zhruba v polovině rodin matka zodpovědná za pomoc s přípravou do školy, ve více než třetině rodin se o to dělí oba partneři. **Mezi sdílené aktivity s dětmi oběma rodiči patří ukládání dětí do postele, hraní si s nimi či jiné aktivity v jejich volném čase.**

Graf č. 2.19 Dělbá péče o děti v úplných rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Pozn.: Pouze rodiny s (nejmladším) dítětem mladším 12 let.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Chceme-li v obecnějším pohledu vyjádřit míru participace mužů a žen v úplné rodině s nezaopatřenými dětmi na domácích povinnostech a aktivitách spojených s výchovou a péčí o děti, lze z činností uvedených v grafech č. 2.18 a 2.19 sestavit souhrnný index²⁴. Z dalších výzkumů vyplývá, že muži

²⁴ Sečtením odpovědí na uvedených 11 činnostech, kde 1 = činnost vždy vykonává žena, 2 = činnost obvykle vykonává žena, 3 = oba partneři, 4 = činnost obvykle vykonává muž, 5 = činnost vždy vykonává muž (případy, kdy danou činnost dělá někdo jiný nebo samy děti, byly vyloučeny), a vydělením daného součtu 11. Čím nižší je tento index, tím více je povinnostmi zatížena žena. Index může nabývat hodnot 1 až 5.

hodnotí participaci partnerů častěji než ženy jako rovnocennější (např. Křečková et al., 2023). Nejinak je tomu i ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (tabulka č. 2.4). Při kontrole vlivu dalších proměnných (věk /nejmladšího/ dítěte, počet dětí, vzdělání ženy, její pracovní zapojení, vzdělání muže, právní forma soužití) index participace dle žen klesá (o 0,347), tj. **oproti mužům se ženy domnívají, že je jejich vlastní podíl na domácích pracích vyšší**. Spolu s věkem (nejmladšího) dítěte se při kontrole vlivu dalších proměnných index participace zvyšuje (oproti dětem mladším 3 let u dětí ve věku 4 až 6 let o 0,117 a u dětí starších o 0,136), tj. míra zapojení mužů je vyšší. To souvisí pravděpodobně s tím, že **ve starším předškolním a mladším školním věku je žena již více zapojena na pracovním trhu, a tedy část činností si s partnerem minimálně více dělí**. To potvrzují i výsledky zaměřené na pracovní aktivitu ženy, kdy v porovnání se ženami nepracujícími vůbec se u těch pracujících maximálně 30 hodin týdně snižuje zátěž o 0,162 a u těch pracujících více hodin o 0,249. Domácí práce více spočívají na ženě v rodinách s jedním dítětem a se třemi či více dětmi než se dvěma. Vzdělání ženy nemá na míru participace partnerů na domácích povinnostech vliv, naopak vzdělání muže ano – čím je vyšší, tím více se muž zapojuje. **Potenciál egalitární dělby domácích povinností je tedy možné spojovat se vzdělanějšími muži**. Právní forma soužití sama o sobě se v tomto výzkumu při kontrole vlivu ostatních charakteristik neprojevila jako významný faktor ovlivňující dělbu domácích povinností.

Tabulka č. 2.4 Míra participace partnerů v úplné rodině s nezaopatřenými dětmi na domácích povinnostech a péči o děti podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ – výsledky lineární regrese

		Nestand. koeficient B	Směrodatná chyba	Stand. koeficient Beta	Sign.
Konstanta		2,613	0,054		0,000
Pohlaví (ref. muž)		-0,347	0,022	-0,412	0,000
Věk (nejmladšího) dítěte (ref. do 3 let)	4 až 6 let	0,117	0,030	0,113	0,000
	7 až 11 let	0,136	0,030	0,143	0,000
Počet dětí (ref. 1 dítě)	2 děti	0,051	0,023	0,061	0,025
	3 a více dětí	0,057	0,030	0,051	0,060
Vzdělání ženy (ref. základní)	s maturitou	-0,020	0,036	-0,023	0,586
	vyšší	-0,057	0,037	-0,068	0,122
Prac. aktivita ženy (ref. nepracuje)	práce do 30 hodin týdně	0,162	0,030	0,147	0,000
	30 a více hodin týdně	0,249	0,029	0,291	0,000
Vzdělání muže (ref. základní)	s maturitou	0,155	0,029	0,183	0,000
	vyšší	0,197	0,032	0,224	0,000

pokračování tabulky

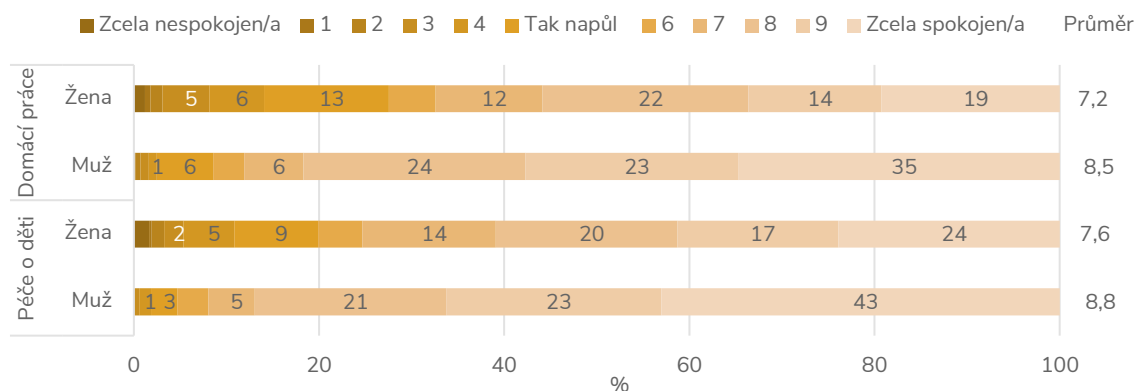
	Nestand. koeficient B	Směrodatná chyba	Stand. koeficient Beta	Sign.
Právní forma soužití (ref. manželé)	0,001	0,024	0,01	0,977

Pozn.: Úplné rodiny s (nejmladším) dítětem mladším 12 let. Závislá proměnná – index participace na 11 vybraných činnostech. $R^2 = 0,40$.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

O něco větší spokojenost s participací na domácích pracích vyjadřují muži než ženy. **Zcela spokojen s tím, jak je rozdělena péče o domácnost, byl více než každý třetí muž, ale pouze každá pátá žena** (graf č. 2.20). S péčí o děti je spokojenost mužů i žen vyšší. Ženy jsou sice podobně jako v péči o domácnost těmi, kdo ji častěji zajišťují, ale lze předpokládat, že tento čas strávený s dětmi vnímají pozitivně. Naprosto spokojená s daným rozdělením byla každá čtvrtá matka, muži se s tím naprosto ztotožňovali ve více než dvou pětinách.

Graf č. 2.20 Spokojenost s rozdělením domácích povinností a s péčí o děti podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Pozn.: Úplné rodiny s (nejmladším) dítětem mladším 12 let.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

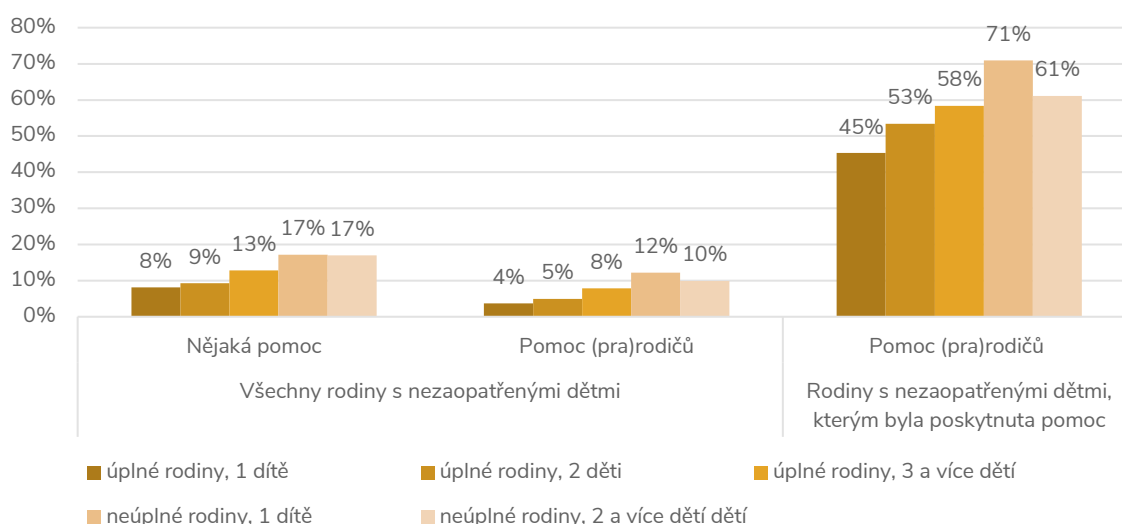
Míra spokojenosti však závisí na tom, jak jsou úkoly v rodině rozděleny. Jak bylo uvedeno výše, **muži jsou v rutinních záležitostech zajišťujících chod rodiny angažováni méně než ženy**. Lze říci, že o to více jsou s tím spokojeni, neboť korelace mezi indexem participace na šesti činnostech spojených s chodem domácnosti (viz graf č. 2.18) a mírou spokojenosti s jejich rozdělením je $-0,245^{25}$. **U žen**

²⁵ Čím je hodnota indexu participace nižší, tím je vyčizenější žena. Míra spokojenosti měřena škálou od 0 = zcela nespokojen do 10 = zcela spokojen, a tedy vyšší hodnota odpovídá vyšší spokojenosti.

je tomu naopak – čím více participuje muž, tím jsou spokojenější (korelace 0,432). Podobně je tomu v případě povinností spojených s péčí o děti – čím jsou více na bedrech matky, tím méně jsou spokojené (korelace 0,377). U mužů se však jednoznačná souvislost neprokázala.

Úkoly spojené s chodem domácnosti, jako je běžný úklid, nákupy, vaření, úpravy bytu apod., jsou poměrně časově náročné a ubírají rodičům čas i energii, které by mohli věnovat svým dětem. Jedním z řešení je tyto činnosti sdílet s dalšími členy či využít placenou službu. Poslední z možností je, zřejmě pro svoji cenu, ale i z důvodu možné nedůvěry či obav z narušení osobního prostoru, zatím využívána minimálně. Pravidelně platila za domácí práce 3 % všech respondentů ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“, podíl nebyl jiný, zaměříme-li se pouze na rodiny s nezaopatřenými dětmi. **Neformální, tj. neplacená výpomoc s péčí o domácnost je častější. V posledních 12 měsících se jí dostalo 12 % respondentům.** Tato pomoc však může být zásadní pro rodiny s dětmi. V úplných rodinách roste s počtem nezaopatřených dětí podíl těch, které danou pomoc využily, a to až na hodnotu 13 % (graf č. 2.21). V neúplných rodinách je výpomoc v domácnosti oproti partnerským častější bez ohledu na počet dětí. Absence druhého rodiče v domácnosti klade na sólo rodiče zvýšené nároky. **Zaměříme-li se na to, kdo tuto neformální pomoc rodinám s nezaopatřenými dětmi poskytuje, jsou to zejména rodiče či prarodiče respondenta, případně partnera.** V rodinách sólo rodičů, kteří v uplynulých 12 měsících nějakou pomoc s chodem domácnosti dostali, tomu tak bylo v sedmi z deseti případech právě ze strany starší generace.

Graf č. 2.21 Pravidelná pomoc s péčí o domácnost v posledních 12 měsících podle typu rodiny a počtu nezaopatřených dětí podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Pomoc s péčí o domácnost zabírala podle odhadu respondentů jinému členu rodiny, případně více příbuzným v průměru 8 hodin týdně, a to bez rozdílu typu rodiny či počtu dětí. Naprostá většina příbuzných poskytovala své „služby“ bezplatně (88 %).

Otázkou je, zda rodiny danou pomoc potřebují a jaká je v případě potřeby odezva. Z nedávných výzkumů RILSA (Křečková et al., 2023) vyplývá, že v různých typech rodin s nezaopatřenými dětmi (úplné, rekonstituované, vícedětné i neúplné) jsou poměrně silně zastoupeny ty, které pomoc od prarodičů potřebují a skutečně ji dostávají, a to nejčastěji v oblasti péče o děti (alespoň občas od 58 % úplných rodin maximálně se dvěma dětmi po 71 % sólo rodičů) a v emocionální oblasti (alespoň občas od 46 % úplných rodin maximálně se dvěma dětmi po 65 % sólo rodičů). Výrazné rozdíly mezi typy rodin byly v oblasti pomoci s péčí o domácnost. V úplných rodinách s maximálně dvěma dětmi ji alespoň občas obdrželo 20 %, ve vícedětných 34 %, mezi sólo rodiči tomu bylo dokonce v 46 %.

Podobně jako péče o domácnost nemusí ani péče o děti ležet výhradně na rodičích. Analogicky s jinými výzkumy (např. Křečková et al., 2023) se v šetření „*Současná česká rodina 2020–2022*“ ukazuje, že pravidelnou pomoc s péčí o děti někým dalším mimo úzkou rodinu, pro kterého toto není možné vnímat jako hlavní zaměstnání, využívali v posledních 12 měsících více sólo rodiče než úplné rodiny (63 % versus 48 % rodin s /nejmladším/ dítětem mladším 12 let). V úplných rodinách se zde promítá vliv věku (nejmladšího) dítěte v rodině, kdy polovina rodin s (tímto) dítětem v předškolním věku danou pomoc dostala, u dětí ve věku docházky na I. stupeň základní školy zastoupení daných rodin klesá na dvě pětiny. U sólo rodičů však věk dítěte nehraje roli, pomoc s péčí se tak dostává více než třem pětinám z nich. Opět se potvrzuje, že **s péčí o děti nejčastěji mladé rodiny spoléhají na pomoc prarodičů** (96 % těch rodin, kterým byla nějaká pomoc v uplynulých 12 měsících poskytnuta). Ve více než třetině rodin s nezaopatřenými dětmi mladšími 12 let byly rovněž nápomocny i další osoby, nejčastěji sourozenci, případně jejich partneři/partnerky a přátelé rodiny, kteří mohli mít sami také děti a péči o ně tak spolu s rodinou respondenta mohli sdílet. Průměrně s péčí o děti pomáhaly další osoby 9 až 10 hodin týdně.

Jak bylo uvedeno výše, na péči o děti se částečně podílely i jiné osoby než rodiče. Ptáme-li se opačně, tj. zda dotázaní rodiče pomáhali někomu jinému s péčí o děti v posledních 12 měsících, dostáváme kladnou odpověď od 16 % rodičů. Ve většině případů se jednalo o výpomoc mimo širší rodinu, tj. přátelům a známým (70 %).

V letech 2020 až 2022 zažíval celý svět pandemii onemocnění covidu-19. Opatření přijatá vládami, jež měla za cíl snížit riziko šíření této nemoci, měla dopad na všechny oblasti života. Jak ukazují jiné výzkumy (např. Höhne et al., 2022; Kuchařová et al., 2022; Křečková et al., 2023; Hašková et al., 2022), dotčena byla významně i oblast péče o domácnost a děti. V určitých obdobích byla i uzavřena zařízení nerodinné péče o děti a školy (Slabá, 2022). Jak již bylo zmíněno, přibližně každá druhá rodina s (nejmladším) dítětem ve věku do 12 let spoléhala v posledních 12 měsících předcházejících dotazování na pomoc rodičů či prarodičů s péčí o děti. Během pandemie však panoval na jedné straně strach z nákazy, nebezpečné zejména pro starší generaci, ale celkově byl omezován v určitých

obdobích i kontakt mezi lidmi z různých domácností i pohyb venku. Kontrolujeme-li vliv období, kdy byl respondent dotazován, lze pozorovat, že **pomoc ze strany rodičů či prarodičů byla častější v období prvního pololetí roku 2021, tedy v době poměrně striktních opatření**. V té době pomáhala starší generace v polovině rodin s nezaopatřenými dětmi mladšími 12 let, v předcházejících obdobích tuto zkušenost měly dvě pětiny rodin. Z výpovědí však nelze jednoznačně říci, zda se pomoc širší rodiny v různých obdobích pandemie výrazně proměňovala. **Sedm z deseti respondentů se při kontrole období, kdy rozhovor poskytli, domnívá, že zůstala stejně častá**. Každý osmý uvedl, že před pandemií byla tato výpomoc častější než v době výzkumu, každý pátý se naopak přiklonil k frekvenci nižší. V obou skupinách byla za důvod změny označena pandemie ve třetině případů. **Lze se tedy domnívat, že v celkovém pohledu se pomoc prarodičů příliš vlivem pandemie neměnila a důvody změn mohou být např. ve zvyšujícím se věku dětí**.

Celodenní péče během pandemie covidu-19 byla zajišťována převážně samotnými rodiči, a to hlavně matkou / sólo rodičem či oběma rodiči v úplné rodině (tabulka č. 2.5). V každé přibližně sedmé až osmé (dle období pandemie) úplné rodině se o děti po celý den starali starší příbuzní, v případě neúplných rodin to byla zejména ve druhé vlně od října 2020 mírně častější volba.

Tabulka č. 2.5 Zajištění celodenní péče o děti podle typu rodiny a období pandemie covidu-19 podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

		Období	
		od poloviny března do června 2020	od října 2020
Úplná rodina	matka	49,0	49,6
	otec	4,8	4,1
	oba	33,6	28,7
	rodiče/prarodiče	13,4	11,9
Sólo rodič	sám	91,5	86,2
	rodiče/prarodiče	13,7	14,8

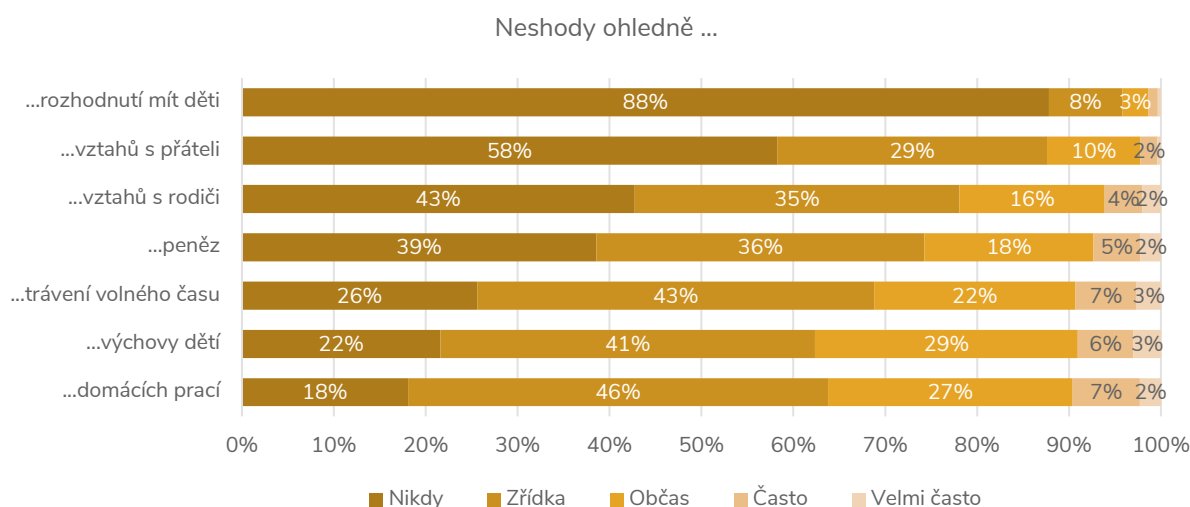
Pozn.: Rodiny s (nejmladším) dítětem mladším 12 let. Respondenti mohli volit více odpovědí.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Partnerský vztah je vystaven řadě situací a potenciálních konfliktů, jež se váží ke každodennímu životu rodiny. Nejméně třecí plochou bylo v úplných rodinách v uplynulých 12 měsících rozhodování o tom mít další dítě (graf č. 2.22). Vztah s přáteli, ať se již jedná o jejich výběr či čas s nimi trávený, i třeba na úkor rodiny, nebyl rovněž tématem, o kterém by rodiče často vedli spory. Zhruba každý druhý respondent uvedl, že v uplynulých 12 měsících panovaly mezi partnery neshody týkající se jejich rodičů. Tři pětiny pak zažily neshody ohledně peněz, většina z nich je však zažila zřídka. **Nejvyšší podíl rodin vnímal jako nejčastější rozepře ohledně výchovy dětí (více než třetina alespoň**

občas), podobně tomu bylo v případě výše popisovaných domácích prací. Nějaký spor ohledně nich zažilo v posledních 12 měsících 82 % respondentů, více než třetina alespoň občas. Jako o něco častější je vnímaly ženy než muži, intenzita zapojení na trhu práce ani vzdělání partnerů, počet dětí či věk nejmladšího dítěte neměly na dané výpovědi vliv.

Graf č. 2.22 Neshody rodičů v úplných rodinách ohledně vybraných oblastí života v uplynulých 12 měsících podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Pozn.: Úplné rodiny s nezaopatřenými dětmi.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Jak již bylo výše zmíněno, ženy jsou s rozdělením domácích povinností méně spokojené než muži. Čím více je jimi v běžném režimu zatížena matka, tím se také v posledních 12 měsících objevovaly v úplných rodinách neshody. **Pokud leží na bedrech ženy více než polovina činností spojených s chodem domácnosti a péčí o děti,²⁶ objevily se spory ohledně daného režimu v téměř každé druhé úplné rodině s nezaopatřenými dětmi.** V rodinách, kde je zátěž nižší, tomu tak bylo v necelé třetině. To v některých případech může vyústit až v úvahy o rozchodu, či je podpořit, pokud je důvodů pro nespokojenost ve vztahu více. Pokud to byla především žena, kdo byl za většinu činností odpovědný, pak 28 % respondentů připustilo, že v posledních 12 měsících uvažovali o rozchodu, v rodinách s více rovnoměrnou dělbou to bylo 18 %. Úvahy o rozchodu jsou jistě ve většině případů komplexní. Proto byl vliv různých proměnných zkoumán logistickou regresí. Ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ se ukázalo, že pohlaví respondenta, počet dětí, vzdělání partnerů ani jejich ekonomický status nemají samy o sobě významný vliv na stabilitu vztahu. Jako významný se projevil

²⁶ Příprava jídla, luxování, praní prádla, opravy v domácnosti, finanční záležitosti, organizace volného času, oblékání dětí, péče o děti v jejich nemoci, trávení volného času s dětmi, ukládání dětí do postele, případně školní úkoly.

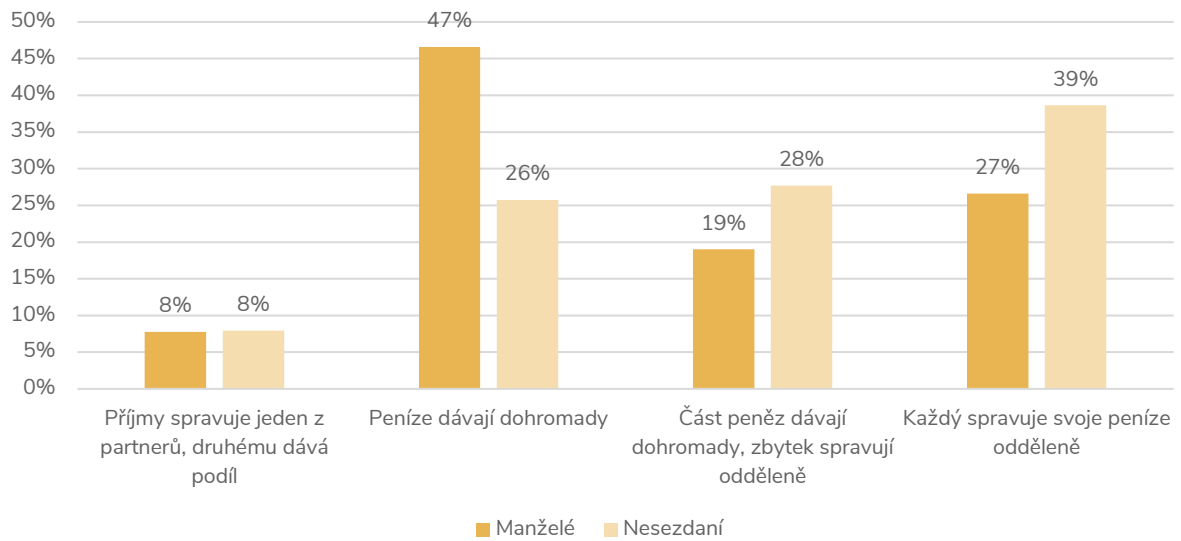
typ soužití, tj. **nesezdaní měli oproti manželům přibližně dvakrát vyšší šanci, že o rozchodu uvažovali**. Dalším podstatným faktorem byla míra spokojenosti s nastavenou dělbou domácích prací. Čím vyšší byla, tím byly šance pomýšlet na rozchod nižší.

Z hlediska participace na chodu rodiny je třeba vzít v potaz i oblasti, které jsou spojeny spíše než s fyzickou a časovou zátěží s materiálním zabezpečením a rozhodováním. **O běžných nákupech pro domácnost rozhoduje v polovině úplných rodin s nezaopatřenými dětmi zejména žena**. Důvodem je, jak bylo uvedeno výše, že je to převážně ona, kdo se o domácnost stará, a ví tedy pravděpodobně nejlépe, co je a není potřeba. V dalších téměř dvou pětinach rodin o těchto záležitostech rozhodují oba partneři, muži přebírají výhradní zodpovědnost pouze v 9 % úplných rodin. **Pokud rodina potřebuje cenově náročnější zboží, ve dvou třetinách se na rozhodování o koupi podílejí oba rodiče**, v každé páté o nich rozhoduje muž. Žena nese v tomto směru zodpovědnost většinou v 17 % rodin.

K chodu domácnosti patří i správa příjmů a výdajů. **Pouze dvě pětiny rodin s nezaopatřenými dětmi mají model hospodaření s příjmy nastaven tak, že partneři dávají všechny peníze dohromady a každý si z toho čerpá, kolik potřebuje**. Z hlediska právní podstaty svazku je tento přístup mnohem častější u manželů než u nesezdaných párů (graf č. 2.23). U nich je nejvíce zastáván princip, že každý hospodaří se svými příjmy zvlášť. Uvedené strategie se nemění ani tehdy, měl-li v době výzkumu pracovní příjmy pouze jeden z manželů či nesezdaných partnerů (druhý byl nejčastěji na mateřské či rodičovské dovolené).

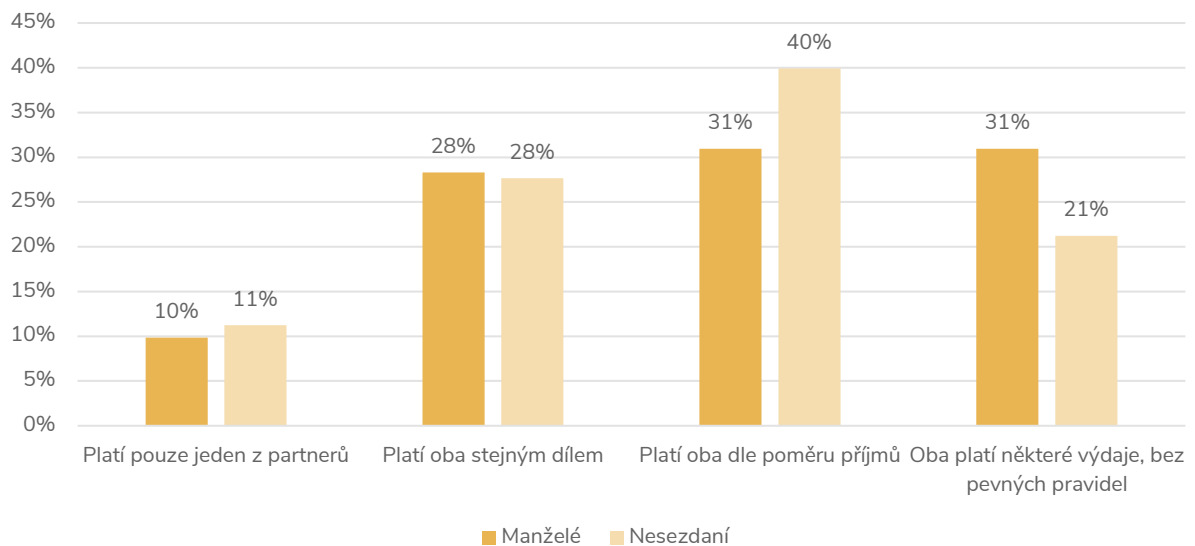
Ani co se týká pravidelných měsíčních výdajů, není rodinami praktikován jeden univerzální model. Ve zhruba třetině se na výdajích podílejí oba partneři v poměru podle svých příjmů, o něco menší podíl pak dělí výdaje napůl, stejný podíl rodin nemá pro správu svých pravidelných měsíčních výdajů žádná pevná pravidla. **Nesezdaní partneři se oproti sezdaným přiklánějí častěji k tomu, že hradí náklady dle poměru svých příjmů** (graf č. 2.24). Pokud má v rodině příjem jen jeden z partnerů, hospodaření s běžnými výdaji se podle typu partnerství neliší a v obou typech jsou nejčastěji náklady hrazeny v poměru příjmů partnerů (36 % manželství a 40 % nesezdaných, graf č. 2.24).

Graf č. 2.23 Hospodaření s příjmy v úplných rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Graf č. 2.24 Hospodaření s výdaji v úplných rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

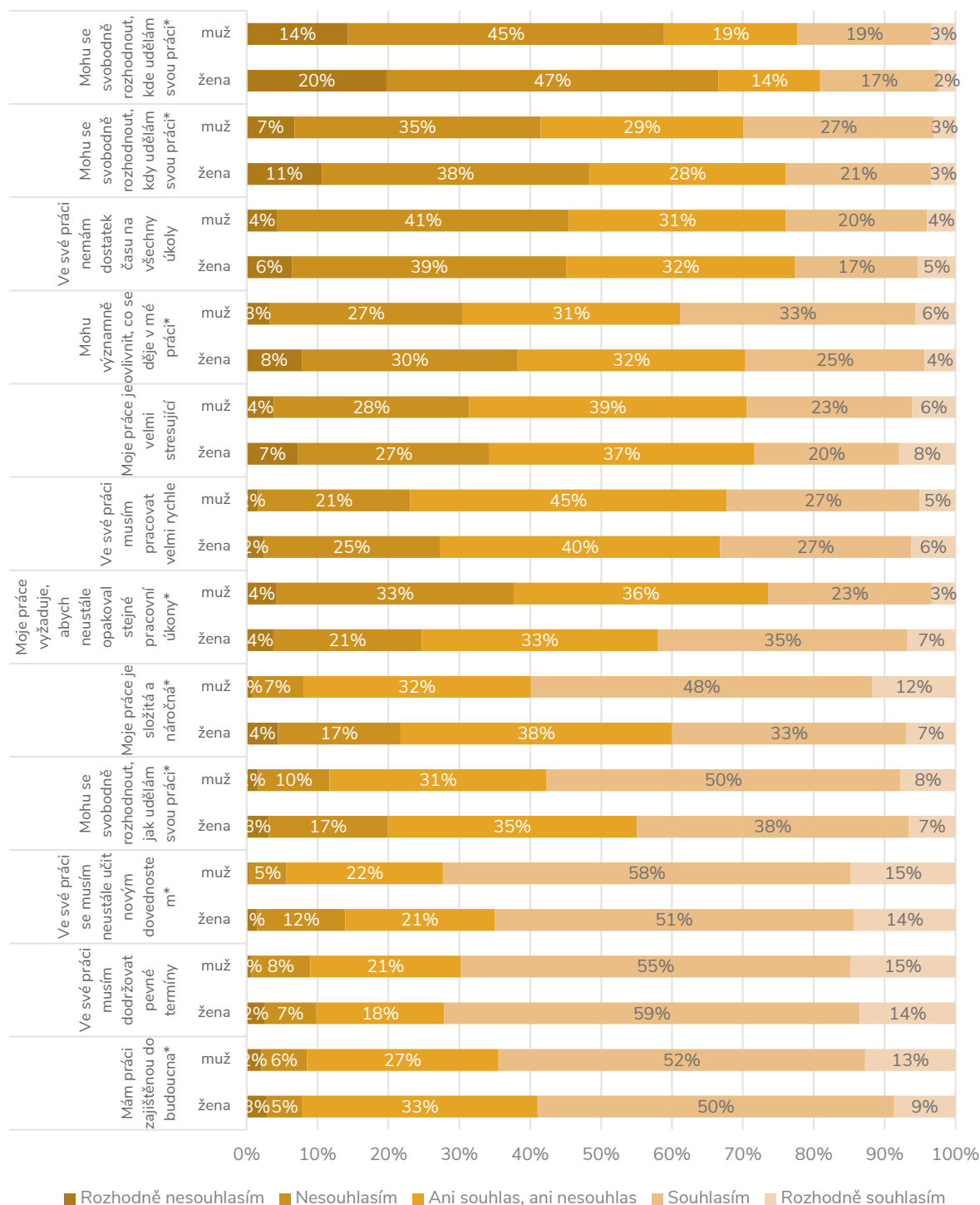

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

2.5 Souhrnný pohled na sladování práce a rodiny

Hodnocení sladování práce a rodiny je kromě objektivních faktorů, jakými je např. počet odpracovaných hodin týdně či pružná pracovní doba, ovlivněno i tím, jakou míru stresu v rodičích pracovní aktivita vyvolává či jak velkou svobodu v ní mají. Toto bylo ve výzkumu „*Současná česká rodina 2020–2022*“ měřeno několika výroky, souhlas s nimi podle pohlaví respondenta zobrazuje graf č. 2.25. Muži a ženy, tj. rodiče v rodinách s nezaopatřenými dětmi, vnímají stres ve svém zaměstnání či povolání velmi podobně. Zhruba každý čtvrtý muž a žena souhlasí s tím, že na všechny pracovní úkoly nemá dostatek času, jako velmi stresující svoji práci označilo 29 % mužů a žen. S tím souvisí i požadované pracovní tempo, které za velmi rychlé považuje třetina rodičů. **Zaměříme-li se však na genderové odlišnosti, výsledky naznačují větší svobodu v pracovní aktivitě u mužů než u žen.** Muži se častěji než ženy přiklánějí k tomu, že se mohou svobodně rozhodnout kde a kdy svým povinnostem dostojí, vyšší podíl z nich může aktivně ovlivnit, jak udělají svoji práci, jejich činnost je méně často rutinní, ale na druhé straně je **pro větší podíl mužů než žen složitější a náročnější a vyžaduje učit se stále novým dovednostem.** Přibližně dva ze tří rodičů se domnívají, že mají svoji práci jistou i do budoucna.

Graf č. 2.25 Charakteristiky současného zaměstnání/podnikání podle mužů v rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Pozn.: Rodiny s nezaopatřenými dětmi. Seřazeno podle míry nesouhlasu ženy. *Statistická významnost na hladině 5 %.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

2. Sladování práce a rodiny ve výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

Dané výroky lze pomocí faktorové analýzy seskupit do dvou za nimi stojících proměnných. První faktor lze nazvat „svoboda“, neboť je sycen výroky vážícími se k flexibilitě v rozvržení práce i k obsahu práce samotné. Druhý faktor vyjadřuje, do jaké míry je práce pro respondenta stresující, zejména z pohledu času pro úkoly i z hlediska jejich náročnosti (tabulka č. 2.6).

Tabulka č. 2.6 Výsledky faktorové analýzy – charakteristiky pracovní aktivity podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

	Svoboda	Stres
Mohu se svobodně rozhodnout, kdy udělám svou práci	0,844	
Mohu se svobodně rozhodnout, kde udělám svou práci	0,781	
Mohu se svobodně rozhodnout, jak udělám svou práci	0,714	
Mohu významně ovlivnit, co se děje v mé práci	0,692	
Moje práce je velmi stresující		0,746
Ve své práci nemám dostatek času na všechny úkoly		0,707
Ve své práci musím pracovat velmi rychle		0,700
Moje práce je složitá a náročná		0,685
Ve své práci musím dodržovat pevné termíny		0,544

Pozn.: Faktorová analýza: Metoda hlavních komponent, metoda rotace: Varimax with Kaiser Normalization, kritérium volby počtu faktorů: jednotkové číslo >1 , p -hodnota Bartlettova testu 0,000 a hodnota míry Keiser–Meier–Olkin (KMO) 0,744, podíly vysvětlené variance: 1. faktor – 27 %, 2. faktor – 26 %. Zobrazeny jen faktorové zátěže vyšší než 0,3. Z analýzy pro nejednoznačnost vyloučeny výroky „Ve své práci se musím neustále učit novým dovednostem“, „Moje práce vyžaduje, abych neustále opakoval stejné pracovní úkony“ a „Mám práci zajištěnou do budoucna“. Rodiny s nezaopatřenými dětmi.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Větší pracovní svoboda, kreativita a autonomie rodičů nezaopatřených dětí je podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ spojena jak u mužů, tak u žen s vyšším vzděláním (tabulka č. 2.7). Naopak míra stresu v podobě pracovního tempa, termínů či náročnosti úkolů není výší vzdělání ovlivněna. Jak již bylo zmíněno, muži pocítují ve své práci stres častěji než ženy. Ženy pracující méně než 30 hodin týdně uvádějí větší svobodu i menší stres v práci než ty pracující delší dobu. U mužů nejsou rozdíly významné. **Možnost upravit si pracovní dobu v souvislosti s péčí o děti zintenzivňuje pocit pracovní svobody i snižuje míru stresu u obou pohlaví.**

Tabulka č. 2.7 Průměrné faktorové skóre vyjadřující pracovní podmínky rodičů s nezaopatřenými dětmi podle vybraných charakteristik výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

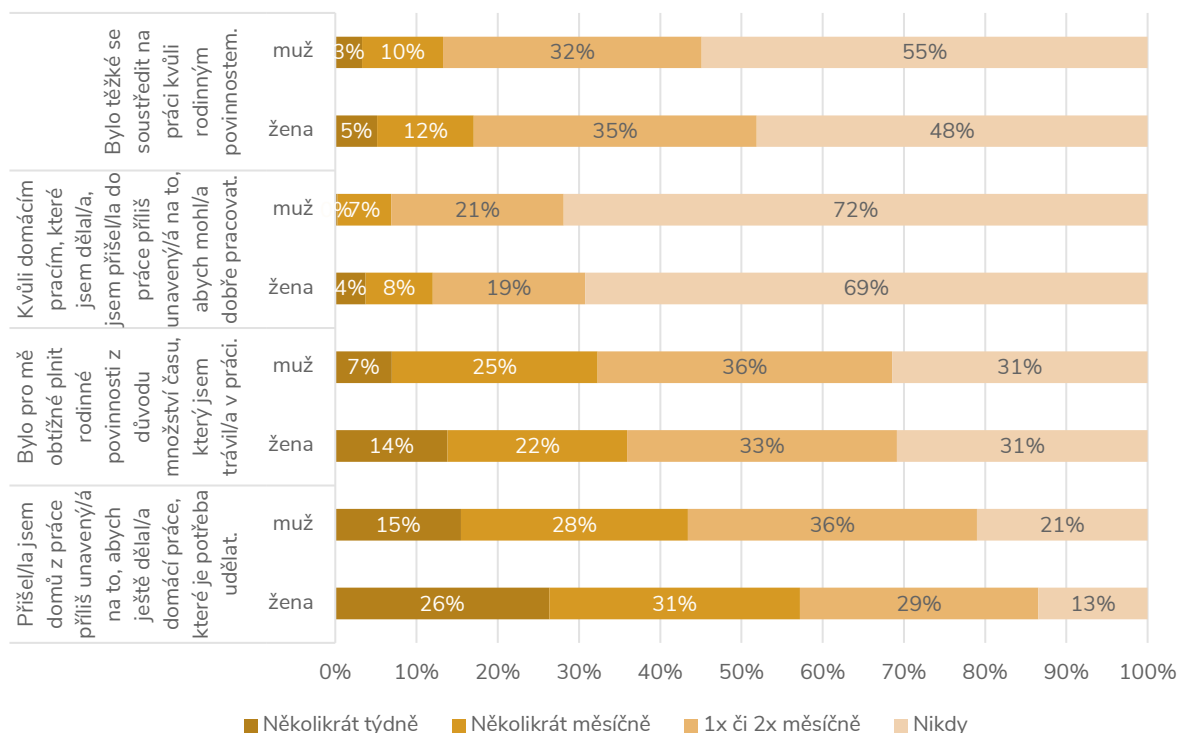
Faktor prac. podmínek		Žena			Muž		
		průměr	interval spolehlivosti		průměr	interval spolehlivosti	
svoboda	bez maturity	-0,521	-0,813	-0,228	-0,200	-0,500	0,099
	s maturitou	-0,223	-0,312	-0,133	-0,020	-0,110	0,071
	vyšší	0,128	-0,004	0,260	0,457	0,341	0,572
stres	bez maturity	-0,420	-0,751	-0,089	-0,049	-0,299	0,201
	s maturitou	-0,121	-0,213	-0,029	-0,063	-0,155	0,028
	vyšší	0,077	-0,068	0,222	0,339	0,228	0,451
svoboda	možnost flexibility kvůli péči o děti – ano	0,069	-0,020	0,157	0,406	0,324	0,487
	možnost flexibility kvůli péči o děti – ne	-0,665	-0,793	-0,537	-0,499	-0,627	-0,371
stres	možnost flexibility kvůli péči o děti – ano	-0,178	-0,271	-0,084	0,041	-0,044	0,125
	možnost flexibility kvůli péči o děti – ne	0,081	-0,073	0,235	0,162	0,028	0,295
svoboda	práce do 30 hodin týdně	0,011	-0,148	0,170	0,047	-0,218	0,311
	práce 30 a více hodin týdně	-0,233	-0,319	-0,147	0,170	0,093	0,246
stres	práce do 30 hodin týdně	-0,270	-0,426	-0,114	0,282	0,020	0,545
	práce 30 a více hodin týdně	-0,027	-0,119	0,065	0,073	-0,001	0,147

Pozn.: Čím vyšší hodnota průměru, tím větší svoboda či stres v práci. Rodiny s nezaopatřenými dětmi.

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Jak bylo popsáno v předchozích kapitolách, české ženy jsou nejen aktivní na trhu práce, ale jsou i většinou hlavními pečujícími o děti a zodpovědné za běžný chod domácnosti. Na jedné straně sice častěji využívají zejména zkrácenou pracovní dobu, ale mají pocit, že nemohou svoji práci ovlivňovat, jak se o své práci domnívají muži. Také se zdá, že jsou méně často vystaveny stresu v podobě termínů či složitosti pracovních úkolů. To vše se promítá do hodnocení sladování rodinného a pracovního života rodičů s nezaopatřenými dětmi. **Podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ měly matky v uplynulých třech měsících častěji než otcové pocit, že vyčerpání v jedné sféře jim znemožňuje věnovat se plně sféře druhé.** Matky, které se v práci nemohly soustředit kvůli rodinným povinnostem, jsou více zastoupené než otcové (graf č. 2.26). S tím souvisí i to, že se většímu podílu z nich stává, že jsou v práci příliš unavené. Podíváme-li se však na to z druhého úhlu, o mnoho větší podíl matek a otců zažil v posledním čtvrt roce takovou únavu z práce, že se nemohl řádně věnovat rodinným povinnostem či na ně neměl dostatek času. **Vyčerpaná z práce přišla v posledních třech měsících alespoň několikrát měsíčně více než polovina matek i více než dvě pětiny otců.**

Graf č. 2.26 Sladování práce a rodiny v posledních třech měsících v rodinách s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

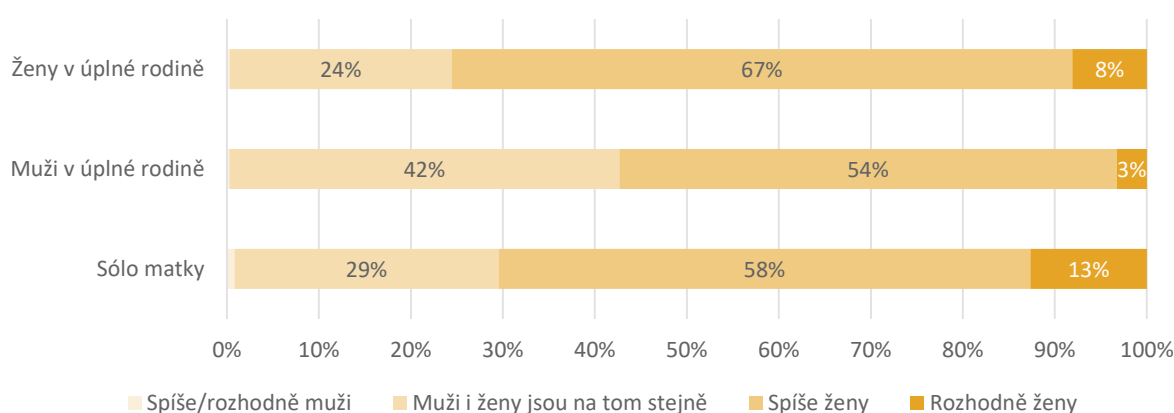

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Za zmínku stojí, že podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ nemá rodinný status ženy zásadní vliv na to, jak moc ovlivňuje práce plnění jejich rodinných povinností v souvislosti s tím, jak je vyčerpávají ty pracovní. Dílčí odlišnosti nacházíme v opačném pohledu, tedy že matky z úplných rodin uvádějí méně často, že byly v práci příliš unavené kvůli domácím pracím (29 % z úplných rodin alespoň jednou či dvakrát do měsíce, 37 % sólo matek). Podobně častěji deklarují, že se v práci kvůli rodinným povinnostem mohly obtížně soustředit (50 % z úplných rodin alespoň jednou či dvakrát do měsíce, 58 % sólo matek). **Z daného lze usuzovat, že ženy dostávají přednostně svým rodinným úkolům spojeným s chodem domácnosti a péčí o děti, mnohdy na úkor pracovního výkonu.** Toto je umocněno, je-li žena na rodinu sama. Je přitom zajímavé, že počet odpracovaných hodin nemá na uvedené pocity týkající se zvládnání rodinných a pracovních povinností vliv. Jak bylo uvedeno v kapitole 2.4, spolu s pracovním zapojením žen se zvyšuje i participace mužů na domácích pracích v úplných rodinách. To má souvislost i s tím, že žena zvyšuje svoji pracovní aktivitu spolu se zvyšujícím se věkem (nejmladšího) dítěte, se kterým klesá i potřeba intenzivní péče. Výše uvedené upřednostnění péče o rodinu je však v souladu s tím, že samy ženy, více než muži, vyjadřují názor, že je péče o domov a děti důležitější právě pro ně (graf č. 2.27). Stejnou důležitost rodinného prostředí pro muže a ženy přisuzuje pouze každá čtvrtá matka z úplné rodiny. Podíl sólo matek je

o něco vyšší, ale významně se od druhé skupiny žen neliší. Sólo matky se naopak častěji než matky žijící s partnerem přiklánějí k tomu, že jsou to rozhodně ženy, pro něž je rodinné zázemí zásadní. Muži ve dvou pětinach přisuzují stejný význam rodiny oběma pohlavím. Výše vzdělání se ani u mužů, ani u žen v uvedeném názoru neprojevila, nelze tedy říci, že by tento názor byl nějak výrazně spojen např. s profesními aspiracemi.

Graf č. 2.27 Pro koho je důležitější péče o domov a děti podle respondentů z rodin s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

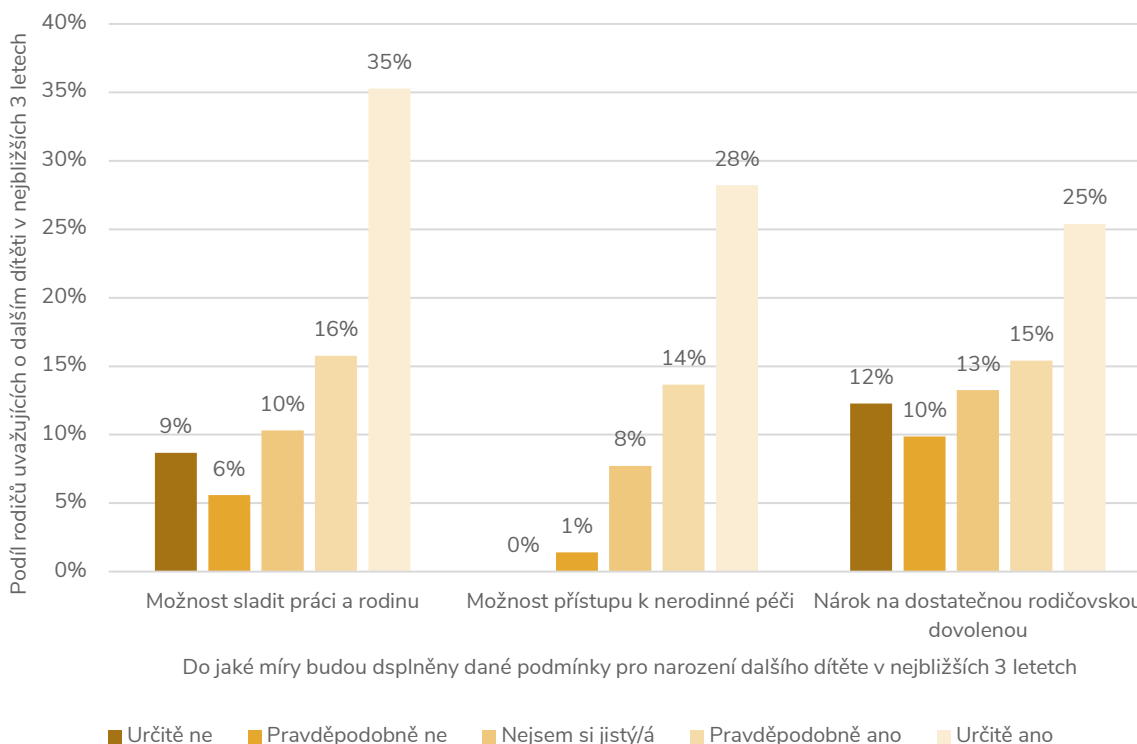

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Dosavadní zkušenosti se sladováním práce a rodiny mohou mít vliv na další rodičovské plány. **V nejbližších třech letech plánuje rozšířit rodinu každý třetí respondent žijící v době výzkumu v rodině s jedním nezaopatřeným dítětem, v rodinách s více dětmi bylo toto přesvědčení zcela výjimečné** (6 % ve dvoudětných rodinách, 2 % ve vícedětných). Více se k plánu mít do tří let druhé dítě klonili muži než ženy (40 % proti 25 %).

Kromě fungujícího vztahu a zdravotního stavu se jako poměrně významný faktor v plánování narození dalšího dítěte ukazují právě podmínky pro sladování práce a rodiny (graf č. 2.28). Ti, kteří se domnívají, že budou bez problémů moci obě sféry určitým způsobem zkoordinovat, se významně častěji přiklánějí k tomu, že by chtěli mít další dítě v nejbližších třech letech. Podobně se pozitivně v rodičovských plánech odráží přesvědčení o dostupnosti nerodinné péče, ale i možnost zůstat s dítětem doma na rodičovské dovolené.

Graf č. 2.28 Podmínky pro rodičovství a úvahy o narození dalšího dítěte v nejbližších 3 letech podle rodičů nezaopatřených dětí podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“ (v %)

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Důvodů a faktorů vedoucích k rozhodnutí mít další dítě může být celá řada. Pro jejich identifikaci byla provedena logistická regrese, kde závislou proměnnou bylo přání mít dítě v nejbližších třech letech. Jako nezávislé, vysvětlující proměnné do modelu vstoupily pohlaví respondenta, jeho vzdělání, počet nezaopatřených dětí v domácnosti, věk nejmladšího dítěte, proměnná měřící participaci partnerů na domácích pracích (viz kapitola 2.4), výroky měřící vnímání sladování práce a rodiny v současnosti (viz graf č. 2.26) a výroky o splnění podmínek pro narození dalšího dítěte (viz graf č. 2.28). Při očištění vlivu ostatních proměnných se v analýze ukázal jako významný pro úvahy o narození dalšího dítěte věk (nejmladšího) dítěte. V porovnání s rodiči dítěte mladšího tří let v době výzkumu měli ti, jejichž (nejmladší) dítě bylo ve starším předškolním věku, pouze 30% šanci, že plánují narození dalšího dítěte (tabulka č. 2.8). **Snahou tedy je nemít mezi dětmi příliš velký časový rozestup. S rostoucím věkem (nejmladšího) se tato šance ještě výrazněji snižuje.** Oproti vícedětným mají větší šanci, že si přejí další dítě, ti s jedináčkem, spolu s počtem dětí v rodině tato šance klesá. **To podporuje přetrvávající ideál dvoudětné rodiny. Jako jediné dva další významné faktory se projeví názory či přesvědčení o tom, jak bude možné skloubit práci a rodinu a jaký bude mít rodina přístup k nerodinné péči.** Čím více optimismu respondent v tomto směru vyjadřoval, tím výrazněji rostla jeho šance plánovat další dítě.

Tabulka č. 2.8 Výsledky logistické regrese – úmysl mít v nejbližších třech letech další dítě rodičů s nezaopatřenými dětmi podle výzkumu „Současná česká rodina 2020–2022“

	Poměr šancí Exp(B)
Věk nejmladšího dítěte (ref. = dítě mladší 3 let)	***
4 až 6 let	0,301***
7 až 11 let	0,073***
12 až 15 let	0,029***
Starší	0,000
Počet nezaopatřených dětí (ref. = jedno)	***
Dvě	0,054***
Tři a více	0,015***
Schopnost skloubit práci s rodinou	1,770***
Možnost přístupu k nerodinné péči	2,071***
Konstanta	0,014***

*Pozn. Úplné rodiny s nezaopatřenými dětmi, pracující. Závisle proměnná přání mít dítě v nejbližších třech letech. Jako nezávislé, vysvětlující proměnné pohlaví respondenta, jeho vzdělání, počet nezaopatřených dětí v domácnosti, věk nejmladšího dítěte, proměnná měřící participaci partnerů na domácích pracích, výroky měřící vnímání sladování práce a rodiny v současnosti a výroky o splnění podmínek pro narození dalšího dítěte. *** $p < 0,001$, Nagelkerke $R = 0,60$.*

Zdroj: Současná česká rodina 2020–2022. V datech jsou použity váhy.

Shrnutí a doporučení

Předkládaná zpráva se zaměřila na oblast sladování práce a rodiny. Ta stojí na třech hlavních pilířích, a to na účasti na trhu práce, péči o děti a péči o domácnost.

Česká republika se z hlediska této oblasti liší od jiných evropských států v několika aspektech. Ty jsou ve značné míře ovlivněny nastavením systému péče o děti nejmladšího věku, který má podobně jako v jiných zemích své specifické historické kořeny. **Lze říci, že jedním z hlavních determinantů je relativně dlouhá rodičovská dovolená.** Ne s ní zcela provázaný rodičovský příspěvek, neboť rodič může při jeho pobírání pracovat, je však jedním z důvodů, že je tato rodičovská dovolená stále v hojně míře využívána. Druhým, poměrně zásadním důvodem, je stále nízká dostupnost i pestrost služeb péče o děti mladší tří let. Přetrvávající gender pay gap, ale i hodnotové orientace české společnosti i do významné míry samotných matek vedou k tomu, že jsou to právě ony, kdo čerpají rodičovskou dovolenou i rodičovský příspěvek, a to stále většinou do tří let věku dítěte. Tímto způsobem se v českých rodinách upevňuje model, kdy muž je hlavní živitel a žena hlavní pečující. Z výzkumů však vyplývá, že nemalá část matek, ale i otců se domnívá, že po druhých narozeninách dítěte by se do té doby převážně pečující rodič měl postupně vracet na trh práce, ať jsou důvody finanční, či snaha udržet kontakt s profesí. **Přechod by však měl být podle českých rodičů pozvolný, tj. jako nezbytnost se jeví zejména v tomto období flexibilní práce.** Ta je spojována s nižší mírou stresu v zaměstnání, jež se pak promítá do zvládnání rodinných povinností. Pracující matky na rozdíl od otců pocítují v práci nižší míru svobody, ale zároveň i nižší míru stresu.

V české společnosti je také i přes zvyšující se věk odchodu do důchodu častá mezigenerační pomoc, a to zejména ze strany prarodičů v péči o vnoučata. To je na jednu stranu přirozené pro rodinný život, na druhou stranu je tím v určité míře kompenzována nedostupnost jiných možností péče o děti v době, kdy jsou rodiče v práci. Pomoc prarodičů je velmi běžná zejména v rodinách sólo rodičů, a to i v oblasti finanční či emocionální podpory.

V této souvislosti se nabízejí doporučení pro rodinnou i sociální politiku v uvedených třech oblastech:

PRACOVNÍ LEGISLATIVA

- **Je třeba dále rozvíjet a podporovat flexibilní formy práce.** Důležitá je jak flexibilní úprava pracovní doby či místa výkonu práce, tak podpora zkrácených úvazků pro pečující osoby. V současné době je po poměrně dlouhých diskusích v legislativním procesu novela zákoníku práce, jež má zejména sjednotit podmínky pracovního práva v souvislosti s transpozicí směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1158 ze dne 20. června 2019 o rovnováze mezi pracovním a soukromým životem rodičů a pečujících osob a o zrušení směrnice Rady 2010/18/EU (dále jen „směrnice WLB“) a směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1152 ze dne 20. června 2019 o transparentních a předvídatelných pracovních podmínkách v Evropské unii (dále jen „směrnice TPWC“) směřujících ke zvýšení informovanosti zaměstnanců a k posílení

jejich práv a postavení. **Dosavadní právní úprava již řadu flexibilních forem umožňovala a upravovala, s výjimkou práce na dálku.** Zásadní je, že nespĺňovala veškeré požadavky směrnice WLB, kdy zaměstnavatel není povinen písemně zdůvodnit případné odmítnutí žádosti o pružné uspořádání práce (ať už jde o žádost zaměstnance o kratší pracovní dobu, jinou vhodnou úpravu pracovní doby či o výkon práce na dálku) a nemá ani povinnost zabývat se případnou žádostí zaměstnance o obnovu původních pracovních podmínek. V souladu s čl. 9 směrnice WLB se tedy navrhuje, že zaměstnankyně nebo zaměstnanec pečující o dítě mladší než devět let, těhotná zaměstnankyně a zaměstnankyně nebo zaměstnanec, kteří převážně sami dlouhodobě pečují o osobu, která se podle zvláštního právního předpisu považuje za osobu závislou na pomoci jiné fyzické osoby ve stupni II (středně těžká závislost), ve stupni III (těžká závislost) nebo stupni IV (úplná závislost), mohou zaměstnavatele písemně požádat o výkon práce na dálku. **Zaměstnavatel má pak povinnost písemně odůvodnit případné nevyhovění takovéto žádosti. Rovněž se navrhuje zpřesnit stávající právní úpravu, kdy zákon nově explicitně stanoví, že o jinou vhodnou úpravu pracovní doby může požádat i zaměstnanec nebo zaměstnankyně s kratší pracovní dobou.** Významný je i návrh, aby zaměstnankyně nebo zaměstnanec, jejichž žádosti o kratší pracovní dobu bylo vyhověno, **mohli zaměstnavatele písemně požádat o obnovení nebo částečné obnovení rozsahu původní týdenní pracovní doby, čemuž odpovídá povinnost zaměstnavatele případné nevyhovění žádosti zaměstnanci písemně zdůvodnit.** Zaměstnavatel přitom není povinen vyhovět žádosti zaměstnance o obnovu původního rozsahu týdenní pracovní doby (např. zaměstnanec měl 40 hodin týdně, pak požádal o 20 hodin týdně, čemuž zaměstnavatel vyhověl, přičemž zaměstnanec nyní zase žádá o 40 hodin týdně) anebo částečnou obnovu původního rozsahu týdenní pracovní doby (např. zaměstnanec měl 40 hodin týdně, pak požádal o 20 hodin týdně, čemuž zaměstnavatel vyhověl, přičemž zaměstnanec nyní žádá o 30 hodin týdně). Pokud ale zaměstnavatel žádosti nevyhoví, je povinen to zaměstnanci písemně odůvodnit.²⁷ Tyto navrhované změny by mohly přispět k větší míře flexibility v práci. Nicméně je nezbytné, aby tato práva a povinnosti zaměstnanců i zaměstnavatelů byla v praxi dodržována, v opačném případě účinně vymáhána.

- **Směrnice WLB rovněž akcentuje, aby každý z rodičů měl právo na čtyři měsíce rodičovské dovolené a zároveň aby dva měsíce rodičovské dovolené nebylo možné přenést, tj. musel je vyčerpat každý z rodičů.** Navzdory debatám česká legislativa v tomto směru zatím nedoznala změn, neboť střídat se při čerpání rodičovské dovolené i rodičovského příspěvku mohou rodiče již v současné době. Zatím tedy nebyla možnost podmínit např. pobírání rodičovského příspěvku čerpáním alespoň části rodičovské dovolené otci. Přesto, že česká veřejnost klade větší důraz na pečovatelskou roli ženy než muže, přispělo by to postupně k většímu zapojení otců do péče o děti a uznání této jejich společenské role. Je nasnadě, že toto opatření by se kromě zákoníku práce promítlo i do zákona o státní sociální podpoře. **V řadě evropských států je pracovní volno z důvodu péče o děti navázáno na dávkový systém. Je běžné, že toto volno lze čerpat**

²⁷ Sněmovní tisk [423/0](#) Novela z. – zákoník práce – EU

i částečně, tedy na např. „poloviční úvazek“, a adekvátně tomu je daný finanční příspěvek snížen, případně je dokonce věk dítěte, do kterého je možné volno čerpat, příslušně prodloužen. Např. ve Velké Británii je rodičovskou dovolenou možné čerpat až do 18 let věku dítěte. Část volna si tak mohou rodiče ponechat např. na dobu nástupu dítěte na základní školu či na letní prázdniny. Podobně flexibilní je i systém v Belgii, kde je horní věk stanoven na 12 let. Do té doby mohou rodiče čerpat plně nebo částečně až čtyři měsíce rodičovské dovolené. Transpozice WLB do českého práva přináší v oblasti rodičovské dovolené jedinou změnu, a to povinnost zaměstnance podat písemnou žádost o rodičovskou dovolenou alespoň 30 dnů před nástupem na rodičovskou dovolenou, nebrání-li tomu vážné důvody na jeho straně. Žádost musí obsahovat dobu trvání rodičovské dovolené. Zachována má zůstat možnost žádat o rodičovskou dovolenou opakovaně, až do tří let věku dítěte (zaměstnanec i zaměstnankyně). To je vhodné, není-li si rodič jistý, jak dlouhou rodičovskou dovolenou chce čerpat. Na tom, zda mu musí zaměstnavatel vyhovět, pokud ji chce oproti původnímu plánu zkrátit, nepanuje odborná shoda.

- Jak již bylo zmíněno, v České republice jsou rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek na sobě nezávislé instituty. První je upraven zákoníkem práce, druhý zákonem o státní sociální podpoře. Rodičovský příspěvek je možné pobírat až do čtyř let věku dítěte. **Po vzoru řady evropských států by bylo vhodné tyto instituty opět více provázat, tj. vrátit se k původnímu pojetí rodičovského příspěvku jako částečné kompenzaci ušlých příjmů.** Spolu s tím lze umožnit čerpat zároveň jak rodičovskou dovolenou, tak příspěvek úměrně souběžnému částečnému zapojení rodiče na trhu práce.

SLUŽBY PÉČE O DĚTI ECEC

- Český systém výchovy, péče a vzdělávání o předškolní děti doznává pomalu, ale jistě změn. **Debaty se vedou zejména o dětech mladších tří let.** Dřívější jesle nahradily dětské skupiny. Podle cílených průzkumů však poptávka převyšuje nabídku, nemalá část dětí přitom dochází do těchto zařízení i po třetím roce věku, kdy jsou děti obvykle zapisovány do mateřských škol. V současné době se vedou diskuse např. o tom, zda jsou dětské skupiny schopné zajistit vzdělávání dětí, tj. být zejména pro starší děti skutečnou alternativou mateřské školy. S tím souvisí debata o tom, jaký by měl být minimální a maximální věk dětí do nich docházejících, počet a kvalifikace pečujících osob, ale i např. provozně technické podmínky. V tomto směru je možné se inspirovat v zahraničí (Rakousko, Německo, Francie apod.), kde podobné služby již existují a pro jejich fungování je více než hygienické podmínky (byť zde je samozřejmě stanoven minimální standard) stěžejní kvalita poskytované péče. **Vzhledem k tomu, že část rodičů chce i na rodičovské dovolené, respektive v raném věku dítěte zůstat v kontaktu s pracovním trhem, je třeba systém služeb péče o děti dále zkvalitňovat, finančně podporovat i ho rozšířit o služby nové.** Ty se mohou např. specializovat na děti se specifickými potřebami, ale být i propojeny se sociálními službami. Např. ve Francii je podporován i takový typ zařízení, kde je docházka dítěte podmíněna účastí rodičů na chodu zařízení (v rozsahu např. několika hodin týdně – opravy, úklid, praní prádla, ale i např. vedení účetnictví, dle individuálních schopností). Rodič

pak má možnost čerpat i další služby, např. podporu při hledání zaměstnání. **V neposlední řadě chybí v České republice právní ukotvení služeb chův**, které poskytují péči individuálně ve své domácnosti či v domácnosti rodiny. V řadě zemí je např. i na tyto služby možné čerpat finanční podporu státu, zároveň je vyjasněno pracovněprávní postavení chův s ohledem např. na povinnou kvalifikaci, další vzdělávání, ale i nárok na dovolenou či řešení situací, kdy chůva či dítě onemocní.

- **Pro uvedený rozvoj těchto služeb je nutný jejich monitoring.** První krok lze spatřovat v začínajícím projektu Ministerstva práce a sociálních věcí v úzkém partnerství s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy a UNICEF. Projekt je finančně podpořen Evropskou komisí prostřednictvím Nástroje pro technickou podporu (TSI) a zaměřuje se na monitoring a evaluaci v oblasti předškolní péče a podporu samospráv ve vztahu k zřízení či využití dětské skupiny. Protipólem ke sběru údajů o službách je zjišťování poptávky po nich ze strany rodičů. **To by se mělo stát nedílnou součástí komunitního plánování.** Prognóza počtu narozených dětí je důležitým parametrem, nicméně je třeba znát i preference rodičů, v jakém věku, do jakého typu apod. by chtěli své děti zapsat. Od toho se pak odvíjí potřeba zajistit v dané obci příslušné kapacity. Obce by pro zajištění služeb měly dostávat finanční podporu od státu. K její výši lze využít normativ z oblasti školství, který by ve své podstatě náležel na každé dítě ve věku, od kterého by mělo zákonný nárok na místo v zařízení ECEC. Kromě vysoké hodnoty rodiny a zejména rodičovství se ukazuje, že služby péče o děti, ale i možnost osobní rodičovské péče o malé děti jsou významnými faktory pro rodičovské plány.
- **Aktuální nabídka služeb péče o děti**, tj. volná místa, zaměření služby apod. by měla být pro rodiče dostupná na místní úrovni, nejlépe v online formě. Zároveň by bylo vhodné vytvořit uživatelsky přívětivý a obsahově srozumitelný portál popisující jednotlivé typy služeb (na celostátní úrovni) a specifika konkrétních zařízení (na lokální úrovni).

PODPORA OTCŮ V RODINNÝCH ROLÍCH

- Jak bylo popsáno v kapitole zabývající se dělbou domácích povinností, v české společnosti stále převládá model, kdy hlavní zodpovědnost nese žena. Ne vždy je to však zejména ženami kladně přijímáno a rodinné povinnosti pak mnohdy znemožňují jejich větší účast na pracovním trhu či oslabují jejich pracovní výkon. **V tomto ohledu je třeba podpořit koncept aktivního otcovství.** Prvním krokem bylo uzákonění otcovské dovolené, druhým krokem, leč zatím nevyužitým, pak nepřenositelná část rodičovské dovolené pro každého z rodičů. Větší zapojení mužů do domácích povinností přitom zvyšuje spokojenost žen a je jedním z faktorů upevňujících rodinné soužití. V tomto směru je třeba šířit osvětu v široké veřejnosti, včetně zařazení tohoto tématu do výuky v rámci výchovy k občanství na základních školách či základů společenských věd na školách středních. **Posilování otcovské role na jedné straně přispívá ke stabilitě rodiny, v případě jejího rozpadu je pak více samozřejmé, že navzdory rozchodu rodičovského páru i otec přirozeně zůstává součástí života svých dětí.**

Literatura

ALTUZARRA, Amaia, Catalina GÁLVEZ-GÁLVEZ & Ana GONZÁLEZ-FLORES, 2019. Economic Development and Female Labour Force Participation: The Case of European Union Countries. *Sustainability*, 11, 1962. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11071962>

ANDERSON, Thomas & Hans-Peter KOHLER, 2015. Low Fertility, Socioeconomic Development and Gender Equity. *Population and Development Review*, 41(3), 381–407.

DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00065.x>

ANTONELLI, Elena, 2018. Housework and Couple Satisfaction: Satisfaction with Housework Division and Gender Ideology among Italian Dual-Earner Couples. *International Journal of Gender and Women's Studies*, 6(2), 82–97. DOI: <https://doi.org/10.15640/ijgws.v6n2p9>

Asociace provozovatelů dětských skupin a mikrojeslí, 2020. *Průzkum mezi členy asociace provozovatelů dětských skupin a mikrojeslí*. Dostupné z: <https://mojedetskaskupina.cz/wp-content/uploads/2020/02/pr%C5%AFzkum-mezi-%C4%8Dleny-asociace-provozovatel%C5%AF.pdf>

BARVÍKOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Jana PALONCYOVÁ & Kamila SVOBODOVÁ, 2018. *Mikrojesle: nová služba předškolní péče v průzkumu veřejného mínění*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_443.pdf

BECKER, Gary S., 1981. *A Treatise on the Family*, Cambridge. Harvard University Press.

BEHRMAN, Julia & Pilar GONALONS-PONS, 2020. Women's employment and fertility in a global perspective (1960–2015). *Demographic Research*, 43(25), 707–744.

DOI: [10.4054/DemRes.2020.43.25](https://doi.org/10.4054/DemRes.2020.43.25)

BELSKY, Jay, 2004. La quantité de temps de garde et le développement socio-émotionnel du jeune enfant. *Devenir*, 16(1), 5–15. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-devenir-2004-1.htm>

BILLARI, Francesco C., Aart C. LIEFBROER & Dimiter PHILIPPOV, 2006. The postponement of childbearing in Europe: Driving forces and implications. *Vienna Yearbook of Population Research*, 1–17.

BRAND Jennie E. & Davis DWIGHT, 2011. The Impact of College Education on Fertility: Evidence for Heterogeneous Effects. *Demography* 1, 48(3), 863–887. DOI: <https://doi.org/10.1007/s13524-011-0034-3>

COLTRANE, Scott, 2000. Research on Household Labor: Modeling and Measuring the Social Embeddedness of Routine Family Work. *Journal of Marriage and Family*, 62(4), 1208–1233.

DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01208.x>

CRAIG, Lyn & Brendan CHURCHILL, 2020. Dual-Earner Parent Couples' Work and Care During COVID-19. *Gender, Work & Organization*, 28, 66–79. DOI: <https://doi.org/10.1111/gwao.12497>

CRAMER, Jamec C., 1980. Fertility and female employment: problems of causal direction. *American Sociological Review*, 45, 167–190.

ČSÚ, 2018. *Projekce obyvatelstva České republiky – 2018–2100*.

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/projekce-obyvateľstva-ceske-republiky-2018-2100>

ČSÚ, 2023. *Vývoj ekonomiky České republiky – 1. čtvrtletí 2023.*

Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/vyvoj-ekonomiky-ceske-republiky-1-ctvrtleti-2023>

DEL BOCA, Daniela, Silvia PASQUAY & Chiara PRONZATO, 2009. Motherhood and market work decisions in institutional context: a European perspective. *Oxford Economic Papers* 61(suppl_1), i147–i171. DOI: <https://doi.org/10.1093/oeq/gpn046>

DEL BOCA, Daniela, Noemi OGGERO, Paola PROFETA & Mariacristina ROSSI, 2020. Women's and Men's Work, Housework and Childcare, Before and During COVID-19. *Review of Economics of the Household*, 18(4), 1001–1017. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11150-020-09502-1>

DUNATCHIK, Allison, 2023. Parenthood and the gender division of labour across the income distribution: the relative importance of relative earnings, *European Sociological Review*, 39(2), 229–246. DOI: <https://doi.org/10.1093/esr/jcac036>

ENGELHARDT, Henriette & Alexia PRSKAWETZ, 2004. On the Changing Correlation Between Fertility and Female Employment over Space and Time. *European Journal of Population*, 20, 35–62. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1431/jaro2006/Z7044/um/On_the_Changing_Correlation_Between_Fertility_and_Female_Employment_over_Space_and_Time.pdf

ESPING-ANDERSEN, Gøsta & Francesco C. BILLARI, 2015: Re-theorizing Family Demographics. *Population and Development Review*, 41(1), 1–31. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00024.x>

Eurydice, 2019. *Eurydice Brief: Key Data on Early Childhood Education and Care in Europe. Luxembourg: Publications Office of the European Union.* Dostupné z: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/key-data-early-childhood-education-and-care-europe-2019-edition>

FLORIN, Agnès, 2004. *La garde des enfants de deux ans : qu'en dit la recherche?* Synthèse pour le PIREF. Direction de la recherche.

FODOR, Éva, Anikó GREGOR, Júlia KOLTAI & Eszter KOVÁTS, 2021. The Impact of COVID-19 on the Gender Division of Childcare Work in Hungary. *European Societies*, 23(1), 95–110. DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1817522>

GOLDIN, Claudia & Lawrence F. KATZ, 2002. The power of the pill: Oral contraceptives and women's career and marriage decisions. *Journal of Political Economy*, 110(4), 730–70. Dostupné z: https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/2624453/Goldin_PowerPill.pdf

GOLDSCHIEDER, Frances, Eva BERNHARDT & Trude LAPPEGÅRD, 2015. The Gender Revolution: A Framework for Understanding Changing Family and Demographic Behavior. *Population and Development Review*, 41(2), 207–239. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2015.00045.x>

GROSSMANN, Jakub & Daniel MÜNICH, 2023. *Ruce a mozky českých žen stále nevyužity*. Praha: Idea CERGE-EI. Dostupné z: https://idea.cerge-ei.cz/files/IDEA_Studie_01_2023_Ruce_a_mozky_ceskych_zen/files/extfile/IDEA_Studie_01_2023_Ruce_a_mozky_ceskych_zen.pdf

LACHANCE-GRZELA, Mylène, 2012. Mattering moderates the link between gender ideology and perceived fairness of the division of household labor. *Interpersona*, 6(2), 163–175.
DOI: <https://doi.org/10.5964/ijpr.v6i2.98>

HANAPPI, Doris, Valérie - Ann RYSER, Laura Bernardi & Jean-Marie LE GOFF, 2017. Changes in employment uncertainty and the fertility intention–realization link: An analysis based on the Swiss household panel. *European Journal of Population*, 33(3), 381–407.
Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10680-016-9408-y>

HAŠKOVÁ, Hana, 2011. Specifika českého refamilializačního modelu. *SOCIOWEB 11/2011*.
Dostupné z: http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/195_SOCIOWEB_11_2011.pdf

HAŠKOVÁ, Hana, Steven SAXONBERG & Jiří MUDRÁK (eds.), 2012. *Péče o nejmenší. Boření mýtů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

HAŠKOVÁ, Helena & Zuzana UHDE (eds.), 2009. *Women and Social Citizenship*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

HAŠKOVÁ, Hana & Lenka Zamykalová, 2006. Mít děti? Co je to za normu? Čí je to norma? *Biograf*, 13(40–41), 3–53.

HAŠKOVÁ, Hana, Radka DUDOVÁ, Lenka FORMÁNKOVÁ, Hana MAŘÍKOVÁ, Libora OATES-INDRUCHOVÁ, Markéta ŠVARCOVÁ & Marta VOHLÍDALOVÁ, 2022. Gender a změny v dělbě práce v domácnostech s dětmi v době pandemie covidu-19. *Sociologický časopis*, 58(4), 427–455.
Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2022/04/03.pdf>

HÖHNE, Sylva & Jana PALONCYOVÁ, v tisku. *Ekonomické podmínky domácností. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“*.

HÖHNE, Sylva & Jana PALONCYOVÁ, 2021. Péče a výživa dětí po rozchodu rodičů podle výsledků opatrovnických řízení. *Demografie*, 63(1), 3–21. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/143550791/13005321q1_3-21.pdf/1b601bb1-def9-4b3a-8e54-8caf54c6526d?version=1.1

HÖHNE, Sylva, Jana PALONCYOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Dominik CHLAPEC & Ivana RAČÁKOVÁ, 2022. *Dopady pandemie covidu-19 na sólo rodiče*. Praha: VÚPSV, v. v. i.
Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_510.pdf

CHALOUPKOVÁ, Jana, 2005. Faktory ovlivňující dělbu domácí práce v českých domácnostech a hodnocení její spravedlnosti. *Sociologický časopis*, 41(1), 57–77.

CHODOROW, Nancy, 1999. *The Reproduction of Mothering*. Berkley. University California Press.

KAMPICHLER, Martina, Lucie GRŮZOVÁ & Lucie JARKOVSKÁ, 2022. *Svět pro děti do tří let. Vhledy do současné podoby rané výchovy a péče v ČR*. Masarykova univerzita.

DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0207-2022>

KIRK, Dudley, 1996. Demographic Transition Theory. *Population Studies*, 50(3), 361–387.

DOI: <https://doi.org/10.1080/0032472031000149536>

KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ, Jana, 2018. Rozdělení domácí práce a hodnocení jeho spravedlnosti v České republice: existují rozdíly mezi manželskými a nesezdanými páry? *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 54(4), 593–623.

DOI: <https://doi.org/10.13060/00380288.2018.54.4.415>

KOSTER, Tara, Anne-Rigt POORTMAN, Tanja van der LIPPE & Pauline KLEINGELD, 2022. Fairness Perceptions of the Division of Household Labor: Housework and Childcare. *Journal of Family Issues*, 43(3), 679–702. DOI: <https://doi.org/10.1177/0192513X21993899>

KREIDL, Martin, Anna ŠŤASTNÁ, Jiřina KOCOURKOVÁ, Jana HAMANOVÁ, Tomáš ZVONÍČEK, Jitka SLABÁ, Barbora HUBATKOVÁ, Anna MATYSIAK, A. RIJKEN, S. KONG, O. GRUNWALD, M. WINN LOMNARD & A. CAPORALI, 2023a. *Czech Harmonized Generations and Gender Survey-II. Wave 1 (2020–2022)*. Version 1. Data obtained from the GGP Data Archive.

KREIDL, Martin, Anna ŠŤASTNÁ, Barbora HUBATKOVÁ, Jitka SLABÁ, Dominika SLADKÁ & Tomáš ZVONÍČEK, 2023b. „Současná česká rodina“ dokumentace k datům. Brno: Masarykova univerzita.

DOI: <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M280-0083-2023>

KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Naděžda, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Sylva HÖHNE, 2023. *Rodiny s dětmi v letech 2018–2022*. Praha: RILSA.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_528.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra & Kristýna PEYCHLOVÁ, 2016. *Výzkum zájmu rodičů o motivační otcovskou dovolenou*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_411.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Jana BARVÍKOVÁ, Sylva HÖHNE, Olga NEŠPOROVÁ, Jana PALONCYOVÁ & Lucie VIDOVIČOVÁ, 2020. *Zpráva o rodině 2020*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_477.pdf

KUCHAŘOVÁ, Věra, Olga NEŠPOROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, Sylva HÖHNE & Jana PALONCYOVÁ, 2022. *Úplné rodiny s dětmi*. Praha: VÚPSV, v. v. i.

Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_502.pdf

KULIC, Nevena, Giulia M. DOTTI SANI, Susanne STRAUSS & Luna BELLANI, 2021. Economic Disturbances in the COVID-19 Crisis and their Gendered Impact on Unpaid Activities in Germany and Italy. *European Societies*, 23(1), 400–416.

DOI: <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1828974>

LESTHAEGHE, Ron, 2010. The Unfolding Story of the Second Demographic Transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211–251. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2010.00328.x>

LUCI-GREULICH, Angela & Olivier THÉVENON, 2014. Does economic advancement 'cause' a reincrease in fertility? An empirical analysis for OECD countries (1960–2007). *European Journal of Population*, 30(2), 187–221. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10680-013-9309-2>

MACE, Solene & Agnes FLORIN, 2007. Quelles relations d'attachement pour l'enfant à la crèche et à l'école maternelle? *Observatoire de l'enfance en France 2*. Dostupné z: [http://psychanalyse.com/pdf/QUELLES%20RELATIONS%20D%20ATTACHEMENT%20POUR%20L%20ENFANT%20A%20LA%20CRECHE%20ET%20A%20L%20ECOLE%20MATERNELLE%20\(9%20Pages%20-%20909%20Ko\).pdf](http://psychanalyse.com/pdf/QUELLES%20RELATIONS%20D%20ATTACHEMENT%20POUR%20L%20ENFANT%20A%20LA%20CRECHE%20ET%20A%20L%20ECOLE%20MATERNELLE%20(9%20Pages%20-%20909%20Ko).pdf)

MATĚJČEK, Zdeněk, 2002a. Mýtus prvních tří let. *Československá psychologie*, 46(4), 347–357.

MATĚJČEK, Zdeněk, 2002b. Znovu diskuze o jeslích. *Česko-Slovenská pediatrie*, 57(3), 137–141.

MAUVAIS, Patrick, 2003. Socialisation précoce et accueil du très jeune enfant en collectivité. *Devenir*, 15(3), 279–288. Dostupné z: <https://www.cairn.info/revue-devenir-2003-3-page-279.htm>

MOŽNÝ, Ivo, 1999. *Sociologie rodiny: její vývoj, teorie a základní problémy*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

MPSV, 2017. *Koncepce rodinné politiky*. Praha: MPSV. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Koncepce_rodinne_politiky.pdf/5d1efd93-3932-e2df-2da3-da30d5fa8253

MPSV, 2020. *Náklady na provoz dětských skupin, 2020. Průzkum mezi členy asociace provozovatelů dětských skupin a mikrojeslí*. Praha: MPSV. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/documents/21802/7889628/Vyhodnocen%C3%AD+dotazn%C3%ADkov%C3%A9ho+%C5%A1et%C5%99en%C3%AD+-+N%C3%A1klady+na+provoz+d%C4%9Btsk%C3%BDch+skupin.pdf/9c6a63c5-9e81-4980-b2b8-c4ec458acefd?t=1598952417405>

MPSV, 2021. *Analýza vývoje zaměstnanosti a nezaměstnanosti v roce 2020*. Praha: MPSV. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/2419647/Anal%C3%BDza_text_2020.pdf/3052205e-07fb-99a3-fbac-e43d3138c7e1

MPSV, 2023. *Strategie rodinné politiky 2024–2030*. Praha: MPSV. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/4552532/Strategie+rodinn%C3%A9+politiky.pdf/9c99b57b-9668-8a27-4e9c-bf284b7faa32>

NOVELLI, Marco, Alberto CAZZOLA, Aurora ANGELI & Lucia PASQUINI, 2021. Fertility Intentions in Times of Rising Economic Uncertainty: Evidence from Italy from a Gender Perspective. *Social Indicators Research*, 154, 257–284. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02554-x>

OECD, 2022. *Education at a Glance 2022: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/3197152b-en>

PAKOSTA, Petr, 2009. Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice (online). *Sociologický časopis*, 45(5), 899–934. Dostupné z: <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2009/05/02.pdf>

PALONCYOVÁ, Jana, 2017. *Profesní kvalifikace: Chůva pro děti do zahájení povinné školní docházky – Chůva pro dětské koutky*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_432.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, 2022. Faktory ovlivňující reprodukční plány v době pandemie covidu-19. *Demografie*, 64(2), 124–138. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/ul_2511.pdf

PALONCYOVÁ, Jana & Sylva HÖHNE, 2023. *Dětské skupiny a rodinná centra – jejich fungování a přístup dětí se specifickými potřebami k těmto službám*. Praha: RILSA. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_531.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Věra KUCHAROVÁ, Kamila SVOBODOVÁ & Anna ŠTASTNÁ, 2013a. *Rodinné chování a rodinná politika jako kontext systému denní péče o děti ve Francii a v České republice*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_360.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Anna ŠTASTNÁ, Kamila SVOBODOVÁ & Věra KUCHAROVÁ, 2013b. *Systém denní péče o děti do 6 let ve Francii a v České republice*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_356.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Jana BARVÍKOVÁ, Věra KUCHAROVÁ & Kristýna PEYCHLOVÁ, 2014. *Nové formy denní péče o děti v České republice*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_381.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Věra KUCHAROVÁ, Lucie ŽÁČKOVÁ, Hana HAŠKOVÁ & Aco LUKIĆ, 2021. *Bezdětní a postoje k rodičovství*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_487.pdf

PALONCYOVÁ, Jana, Sylva HÖHNE, Naděžda KŘEČKOVÁ TŮMOVÁ, Kamila SVOBODOVÁ, & Lucie VIDOVIČOVÁ, v tisku. *Zpráva o rodině 2023*. Praha: RILSA.

PARSONS, Talcot & Robert F. BALES, 1955. *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, Free Press.

- PINEL-JACQUEMIN, Stéphanie & Chantal ZAUCHE-GAUDRON, 2009. Système familial et attachement: revue de la question. *Neuropsychiatrie de l'Enfant et de l'Adolescent*, 57(3), 167–172.
- RABUŠIC, Ladislav & Beatrice CHROMKOVÁ MANEA, 2018. *Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017: pramenná publikace European Values Study*. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/view/1002/3113/769-1/#preview>
- RINDFUSS, Ronald R., Karen Benjamin GUZZO & S. Philip MORGAN, 2003. 'The changing institutional context of low fertility'. *Population Research and Policy Review*, 22(5), 411–438.
- SEVILLA, Almudena & Sarah SMITH, 2020. Baby Steps: The Gender Division of Childcare During the COVID-19 Pandemic. *Oxford Review of Economic Policy*, 36, 169–186. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/oxrep/graa027>
- SHPANCER, Noam, 2022. *Nonparental child care (daycare)*. Reference Module in Neuroscience and Biobehavioral Psychology, Elsevier. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-91497-0.00003-5>
- SIEGEL, Christian, 2017. Female relative wages, household specialization and fertility. *Review of Economic Dynamics*, 24, 152–174. DOI: [doi:10.1016/j.red.2017.01.010](https://doi.org/10.1016/j.red.2017.01.010)
- SIMBA, Hamis Miria Ally & Hakan GUNES, 2021. Causal relationship between female labor force participation rate and total fertility rate: an empirical evidence from mena countries. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi – Journal of Economic Policy Researches*, 10(1), 303–316. Dostupné z: <https://doi.org/10.26650/JEPR936908>
- SIROVÁTKA, Tomáš & Helena TOMEŠOVÁ BARTÁKOVÁ, 2011. Reconciliation Policy in the Czech Republic and the EU: from Neglect to Rejection. *European Journal of Social Security*, 13(1), 161–177.
- SLABÁ, Jitka, 2020. Nezaměstnanost ženy jako příčina deklarovaného odkladu založení rodiny? *Sociológia*, 52(2), 132–152. Dostupné z: <https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.2.6>
- SLABÁ, Jitka, 2022. Vládní boj proti pandemii: přehled opatření vydaných v souvislosti s pandemií onemocnění covid-19 v Česku v letech 2020 a 2021. *Demografie*, 64(2), 175–196. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/167607725/13005322q2_175-196.pdf/88d441f5-1b2c-42bd-a8cd-ab41cb0edfe7?version=1.1
- SULLEROT, Evelyne, 1998. *Krize rodiny*. Karolinum, Praha.
- SYRDA, Joanna, 2023. Gendered Housework: Spousal Relative Income, Parenthood and Traditional Gender Identity Norms. *Work, Employment and Society*, 37(3), 794–813. Dostupné z: <https://doi.org/10.1177/09500170211069780>

ŠŤASTNÁ, Anna, 2023. Rodičovství a péče o děti v době pandemie covid-19 v období 2020 a 2021 v Česku. *Demografie*, 65(1), 3–22. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/192164342/13005323q1_stastna.pdf/8ac13479-2f92-4436-bc24-d223566d81c0?version=1.2

ŠŤASTNÁ, Anna, Martin KREIDL, Dominika PERDOCH SLADKÁ & Barbora HUBATKOVÁ, v tisku. *Partnerství a rodičovství. Souhrnná výzkumná zpráva z šetření „Současná česká rodina 2020–2022“*.

VAN DE KAA, Dirk J., 2002. The idea of a Second Demographic Transition in industrialized countries. *Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security*, Tokyo, Japan, 29 January 2002.

ZHOU, Muzhi & Man-Yee KAN, 2019. A new family equilibrium? Changing dynamics between the gender division of labor and fertility in Great Britain, 1991–2017. *Demographic Research*, 40(50), 1455–1500. Dostupné z: <https://www.demographic-research.org/volumes/vol40/50/40-50.pdf>

ZYKANOVÁ, Tamara & Kristýna JANHUBOVÁ, 2020. *Analýza dostupnosti zařízení péče o děti v předškolním věku. Se zaměřením na mateřské školy a dětské skupiny*. MPSV. Dostupné z: http://www.dsmpsv.cz/images/ke_stazeni/Anal%C3%BDza_dostupnosti_za%C5%99%C3%ADzen%C3%AD_p%C3%A9%C4%8De_o_p%C5%99ed%C5%A1koln%C3%AD_d%C4%9Bti.pdf